

PETŐFI-KÖNYVTÁR.

Szerkesztik:

Endrődi Sándor és dr. Ferenczi Zoltán

XV. füzet

DÉRI GYULA

PETŐFI ZOLTÁN

PETŐFI ZOLTÁN NYOLCZ ÉVES KORÁBAN.

PETŐFI-KÖNYVTÁR

Szerkesztik: ENDRŐDI SÁNDOR és dr. FERENCZI ZOLTÁN
XV. FÜZET

PETŐFI ZOLTÁN

ÍRTA

DÉRI GYULA

PETŐFI ZOLTÁN ARCZKÉPÉVEL ÉS MÜHLBECK KÁROLY
RAJZAIVAL

BUDAPEST, 1909

HUNOSSY, SZILÁGYI ÉS TÁRSA

KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA.

Kunossy Vilmos és fia nyomdai műintézetéből Budapestén.

Előhang.

Ide, ide, fiamat a kezembe,
Hadd szorítsam a szívemhez őt!
Mintha volnék újonnan teremtve!
Hogy éltémnek ifjú lombja nőtt!

Üdvözöllek lelkem szép kis ága,
Üdvözöllek édes magzatom!
Sírásodnak bánatos zajába
Beleolvad örvendő dalom.

Kis parányom, milyen nagy örömmel
Állok itt, és nézem képedet!
Kell-e még pap? örömkönnyeimmal
Keresztellek én meg tégedet.

Csillagász lett végre is belőlem,
Itten állok csillagom előtt,
Arczvonásit hosszasan szemlélem
S találgatom a távol jövőt.

A reménynek nagy virágos fája
Mít e csillag fénye fölmutat;
Csak ne szálljon kora dér reája,
Mely leszedné a virágokat.

Óh halál, te nem lesz oly kegyetlen,
 Hogy magaddal rántsd idő előtt;
 Nem enyém lesz ő — tartsd ezt eszedben —
 A hazának nevelem fel őt.

Úgy-e, úgy-e kis fiam, ha majdan
 Én a sorbul kiöregedem,
 Iparkodni fogsz túltenni rajtam,
 Vagy betöltöd legalább helyem?

Vajha egykor ekkép szólanának
 Nem búsulva sírom szélénél:
 „Meghalt! de nincs kára a hazának
 Nincs, mert lelke a fiában él.“

Ezzel a himnusszal üdvözölte Petőfi Sándor a fia születését, Debreczenben, 1848 december 15-én.

Ez a gyönyörű költemény a boldogságban úszó apa lelkének mélyét tárja fel előttünk, csapongó örömeinek árára emel és eltölti lelkünket a reményeknek és kétségeknek azokkal a sejtéseivel, amelyek közt fiát először keblére ölelte.

De más okból is, méltó és helyén való Petőfi Zoltán élettörténetét ezzel a költeménnyel kezdeni. Mert nemcsak az apa lelkébe enged ez bepillantást, de a fiú életébe is, melyre elhatározó, végzetes befolyást gyakorolt. Halála előtt néhány nappal, gyöngé, halk hangon, melyet gyakori köhögés szakított félbe, ismételve elszavalta e verset előttünk, kik mindennaposak voltunk betegágya körül, és láztól kipirulva, beesett szemének ragyogása közben így szólt: „Amíg az apám végrendeletét nem

teljesítettem, élni akarok és élni fogok!“ És szötte tovább szivárványos álmait a jövőről. Irodalmi terveiről beszélt, megírandó műveiről és létesítendő vállalatairól. Mert az apja nagy jövőt jósolt neki, teljesen kizártnak tartotta, hogy ez be ne következék. E jóslatban talizmánt látott a halál ellen, valamint korábban az élet ama viszontagságai ellen, amelyeket szinte kihívólag önmaga idézett föl.

Valamely életpályára való komoly készülés kötelessége alól mindenesetre feloldozottnak hitte magát. Egyetlen hivatást érzett: lehetőleg hiven mindenben utánozni az apját. Petőfi Sándor nem járta ki a középiskolát, Zoltánnal sem tudták elvégeztetni; nagyatyja, nagybátyja belefáradtak a taníttatásába s mikor a nyolczadik osztályból a harmadik kísérlet után is kimaradt, elkeseredetten vették le róla a kezüket. Mert az apja színész volt, mielőtt író lett volna: a fiú is ezen akarta kezdeni. Petőfi Sándor nyugtalan vére szerette a változást, fia ebben is ráütött: határozott cél nélkül indul neki a világnak, városról-városra kóborol, rendesen a jólétet cseréli föl a nélkülözésekkel és nyomorúsággal, — ezzel épen úgy nem törődik, amint az apja nem törődött. Halálakor egy újság azt írta róla, hogy hánytvetett életének magyarázatát annak a forradalmi évnek a hatásában kell keresni, amelyben született és apjának ama szerepében, melyet az 1848-iki események irányításában vitt, épen márczius 15-én,

teljes és kerek kilencz hónappal deczember 15-ike, vagyis Zoltán születésnapja előtt.

Hogy e pár sorban kifejezett lapvélemény mily találó magyarázatát adja Petőfi Zoltán tragédiájának, megdöbbenéssel látjuk, ha egy futó pillantást vetünk Petőfiék 1848-iki családi életének viszonytagóságokban és izgalmakban kifogyhatatlan eseményeire.

I.

Petőfi Zoltán születése előtt.

Hogy Petőfiék a Zoltán születése évében hihetetlenül izgalmas életet éltek, az köztudomású. A márcziusi események előkészítésében minő része volt Petőfi Sándornak: a magyar szabadságharc-történet egyik legszebb és legismertebb fejezete szól róla. Kevesebben tudják, hogy Petőfi Sándorné e napokban döntő befolyást gyakorol a férjére. A fiatal házaspár között nemcsak minden érzés, de minden gondolat is közös, együtt olvasnak minden hírt a külföldi mozgalmakról, együtt tárgyalják az olaszországi fölkelést, a februári francia forradalom kitörését és mikor a bécsi forradalom híre megérkezik, Szendrey Júlia az első, aki tette lelkesíti férjét.

Petőfi a naplójegyzeteiben 1848 évi márczius 17-én ezeket írja:

„Évek óta csaknem kirekesztőlegesen olvasmányom, reggeli és esti imádságom, mindennapi kenyerem a francia forradalmak története, a világnak ez az új evangéliuma, melyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti igéit. Minden szavát, minden betűjét szívembe véstem

és ott a holt betűk megelevenedtek és az élethez jutottaknak szűk lett a hely és tomboltak, őrzöngtek bennem.

„A tűzokádó hegy közepébe kellene tollamat mártanom, hogy napjaimat, napjaim gyötrelmét leírhasam!

„Így vártam a jövődöt, vártam azt a pillanatot, melyben szabadsági eszméim és érzelmeim, szivemnek ezen elátkozott lelkei elhagyják a börtönt, kinszenvedésük helyét . . . vártam a pillanatot, nemcsak reméltem, de bizton hittem, hogy el fog jönni. Tanúbizonyosságaim erre a költemények . . .

„Óh, mikor meghallottam, hogy Lajos Fülöpöt elűzték és Franciaország reszpublika!

„Egy Pesttől távoleső megyében utaztam és ott egy fogadóban lepte . . . rohanta meg e hir szivemet, fejemet, lelkemet, idegeimet.

— „Vive la Republique! — kiálték föl s aztán némán, merőn álltam, de égve, mint egy lángoszlop.

„Amint eszméletemet visszanyertem, egy aggodalom kezdett bántani: a jelszó ki van kiáltva, gondolám, de ki tudja, mi nem történt, vagy történik, míg én hazaérek. Nélkülem kezdődjék a forradalom? Ah!

„Nyakrafőre siettem a fővárosba . . . reszketve, léleketvétel nélkül érkeztem haza.

„Általános volt a lelkesedés, de még semmi sem történt.

„Nagyot lélekzettem, mint a bűvár, midőn a víz alól fölmerül. A forradalom lángja becsapott Németországba, egyre tovább harapódzott, végre Bécs-et is felgyújtotta. Bécs! ... és mi folyvást lelkesedtünk ugyan, de nem mozdultunk . . .

----- „Pesten márczius 14-én az ellenzéki kör gyűlést tartott . . .

„Én nem voltam jelen . . . Akkor este Jókai mondta el eredményét, vagyis eredménytelenségét nagy keserőséggel és teljes levertséggel. Hallattára magam is elkeseredtem, de el nem csüggedtem.

„Az éj nagy részét ébren töltöttem, feleségemmel együtt, *bátor, lelkesítő, imádott kis feleségemmel együtt, ki mindig buzdítólag áll gondolataim, terveim előtt, mint a hadsereg előtt a magasra emelt zászló. Azon tanácskoztunk, mit kell tenni? mert az határozottan állt előttiünk, hogy tenni kell és mindjárt holnap . . . hátha holnapután már késő lesz . . .*

„Holnap ki kell vívnunk a sajtószabadságot! És ha lövöldöznek? Isten neki, ki várhat ennél szebb halált?

„E gondolatokkal aludtam el. -- “

Márczius 15-én virradóra történt ez: Petőfi Zoltánról mindenestre elmondhatni, hogy tűzben és lángban fogantatott. És szüleinek szertelen exaltációja, melyről e sorok bizonyosságot tesznek, napról-napra fokozódott. Másnap kivívják a sajtószabadságot, proklamálják a 12 pontot, kiszabadítják a politikai foglyokat és ezekben mindenütt Petőfi

a vezér. A felesége pedig, csakhogy épen maga is kardot nem köt és a tömeg közé nem vegyül. De lélekben ott van mindenütt férjével. Harmadik nap a német polgárok üldözni kezdik a zsidókat, Petőfi élete kockáztatásával védi őket. Egy hét múlva az urbért eltörölte a pozsonyi országgyűlés, mert hire futott a főrendek közt, hogy Petőfi Sándor 40,000 paraszttal táboroz a Rákos mezején. „Ha nem tették volna a t. ez. urak azt, amit tettek, — írja erre, — biztosíthatom őket Petőfi Sándor nevében, hogy ezen alaptalan hírnek nemsokára alapja és kalapja lett volna, azaz igaz lett volna tetőtől talpig, csak azzal a kis különbséggel talán, hogy nem 40, hanem 80, vagy még több ezer ember jelent volna meg a Rákoson.“ Április 1-én, mikor a magyar miniszteriumot V. Ferdinánd kinevezte, Petőfi így ír: „Most hát oszoljunk szét ifjú barátim,... a forradalomnak vége van . . . , de nem, a forradalomnak nincs vége, ez csak az első felvonás volt... a viszontlátásig!“

Április 29-én ezt írja: „A zsebem jóformán üres, de még sem olyan üres, hogy bárminemű hivatalt fölválaljak, ha tukmálják is rám, annál kevésbbé, hogy folyamodjam érte, mint jóakaróim terjesztgetik. Tisztelt jóakaróim, ha valaha azt halljátok, hogy én hivatalba léptem (egyetlenegyét, az országgyűlési követséget kivéve) tudjátok meg, hogy akkor már az utolsó ponton leszek, azon, hogy családomat az éhhaláltól megmentsem.“

Petőfiről az ellenségei azt is híresztelték, hogy megszökött, mások, hogy megőrült. A megőrüléstől

— úgymond — csak akkor féltené magát, ha nem lenne ki ellen küzdenie, „pedig nekem harcz és háború kell mind halálig.“ A megszökésről pedig így nyilatkozik: „Én félek egytől, de az nem a börtön, nem a halál, hanem a bátorságom“ . . . ez az, amit nem mernék megsérteni, aminek vakon engedelmeskedem és ez sohasem mondja, hogy „hátra“, hanem mindig így kiált rám: „előre!“

Ebben az időtájban írta *A királyokhoz* című versét, melynek az a refrénje, hogy: „Bár mit mond a szemtelen hízelgés, nincsen többé szeretett király!“ Ez a vers néhány hónappal megelőzte az eseményeket és országszerte nagy felháborodást keltett. Ellenvers is jelent meg rá, amelyben Petőfit hongyülölőnek, honárulónak nevezik. A támadásokon esett Petőfinek, s így emlékszik meg a vers írójáról:

„Megnevezzem azt a ficzkót, ki engem e nevekkal illet? Nem fogom megnevezni . . . lerúgom őt, mint a férget, mely csizmámra mászott.“

De fájdalom, ezzel a kijelentéssel a dolgot nem intézte el, és a verse nyomán kelt megbotránkozást nem tudta elnémítani. Iszonyú lelki válság következett most a nemzet elkényeztetett nagy költőjére: legféltettebb kincsét, népszerűségét látta máról holnapra elhomályosulni. Kinek a nép felszabadításában oly nagy része volt, a megdöbentő csapások egész sorozatából kellett meggyőződnie a népkegy változékonyságáról, a tömeg ész és erkölcsnélküli hálátlanságáról.

Hogy mit szenvedhettek e napokban Petőfiék, megítélhetni egy május 27-én közzétett írásból, melyben eddig szokatlan hangon szólal meg Petőfi Sándor: a panasz és a mentegetődzés hangján.

„Tény, hogy még a márcziusi napokban is a magyar nemzet egyik kedvence voltam . . . néhány hét s íme egyike vagyok a leggyűlöltebb embereknek. Minden elmenő hazafi kötelességének tartja egy-egy követ hajítani rám. Több újságlap nem átalja magát pellengérré tenni, hogy nevem részegeztessék ... A népszerűség a tarpéji szikla, melynek tetejére nem azért viszik föl az embert, hogy ott a magasban uralkodjék, hanem hogy lehajtsák. A népnek mulatság kell.

„ ... De bűnös vagyok-e vagy sem? Mit vétettem? Egy verset irtam, melynek tartalma, hogy nincsen többé szeretett király, és egy népgyűlésen kimondtam, hogy a minisztériumban nincs bizalmam ... Ezt vétkemül csak az tulajdoníthatja, aki nem tudja, mi a hazaszeretet.

„Bekövetkezett május 10-ike, a budai vérengzés (melynek elkövetői, közbevetőleg mondva, máig büntetlenül füttyülnek), ott a minisztériumnak úgyszólván szemeláttára kaszabolták az embereket; már ekkor nem tartóztathattam magamat, fölugrottam a múzeum udvarán a tribünre és veszett dühömben elkiáltottam a nemzet színe előtt, hogy én a minisztériumra nem a hazát, sőt a kutyáimat sem biznám. Ezen szavaimra dühbe jött az ország

és szép fényes nevemet pocsétába dobták és megázolták.“

Petőfiék kálvária-útja azonban még csak ezután kezdődött..

Júniusra kurták a képviselőválasztásokat és szülőföldjén, a Kis-Kunságban lépett föl, a szabadszállási kerületben. Ellenfelének sikerült a népet föllázítani ellene, úgy hogy Petőfinek menekülnie kellett körükből, mielőtt beszédét elmondhatta volna. „Polgártársaim! ti ellenséges kezet emeltek rám, én baráti kezet nyújtok ti nektek, — írja június végén a vérig sértett költő. — Istenemre mondom, akkor sem haragudtam rátok, mikor engem vadállatok módjára megrohantatok, hogy széttépjete . . . Majd át fogjátok látni, hogy nagyot vétkeztetek ellenem és magatok ellen . . . akik engem kikergettetek városotokból ...“

Felesége mikor meghallotta, hogy Petőfinek menekülnie kellett, sírógörcsöket kapott attól való féltében, hogy férjét gyávasággal fogják vádolni.

Még abban bizakodtak, hogy a választást a képviselőház meg fogja semmisíteni s az új választáson Petőfi győzedelmeskedhetik. De csalódtak ebben is.

Szünet nélkül való szörnyű izgalmakkal teljes élet volt az, mondhatni egy örökös pihenés nélküli hajsza, földézve Petőfi egetostromló szenvedélyétől, melynek tüzet a felesége inkább szította, mint oltani igyekezett. Lélekállapotának hű tükre az *Apostol*, melyet a balsikerű választás után augusztus havában írt. A terjedelmes elbeszélő költemény hőse

rajongó szabadságszeretetének lesz áldozata; börtönbe kerül, s mikor kiszabadul, megöli a királyt, amiért lefejezik.

Hogy még több ellenséget szerezzen magának, augusztus végén érzékenyen megtámadja Vörösmartyt, szeptemberben meghasonlik Jókaiival, kivel aztán nem is békült ki.

Szeptemberben már világosan látni lehetett, hogy a magyar nemzettel szemben nem a lázadó horvátok és szerbek állanak, hanem a bécsi udvar. A király szeptember 4-én Jellasicsot visszahelyezi báni állásába, szeptember 9-én a pesti országgyűlési küldöttség eredménytelenül tér vissza a királytól, és a horvát határt 36,000 főnyi hadsereg lépi át, Jellasics vezérlete alatt, ki Székesfehérvárig feltartóztatás nélkül nyomul előre. A főváros a legnagyobb aggodalomban van.

Petőfit az Egyenlőségi társulat megbízza egy fegyverkezésre szóló proklamáció megírásával. Ebben így szól a költő:

„Jellasics napról-napra beljebb jön az országba, s azt hirdeti, hogy még az idén ő tart országgyűlést Pesten korbáccsal és kancsukával. — Magyarok! nem ennek véghezvitele, hanem e szónak kiejtése is olyan vakmerő szemtelenség, melyet Jellasics torkába kell befojtanunk . . .

„. . . Föl hát magyarok! föl fegyverre, teremjen talpon minden ember, kiben még egy csöppecske van abból a vérből, mely nekünk ezer esztendővel ezelőtt e hazát megszerezte.“

Petőfi aláírásával jelent meg a proklamáció, és akadtak hangok, amelyek számon kezdték kérni Petőfitől, hogy hát ő mért nem teszi azt, amire másokat buzdít, — miért nem ragad fegyvert?

Petőfiék már korábban számot vetettek helyzetükkel, s az asszony, bár előrehaladtán várandós állapotban volt, naphosszant arról tanácskozott a férjével, hogy mikép tegye lehetővé neki a táborba szállást? Különféle terveket vitatnak meg, végre az asszony rászánja magát a legnagyobb áldozatra. Férje becsületeért, honfi tiszte teljesítéseért kész fölkeresni a szülei házat, honnan (1847 szeptember 8-án, az esküvője napján) áldás nélkül bocsátották útnak és elhatározza, hogy megalázkodik még mindig haragvó apja előtt. Petőfi visszautasítja az ajánlatot; de a felesége ragaszkodik hozzá. Hosszú lelki küzdelmek után végre megegyeznek, hogy végső szükség esetén rálépnek erre az útra. Petőfi Sándornak semmiképen sem szabad félrevonulva meglapulni, mikor harczy zajtól visszhangzik az ország.

Szeptember 17-én a következő sorok mutatják lelkiállapotát.

„Hét hónap óta, a februáriusi francia forradalom óta szakadatlan hullámvásban van lelkem. Mindennap az új remény, új feszült várakozás, új lelkesedés, új harag és minden a világon. Ki hinné, hogy egyfolytában ennyit képes megbírni az emberi szív, kivált ilyen szív, mint az enyém, mely nagyító üveg módjára jót, rosszat óriási alak-

ban tüntet vissza, mely a rengeteg visszhangjaként egy kiáltásra száz kiáltással felel.

„Megbírta szívem e héthónapos fölindulást anélkül, hogy darabokra tört volna, de meg kell vallanom, hogy eltompult, elérzékenyült, elájult.

„Mily iszonyatosan rideg a lelki életem!

„Az utolsó napok eseményei nyomot nem hagyva pattantak vissza rólam . . .

„A nemzetgyűlés levetette ama szép fényes harczi öltözetét, melyet szeptember 11-ének estéjén vett föl, levetette mindjárt másnap és helyette egy vén asszony szoknyájába bujt.

„...S mostan én, ki hat hónappal ezelőtt azt írtam, hogy „nincsen többé szeretett király“ s kit ezért a Kárpátoktól Adriáig elvetemült hazaárulónak kiabáltak magyar testvéreim, most én azt kérdezem: hát van-e még szeretett király? és nem kaczagok. Nem tudom, meddig tart lelkemnek ezen ájulása, de azt tudom, mire ütni fog a bosszú órája, melynek ütnie kell, akkorára visszanyerem, tiszszerezve, százszorozva és *tényező leszek* az ítéletnek ama véres napjain, midőn a nemzet elégtételt vesz megtiprott jogaiért, felrúgott becsületéért.“

Még néhány nap és elhatározza magát a nagy útra, hogy tényező lehessen a haza sorsának intézésében.

Megindul a feleségével Erdőd felé. Szendrey Júlia ott marad a szüleinél, aztán elbúcsúznak. Az asszony megacézolja szívét, mely alatt már

egy másik szív dobogását érzi, és maga köti a kardot férje oldalára.

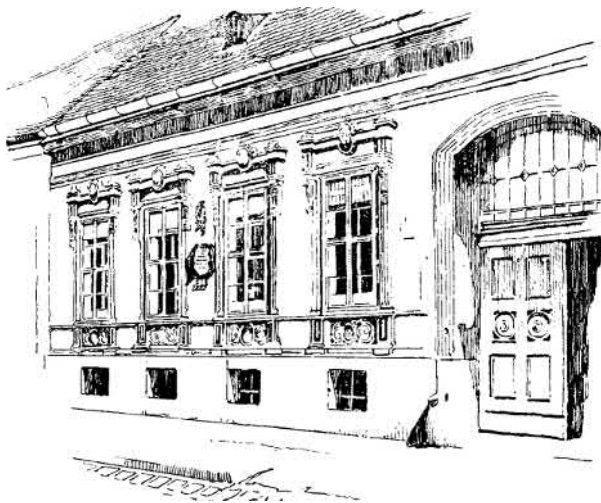
Petőfi Sándor pedig szeptember utolsó napjaiban elindul a fellázadt oláhok ellen, hogy Kővárvidéken át küldetése helyére, a székelyekhez utazzék. De nem jutott tovább Nagybányánál, honnan vissza kellett fordulnia. Szeptember 30-án Szinfaluból ír levelet Szatmármegye alispánjához és tudatja vele, hogy 10,000 oláh van talpon, akik megkezdték a rablást, gyilkolást és égetést. Miért is kéri az alispánt, hogy hirdessen általános népfölkelést.

Ő maga október 1-én Erdődre utazik és közli a feleségével, hogy indulni akar Naszódra, az oláhság főfészkebe egy pár ágyúval és néhány száz nemzetőrrel.

De a magyarok népfölkelése nem lett készen, mire Petőfi Pestre utazott, onnan pedig a parndorfi táborba, hol a seregnek külföldre való indulása ellen izgatott. Ez visszatetszést keltett a tisztek közt, mit Petőfinek értésére adtak. Erre visszamegy Pestre és ott átveszi kapitányi kinevezését.

Október 17-én ismét Erdődön van és ez alkalommal, úgy látszik, kibékül felesége atyjával. Erre vall, hogy habár most már fizetések állása van, feleségét továbbra is ott hagyja és pár nap múlva egyedül indul Debreczenbe, a századát átvenni. November 16-áig az újonczokat tanítja, akkor Erdődre utazik, s minthogy az oláh lázadás miatt már ott sem látja biztonságban a feleségét, beviszi magával Debreczenbe. Utolsó hónapjában

volt már ekkor az asszony, kiről elmondhatni, hogy anyaságának azokat a hónapjait, melyekben más asszonyokat féltő gond, fokozott kímélet és a megszerezhető kényelemnek minden neme környezni szokta, ő oly izgalmak, felindulások, nélkülözések és sorscsapások közt töltötte, aminőkben aligha volt része másoknak.

Petőfi Zoltán szülőháza.

Ily körülmények közt született meg Petőfi Zoltán ama zivataros év december havának 15-én.

A tapasztalat emberemlékezet óta hirdeti, hogy a magzatélet korabeli viszontagságok, melyeket az anya átélt, eltörülhetetlen nyomokat hagynak a gyermek lelkében. A Petőfi Zoltán élete meg-

döbentő bizonyítékul szolgál erre. Ő mindenesetre egy szertelenül hányt-vetett élet terheltségével jött a világra; s a válságot válságra halmozó belső láz, mely apját, anyját az ő eredetének első pillanatától fogva emésztette, örökségül szállott át reá. Sok jelenséggel találkozni az ő életében, melyek e nyomra vezető megismerés nélkül érthetetlenek lennének.

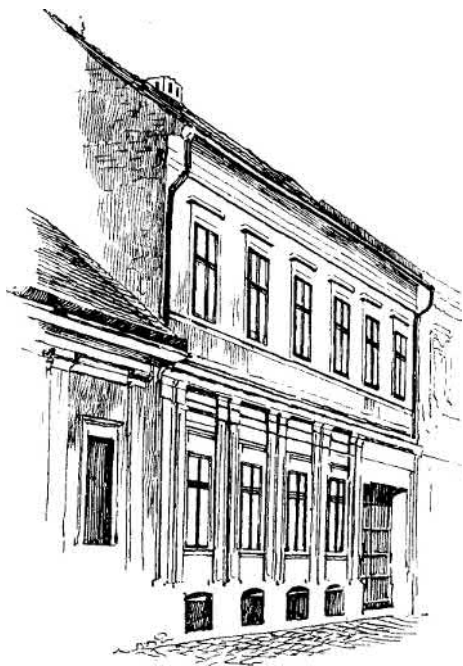
II.

Petőfi Zoltán születése után.

Petőfi Zoltán születése után a Petőfi-családban nevezetes eset történt, melyet az irodalomtörténet eddigelé nem méltatott eléggé. Ekkor következett be Szendrey Ignác és Petőfiék között az igazi őszinte kibékülés, mely igen figyelemre méltó külső jelekben nyilvánult.

Arra a hírre, hogy leányának fia született, Szendrey Ignác 1848 deczember végén Debreczenbe utazik és örömében nagy tetre határozza el magát. Petőfiéket Debreczenben akarja megtelepíteni, s e célból földbirtokot vesz nekik a város határában, a Szepesi pusztán, egy 101 kat. hold területű tanyát. Debreczen város statútumai azonban a földbirtokvételt ahhoz a feltételhez kötötték, hogy a vevőnek háza is legyen a városban. Szendrey eleget tesz e föltételnek és a Szent Anna (akkor Varga)-utczában egy magas földszintre épült, több ablakos, csinos és értékes házat vett meg. Sőt vett még egy másikat, mely a Péterfia-

utczában álló nagyudvarú emeletes épület volt, akkor a Bartha Ferencz örököseié, most özvegy Telegdy Lászlóné tulajdona.

Szentanna-utczai Paksy-ház. Szendrey Ignác tulajdona az 1850-es években, melyet Petőfi Sándorék számára családi háznak vett, unokája Petőfi Zoltán születése után 3 héttel.

Ezeket az addig ösmeretlen adatokat e könyv írója tette először közé a „Magyarország“ 1899 április 14-iki számában, Tóth Béla egy közleményé-

nek megczáfolására, ki fölelevenítette azt az egyidőben divatosná vált mendemondát, hogy Szendrey Ignác, ki Petőfi Sándort haláláig gyűlölte, gyűlöletét átvitte unokájára, Petőfi Zoltánra is, s ez lett volna az oka, hogy a nagy költő árván maradt fia már gyermek korában elzüllött, súlyos betegségbe esett és idegenek közt nyomorban pusztult el.

A „Magyarországban közétett sorok arra ösztönözték Kardos Albert dr.-t, a debreczeni főreáliskola irodalomtörténet tanárát, hogy a birtokvásárlás ügyének utána nézzen Debreczen város levéltárában és kutatásai alapján pár nap múlva jelentette, hogy adataim mindenben találnak: „a Szendrey Ignác szerzetté tanya körülbelül 20 nyilas, vagyis 101 kat. hold terjedelmű birtok. A hatvanas években került a Leidenfrost Gyula tanácsnok (Déri Gyula atyja) kezébe; ő pedig később Sebess Györgynek adta el. Jelenleg a Reviczky-család birja. Szendrey Ignác — mint idegen — csak úgy vásárolhatta meg ősrégi debreczeni statútumnál fogva ezt a tanyabirtokot, hogy előbb házat kellett szereznie a városban, s el kellett nyernie a debreczeni polgárjogot. Ezt meg is cselekedte Petőfi apósa. Nemcsak egy, hanem két házat, és pedig értékes házakat vásárolt a hozzájuk tartozó (ezektől elválaszthatatlan birtoklású) ondódi „háza után való földekkkel“ együtt. Mind a két ház vétele 1849 elején, tehát kevéssel a Petőfi Zoltán születése után történt.“

A tanyaföldet is ugyanezekben a napokban írták át Szendrey Ignác névére. E sorok írója magától Szendreytől hallotta, mikor a 60-as évek elején az eladás végett házukban megfordult, hogy a tanyát mielőtt megvette, megmutatta leányának és Petőfinek is, egy januári napon, 1849-ben. A tanyai lakóházhoz, mely némi emelkedésen áll, néhány gazdasági épület közt, szemben a gémes kúttal, — a dűlőútról széles fasor visz; a ház háta mögött félkörben terül el egy jókora gyümölcsös és virágos kert. Ezt magas fák szegélyezték és nyáron igen kedves hely volt; ahol a sűrű lombok szétnyíltak, szépen odalátszottak a debreczeni tornyok s a szomszéd fástanyák piros cserépfödellükkel, amikkel a fekete homokú, gazdag buzatermésű Szepes-pusztá már akkor is be volt népesítve. Petőfi képzeletét nem zavarta a lombtalan téli tájkép s a földeket borító hólepel egyhangú fehérsége; a pusztá természetimádó fia szépnek találta így is kis családja jövőndő otthonát és készséggel egyezett bele a vásárlásba.

Így beszélte el ezt Szendrey Ignác és megmutatta azt a helyet a lakóház padlatos szobájában, ahol a majerosné rövid ozsonnával megvendégelte őket.

Abban az életrajzban, melyet Petőfi a fia hónapos korában írt s mely a következő fejezetben olvasható, mindezekről nincs szó. Sem a Szendrey-nél tett látogatás, sem az ő viszontlátogatása Debreczenben, általában a Szendrey neve elő

sem fordul benne. Ellenben annál több szó van az öreg Petrovicsról, aki szintén eljött látni az unokáját és túlradó szeretettel ölelte szívére. Ami azt mutatja, hogy Petőfi a sok keserőséget, amit Szendrey neki okozott, még mindig nem tudta elfelejteni és ha kibékült is a felesége apjával, szeretettel nem tudott rágondolni. Még a ház és birtokvétele sem hatotta meg és ez ismét csak a *Petőfi jellemzőségeire vall*. Hogy visszautasítsa, vagy lebeszéléssel akadályozza a vásárlást, ehhez nem volt joga, annál kevésbbé, mert hiszen a fekvőségeket Szendrey a maga nevére íratta. Sőt Petőfi meg is tekintette a tanyát a vétel előtt, mert felesége és fia nyári tartózkodási helyül volt az szánva, de eszébe sem jutott, hogy a hasznosság szempontjából tekintse; ő azután is dolgozni akart a családjáért és semmiesetre sem akart függő helyzetbe kerülni. Miért is semmiféle hálára sem érezte magát kötelezve. Az ő szemében úgy tűnt fel a dolog, hogy Szendrey házat és földet vett magának, amelynek felét valamikor örökölni fogja a leánya és az unokája, a másik felét a másik leánya, Szendrey Mari. (Kit 1858-ban Gyulay Pál vett el.) Petőfi Sándort azonban, a vőt, ez a dolog egyelőre nagyon távolról érdekelte. Mindazonáltal van egy költeménye, melyet 1849 januárban írt, tehát a birtokvásárlás után, s abban egy sor mintha erre az eseményre célozna. A *Tiszteljétek a közkatonákat* című versnek egyik szakasza ugyanis így szól:

„Vélük állunk a csaták tüzében,
 De mi tudjuk, hogy miért csatázunk,
 Mert van, ami győzelemre buzdít,
 Vagyon elvünk, *van tán gazdaságunk*,
 S von előre csábító varázsa
 A dicsőség ragyogó szemének. —
 Tiszteljétek a közkatonákat
 Nagyobbak ők, mint a hadvezérek!“

Ez a „*van tán gazdaságunk*“ kifejezés egészen rá illik Petőfi akkori helyzetére. Először is, aki Petőfi őszinteségét ismeri, kizártnak kell tartani, hogy ezt a sort így írta volna meg, ha nem tartozott volna már akkor azok közé, kik ezt valóban elmondhatták magukról. Akinek semmije sincs az még versben is tartózkodik az ilyen többes szám használatától, mert mindig akad, aki kineveti érte. Ősrégi felfogás, hogy a nincsen nem baj, de a legtávolabbi célzás arra, hogy valamink van, ha hazugságnak bizonyul, az már szégyen. Petőfi ezt a célzást csak akkor tehetette, mikor már ott volt a ház és föld szinte a kezében, de mert még sem volt az övé, azért használta a föltételes alakot; nem azt mondta, hogy „van gazdaságunk“, hanem hogy „van tán.“

Még egy másik tanakodás is álljon itt. Vizsgáljuk meg, hogy mit akarhatott ezzel a birtokkal és a két házzal Debreczenben Szendrey Ignác? Vájjon csakugyan Petőfiéknek szándékozott-e otthont teremteni az egyik házban, és magának a másikban? A ki ebben kételkednék, annak figyelmébe kell

ajánlani, hogy 1849 január elején, mikor a kormány Debreczenbe menekült Windischgrätz elől, a magyar ügy végképen veszve látszott. Senki sem remélhette, hogy a győzedelmes osztrák fővezér időt fog engedni az erőgyűjtésre és tétlenül megvárja, míg a diadalmas tavaszi hadjárat hősei elől neki kell kiüríteni az ország fővárosát. Szendrey tehát semmiképpen sem remélhette, hogy Debreczen még csak azon a télen is a kormány székhelye marad és tele lesz idegenekkel, akik magas házbéreket fizetnek. Inkább hinnie kellett, hogy pár heti bizonytalanság után az osztrák megszállja a várost, azután síri nyugalom, béke és pangás következik. Az olyan gazdálkodó alföldi nagy faluban, amilyen Debreczen volt, a házakba bérlőt egyáltalában nem lehetett kapni; ott mindenkinek volt háza, s amelyikből a gazda kihalt, vagy elköltözött, annak be kellett szegezni a kapuját. Szendrey semmi esetre sem vett két házat tőkebefektetésre; egész életében sokkal jobb gazdának és józanul számítóbb üzletembernek mutatta magát, semhogy ilyen balfogást tett volna. Bele kell nyugodnunk a logikai bizonyosságba, hogy a világ előtt engesztelhetetlenül gyűlölködő Szendrey Ignácot bizony végképen kibékítette az unokája születése. Amint Zoltán a világra jött: mint más elkeseredett apa, ő is belenyugodott a változhatatlanba, sőt fölébredt benne az apai és nagyapai szeretettel együtt a kötelességérzet is, és elhatározta, hogy Petőfiéket Debreczenben megtelepíti, és maga is oda költözik

a családjával. Hogy így a két család egymás mellett nyugodt és megelégedett életet éljen.

És aki Szendreynek ebben a szándékában még mindig kételkednék, azt a következő évtized eseményei világosítják föl.

Az 1858-ik évben ugyanis, alighogy másik leányát, Máriát, férjhez adta Gyulai Pál kolozsvári tanárhoz, az öreg Szendreyben ismét felébred a régi vágy és elhatározza, hogy visszavonul a szolgálattól és az új házások közelében fogja tölteni hátralevő napjait. Amint Gyulaiék 1860-ban a fővárosba költöznek, hol Gyulai Pál új állást kapott, hajszára megisméltődnek a tizenkét év előtti családi események. Gyulaiaknak gyermekük születik, mire Szendrey Budapestre jön és ismét két házat vesz. Az egyiket Gyulaiék számára a Bástya-utczában, a régi *Hét bagolyt*, a másikat ehhez elég közel, a Sándor-utczai 17-ik számút, magának. Ebbe csakhamar beköltözik és benne lakik haláláig. Amikor ezeket a házakat megszerzi, a hatvanas évek elején, ugyanakkor adja el debreczeni birtokait. Mire vall ez, ha nem arra, hogy az 1849-iki debreczeni vásárlásoknak is hasonló céljuk volt? Amint Petőfi Sándor eltűnésével ez a ezé!, a házas gyermeke és unokája közelében való megtelepedés elérhetlenné vált, Szendrey folytatta hivatalát, melytől talán különben sem akart rögtön visszavonulni és a debreczeni birtokokkal várakozó álláspontra helyezkedett. Ha sok hasznukat nem látta is: tartotta őket, mert

hiszen ott volt a másik leánya és hátha annak úgy fordul a sorsa, hogy szüksége lehet rájuk? Egészen 1860-ig tart ez a bizonytalanság, amíg Gyulaiék Kolozsvárott laknak és Gyulait, mint református tanárembert és emelkedő hírnevű író-t esetleg meghívhatják a debreczeni kollégiumba. De amint Gyulait Budapestre hívják, a debreczeni birtokok rögtön elvesztik minden jelentőségüket, Szendrey egymásután túlad rajtok és helyükbe Budapesten vesz két házat

Mindezek mérlegelésével el kell tűnnie minden kétségnek és a Szendrey Ignác személyiségét meg-tisztultnak kell tekintenünk attól az árnyéktól, mit egy félreértés borított rá. Hosszabban kellett fog-lalkoznunk ezzel a kérdéssel, mert Szendrey Ignácot egészen a sírig kísérte ez az árnyék, és amint a Tóth Béla cikke mutatja, még halála után az emlékére is ránehezedett. Az irodalomtörténet sokat tud arról, hogy Petőfi Sándorral rosszul bánt, de mindezideig nem vette tudomásul, hogy milyen intézkedéseket tett a Petőfi-család jövőjének bizto-sítására. És amint nem méltányolták a Petőfi Zoltán születésekor hozott áldozatait, amelyek pedig sze-retetének voltak nagyon is világos bizonyítékai, azonképen nem akarták meglátni jóságos kezének nyomait árvaságra jutott unokája életében. Sőt eléggé könnyelműen: kora haláláért is őt igyekeztek felelőssé tenni. Holott amint látni fogjuk, Szendrey Ignác Petőfi Zoltánnal szemben kifogástalanul teljesítette mindazokat a kötelességeket, amelyeket

a vérségi kötelék és a nagyszülei szeretet törvényei rendelkeznek.

Ezek előre bocsátása után térjünk vissza Petőfi Zoltán bölcsőjéhez és hallgassuk meg, mit ír az újszülöttről az apa és miképen írja le élettörténetét egész hét hónapos koráig.

III.

Zoltán fiam életrajza hét hónapos Koráig.

(1849.)

Írta: Petőfi Sándor.

Született Zoltán fiam december 15. 1848. déli tizenkét órakor, Debreczenben, a Harminczad-utczában, Ormós szabó házában, az utczára nyiló kapu melletti szobában.

Szeptemberben beállván katonának, feleségemet szüleihez vittem Erdődre, de az ottani lakás később az oláhlázadás miatt nem lévén eléggé biztos, Debreczenbe szállítám őt, hol zászlóaljammal feküdtem. Így érte szegény fiamat az a szerencsétlenség, hogy Debreczenben született.

Debreczenben és ami több: pénteki napon.

Azaz jobban mondva: pénteki napon és ami több: Debreczenben! mert Debreczen még a pénteknél is veszedelmesebb, elannyira, hogyha a magyar függetlenség balul üt ki, azt nem másnak köszönhetjük, hanem annak, hogy Debreczenben kiáltatott ki. Micsoda gondolat is volt az, egy nemzet függetlenségét olyan városban proklamálni,

hol a házak kapujára ez van írva: Aki bejön az udvarra, tegye be az ajtót, mert kimegy a disznó. Legalább annak a háznak a kapuján, ahol fiam született, ez állott.

December 14-én este Tacitusról beszélgettem feleségemmel, midőn hirtelen rosszul lett. Egész másnap délig a legirtózatosabb kínokat szenvedte, miknek visszagondolása most is megrázkódtatja lelkemet; már eszem ágában sem volt, hogy a szülést túl fogja élni szegényke, mert különben is oly kicsiny, vékony és gyöngye, vagy legalább ennek látszik, hogy a szellő is könnyen elbánhatik vele. Fiam is oly gyöngye, oly kicsiny, mondhatnám oly alaktalan volt, hogy az első pillanatban halva születettnek véltem. Harmadnapos korában megbetegedett s a betegség még inkább elcsigázta; de nemsokára felgyógyult s azután folyvást, szemlátomást gyarapodott.

Nemsokára megkereszteltettem Zoltánnak. Keresztapja Arany János, a világ egyik legnagyobb költője s legbecsületesebb embere, keresztanyja Arany Jánosné, amely egyszerű asszony, oly jó feleség és anya.

Én is, Juliska is végtelenül örültünk fiam születésén, de bizonyára legnagyobb öröme volt ezen az én boldogult jó szüleimnek. Apám ezt írta Pestről december 20-án: „Szeretett gyermekeim! Először is csak állandó egészséget kívánok az istentől szeretett Zoltánomnak és Juliskámnak és neked, Sándorom. Megkaptam leveledet, lelki

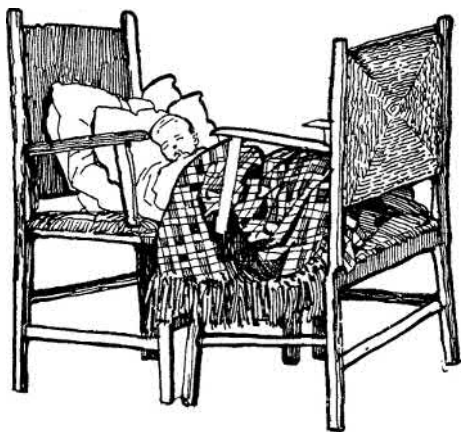
örömet éreztem, úgyszinte édes anyád is, hogy az isten békességesen megszabadította kedves Juliskánkat a szülés mellett. Ezután is kívánok friss egészséget az ártatlan Zoltánnak, hogy nagyra nőjjön. Ugyan 20-án örömemben hoztattam egy itcze bort és poharat emeltem, hogy még nekem is lehet unokámról beszélni. Örömben Gyurinak is vettem egy meszely bort, mint régi szolgádnak, fiam. Csókolunk szeretett gyermekeim. Zoltánnak kardot kell szerezni, mert különös esztendőben született, hogy minden kis gyermek oldalán kardot kell látnunk. Eddig különös vágyásom volt a harcra, de már most tizannyi van, hogy kedves unokám ne jusson a pogányok kezébe. Csak az isten egészséget adjon, nem maradok itthon.“ Anyám ezt írta e sorok után: „Kedves szeretetteim! Bocsássatok meg, hogy az öreg anyyi bohóságot írt. Nagy öröm lepte meg ötét, hogy megmaradt életük mind Juliskának, mind Zoltánnak. Kívánnék addig élni, míg az ajkaimhoz szorítanám és egy meleg csókkal illetném kedves unokámat.“

Szegény anyámnak nem teljesedett e kívánsága; meghalt, mielőtt láthatta volna. Csaknem utolsó szava is ez volt: „Hát én már nem láthatom az én kedves kis unokámat!“

Apám a tél folytán egyszer Pestről Debreczenbe szökött, s ott látta Zoltánt s határtalan gyönyöre telt benne. Onnan visszament ismét Pestre, s nem-sokára bekövetkezett haláláig beszédének kedvencz

és főtárgya volt unokája, s halálos ágyán, mikor már beszélni nem tudott, karjait úgy mozgatta, mintha kis gyermeket ringatna, ezzel akarván tudtára adni anyámnak, hogy a kis unokáról gondolkodik.

Oh fiam, ha felnősz, légy tisztelettel és szeretettel e két szent öreg emléke iránt, kik engemet oly végtelenül szerettek, s kik tégedet is, ha meg nem hálnak vala, oly végtelenül szerettek volna, mint csak szerethet anyád és apád!

Eleinte nagyon jó gyermek volt fiam. Két összetett karos szalmaszék volt az ágya, s ott ha elálmosodott, minden ringatás nélkül szépen elaludt; de később Vörösmartyné és Vachott Sándorné mindig ölje vette és hurczolta, s ezáltal úgy megszokta a ringatást, hogy azóta néha példa nélküli vesződségekkel lehet csak elaltatni. Más bajunk is volt

vele, mindjárt születése után, az, hogy semmi szín alatt sem akart szopni néhány hétig. Mindig elfáradt az egész háznép, míg valahogy nagy nehezen a szájába tukmálhattuk az emlőt.

Hat hétig anyja szoptatta, de miután én januáriusban Erdélybe mentem a hadsereghez, szegénynek a búsulás miatt megromlott és elfogyott a teje, s ekkor dajka kézre került a fiam. Első dajkája egy pár nap múlva elment a katonák után, második dajkája valami egy hónapig szoptatta, aztán megbetegedvén elment, a harmadik máig szoptatja.

Első bravourja az volt fiamnak, hogy két hetes korában fölült az ágyán. E testgyakorlat annyira megtetszett neki, hogy aztán folyvást praktizálta. Persze csak néha sikerült neki, s akkor is oly fáradtsággal, hogy elvörösödött és elkékült bele.

Az utazást már két hónapos korában megkezdte. Februáriusban Szalontára ment anyjával Arany Jánosokhoz, s ott maradtak májusig, mikor én megjöttem a hadseregtől. Onnan Pestre ment velem, s Pestről az orosz beütéskor Júliusban ide jött Mezőberénybe hol most vagyunk.

*

Ez az életrajz, melyet Petőfi pár héttel irt halála előtt, s így egyik legutolsó munkája, számos kiegészítésre szorul. Ebben segítségünkre jön maga a költő is, ki naplójegyzeteiben egyes mellékkörülményeket bővebben leír, és világot vet a Zoltán

születése utáni családi életére, ha ugyan ennek lehet nevezni azt a folytonos költözködést és utazást, amelyek közt nyugtalan napjaik teltek.

Van egy kérdés, amely közül e napok apró eseményeit szívesen látja csoportosítva a költő család sorsát figyelemmel kísérő kegyelet. Hányszor láthatta tudniillik életében Petőfi Sándor a fiát, kit oly nagyon szeretett, de akitől a honfi kötelességérzet lépten nyomon elszakította?

Az első elválás a fiú egyhónapos korában történt. Erről így ír az apa, a honvédszázados: „1849 január közepén indultam Debreczenből Bem tábornokhoz, kinek seregébe tétettem át magamat a honvéd-bizottmány által.“

Február 9-én volt a piski-i csata, de ebben Petőfi nem vett részt; erről gondoskodott Bem, ki őt fiaként szerette és akinek életét a nemzeti ügyre nézve sokkal értékesebbnek tartotta, semhogy az olyan kétséges sikerű hadjárat veszedelmeinek kitenni akarta volna, amilyent ő folytatott maroknyi seregével és hiányos fölszereléssel, naponkint kitéve a teljes megsemmisülésnek. Petőfi-nek azonban e kíméletről nem volt szabad tudni, miért is a hallgatag vezér, nem is sejtetve véle, mi van készülöben, február 6-án parancsot ad ki, hogy Petőfi azonnal keljen útra Debreczenbe a kormányhoz mint futár, jelentéseket vigyen és utasításokat hozzon. A parancsnak engedelmeskedni kellett és Petőfi útnak indult. Debreczenbe érkezik és viszontlátja családját. Fiát ekkor látta másod-

szor. Hogy a kormánynyal miként végezte dolgát, tudjuk az ő életírásából: Mészáros hadügyminiszterrel alaposan összeveszett és február 21-én lemondott rangjáról.

A családra nézve végzetessé vált ez a kaland, mert a századosi fizetés elvesztésével járt. Előreláthatólag már márczius 1-én nem lett volna miből élniök, miért is Arany Jánosné a keresztfiát és komaasszonyát meghívta magához. Petőfiné elfogadta a meghívást és így került Zoltánnal együtt Szalontára, ahol májusig tartózkodtak. Ezt a szalontai tartózkodást is a Szendrey rovására írták egykor, úgy magyarázva, hogy ime Petőfi a feleségét és fiát inkább idegenekre bízta, mint az ipára, ő bizonyára tudta, hogy miért? Szendrey talán nem is látta volna őket szívesen! Holott maga Petőfi már az ősszel megírta, hogy Szatmármegyében az oláhlázadás bizonytalanná tette a közbiztonságot és emiatt nem hagyhatta ott a családját. Petőfi nem kísérhette őket Szalontára, ő február 23-án útnak indult Erdélybe, vissza a Bem táborába, melyet Medgyesen talált.

A téli táborozás, a sok utazás azonban megviselték az egészségét, márczius elején lázba esett és a baja napról-napra súlyosbodott. Bem ismét a szerető apa szerepét veszi át, Petőfit Kolozsvárra rendeli, hol két hétig feküdt. Csak a hónap vége felé lett jobban s ekkor mint lábbadozó, a családjához utazott Szalontára, hova márczius végén érkezett meg. Ekkor látta a fiát harmadszor.

Ápril 1-én mint közvitéz jelentkezik Bemnél, ki már akkor bevette Szebent. Bem visszaadta a rangját és hadsegédévé nevezte ki. Szászsebesnél ápril 10-én érdemrenddel tüntette ki, majd május 3-án Temesvárnál őrnagygyá léptette elő. Kevéssel utóbb megtörtént a negyedik viszontlátás: Bem ismét a kormányhoz küldi Petőfit és megengedi, hogy útját Nagy-Szalontán át vegye. Petőfinek ekkor már az őrnagyi ranghoz őrnagyi fizetése is volt, az Aranyék vendégszeretetére nem volt többé rászorulva, miért is a családját visszavitte Debreczenbe. De a debreczeni küldetés ismét bajba sodorta: most meg az új hadügyminiszterrel, Klapkával vészett össze, mert ez valami szemrehányással fogadta őt. Ismét állás és fizetés nélkül maradt, mert az összeszólalkozás miatt megint le kellett mondania. Azután Pestre sietett, ahonnan akkor már Windischgrätz kitakarodott volt, de ott már csak az anyját találta életben nagybetegen. Az apja még márczius 21-én meghalt, az anyja május 17-én, Buda ostroma idejében követte férjét. A temetés után harmadnapra a budai vár a magyarok kezébe jutott, mire Petőfi feleségét és fiát felhozta a fővárosba. Az ötödik viszontlátás volt ez, de ismét baj történt. Klapkával kibékült ugyan időközben, mégis május 27-én lemondását megújítani kénytelen. A család megint kenyér nélkül maradt volna, azonban június 1-én a „Honvéd“ című verséért a kormány 500 forint tiszteletdíjat fizettetett ki neki. Ebből éltek július 3-ig.

Ezen a napon hagyta el másodízben a magyar kormány a fővárost. Petőfiék is menekültek az osztrák elől és pedig Mezőberénybe Orlayékhoz. Ott két hetet töltöttek együtt és ott írta meg Petőfi a fia életrajzát.

Július 18-án Erdélybe indult a családjával együtt, melyet Tordán hagyott, maga Bereczkre indult, Bemhez, A búcsúzaskor aligha gondolt rá, hogy feleségét és fiát ekkor látja utoljára. Július 29-én Marosvásárhelyen volt, 30-án csatlakozott Bem seregéhez és július 31-én volta fehéregyházi csata, ahol Bem 16,000-nyi oroszsal ütközött meg és vereséget szenvedett. Itt esett el Petőfi Sándor, de mint az köztudomású, holttestét nem ösmerték föl és halálában“ sokáig kételkedtek.

IV. Petőfi eltűnése után.

Szendrey Júlia a fehéregyházi ütközet után Zoltánnal együtt Tordáról Kolozsvárra ment és az osztrák főhadparancsnokhoz fordult, kiből volt annyi emberség, hogy nyomoztatni kezdte az eltűnt költőt. A legvalószínűbb föltevés az volt, hogy Petőfi az oroszok fogságába esett, s ennek megállapítására hivatalos lépéseket tettek. A helyszínén is kutatni kellett, ehhez engedelemre volt szükség meg kirendelt katonákra, akik a kutatást, esetleg sírfölnyitást végezzék. Petőfiné lankadatlan erélyvel kereste és kerestette gyermekének apját; alig volt nap, hogy a parancsnokság épületében ne járt volna, s eközben nem vette észre, hogy hírbe hozta magát. Ez a hír eljutott apja füléhez is, mire Szendrey Kolozsvárra utazott és rábeszélte a leányát, hogy menjen hozzá Erdődre. 1850 február havában történt ez. Ezt a hónapot és a rákövetkező márcziust a kis Zoltán tehát a nagypja házában töltötte. Petőfinének azonban szűk lehetett az apai ház, mert április elején minden határozott cél

nélkül Zoltánnal együtt Budapestre utazott, hol Garayékhoz szállott. Garay akkor az egyetemi könyvtár őre volt, és annak épületében szép tágas szabad lakással bírt. A család rendezett viszonyok közt polgári jólétben élt; a később bekövetkezett csapások, Garay megvakulása stb. még nem is voltak sejthetők.

Petőfiné és a kis Zoltán nyugalmas és kényelmes otthonra találtak náluk. Látogatók is jártak hozzájuk, nagyobb részt írók és egyetemi tanárok, ezek között Horváth Árpád is. Horváth egyszer egy hajfürtöt kért emlékül Szendrey Júliától. Az özvegy, kit helyzetének bizonytalansága és fiának jövője aggasztott, hírnevének megrontása pedig a végleteleg elkésérett, a diákos kérésre erélyes választ adott. Belemarkolt a hajába és így szólt: „Ha akarja, ez mind a magáé lehet.“ Erre Horváth Árpád megkérte a kezét és 1850 július 21-én, tíz nappal Petőfi Sándor eltűnésének évfordulója előtt megtörtént a házasság.

Hogy legalább ezt a tíz napot meg nem várta, Szendrey Júliának sokan szemére vetették. Szilágyi Sándor, az egyetemi könyvtár egykori igazgatója, ki Horváth Árpádnak minden dolgát tudta, e sorok írója előtte dologban a következőket mondta:

— Ez a tíz nap igen keveset jelent; azok, akik ebbe belekötnek, nem ezt veszik rossz néven Szendrey Júliától, hanem azt, hogy egyáltalában férjhez ment. Hogy a *Szeptember végén* című gyönyörű elégia jóslatait beteljesedni engedte,

hogy eldobta az özvegyi fátyolt és a költő nevét. Az embereket néha az esztétikai érzékük meglehetősen kegyetlenné teszi, mondhatni, egyes személyektől elvárják, hogy tragikai hőskökké legyenek, szinte rájuk parancsolják, hogy meg ne alkudjanak a sorssal, hanem makacs és elszánt harczban pusztuljanak el. Ilyen sorsot szántak még a nyárpolgárok is a Petőfi özvegyének, akinek szabad lett volna nagy nyomorúságba jutni, de másodszor férjhez menni — ez az ő szemükben nem volt stílszerű. Holott soha asszony úgy rá nem volt utalva, mint ő, hogy tisztességes házasság útján biztosítsa a helyzetét. Közel négy éven át, attól a naptól fogva, hogy Petőfivel megösmékedett, élete az üldözött vadéhoz volt hasonló; két esztendő óta nem volt otthona sem, a legtöbbször fiával együtt mások jószívűségéből élt; bármennyire nem éreztették ezt vele és bármilyen szívesen látták is mindenütt, azért tudnia kellett, hogy amit neki nyújtanak, annak sokkal inkább a részvét a forrása, mint a vendégszeretet. Igaz, mehetett volna az apjához is, de otthon tűrhetetlen lett a helyzete, épen a kolozsvári mendemondák miatt, amelyeknek a visszhangja kisvárosban és falun egyenesen elviselhetetlen. Hogy ezeknek véget vessen és a maga, valamint gyermeke jövőjét biztosítsa, erre nézve nem tehetett okosabbat, mint férjhez menni egy olyan előkelő állású emberhez, aminő Horváth Árpád volt. Sőt, ha már ez megkérte, az ő helyzetében, vissza se utasíthatta; hiszen hónapok óta

élt már Garayéknál a fiával együtt, és ezek, ha nem is mondták volna neki, okvetlenül fölvetették volna önmaguk közt azt a kérdést, hogy valljon mire vár még Petőfiné, és mi az életcélja?

Így lett Petőfi özvegyéből Horváth Árpád egyetemi tanár felesége és így jutott a hányt-vetett életű Petőfi Zoltán a mostoha atyjához másfél éves korában.

A következő években három testvére született: 1851 szeptember 6-án jött a világra Horváth Attila, utána Árpád és Ilona. Hogy Zoltánnal a mostoha atyja szeretetteljesen bánhatott, csalhatatlan bizonyítéka az a gyöngéd szeretet, amely Zoitánt a Horváth gyermekekhez fűzte. Ha őt a családban megkülönböztették volna, vagy vele rosszul bántak, amint ezt a Petőfi-családról terjesztett legendák hirdették, ez irigységet és szeretetlenséget keltett volna köztük, minek azonban semmi nyoma a Petőfi Zoltán fennmaradt gyermekkori leveleiben. Sőt épen ellenkezőleg, e levelekben megható gyöngédséggel szokott megemlékezni a legkisebb testvéréről, a kis Ilonáról, kit a bálványozásig szeretett. A fiuknak pedig folytonosan szemrehányást tesz, hogy miért nem irnak neki gyakrabban. Mindezek mellett szólnak, hogy Zoltánnak igazi szeretetteljes meleg otthona volt mostoha atyja házánál és gyermekévei zavartalan boldogságban teltek el.

Az 1856-ik évben megbővült a rokonság köre, egy emberrel szaporodott a száma azoknak, akik Zoltánt szerették. Petőfi István hazakerült három

éves rabságából és Csákón gazdatiszt lett Geiszt Gáspár birtokán.

Az 1858-ik év a Petőfi Zoltán életében vajmi gazdag volt eseményekben. Mindenekelőtt: ebben az esztendőben Íratták be a gimnázium első osztályába a piaristákhoz. A Horváth-család a Hársfa-utca 2-ik számú házban lakott és a kis Zoltánnak a hosszú kerepesi-úton meg a hatvani-utczán át kellett volna naponkint kétszer oda-vissza gyalogolni, ami a már akkor is nagy utcái forgalom mellett nem lett volna épen veszélytelen. Ezenkívül a tél is küszöbön állt, és az anyja a meghűléstől is féltette Zoltánt, aki nem volt valami izmos gyermek. Garayék abban az időben a mai Harisbazar helyén állott házban laktak, szemben a piaristák rendházával. Garay Gizellától, a költő leányától tudja e sorok írója, hogy a két család abban az időben is mindennapos volt egymásnál, a kis Zoltánt mindnyájan becézve szerették, az iskolába járás veszedelmeit is közösen tárgyalták, és közösen határozták el, hogy a fiú nem a Hársfa-utczából fog iskolába járni, hanem Garayéktól. Senki sem gondolta akkor, hogy ebből az okos és czélszerű intézkedésből is később az anya szeretetlenségét fogják némelyek kiolvasni, megrovások közt hirdetvén: íme Szendrey Júlia annyira nem szerette a Petőfi Sándor fiát, hogy nem is tűrte meg maga mellett, hanem már tíz éves korában kiadta a házból, idegenek közé! Garay Gizella tiltakozott legjobban az ilyen irányú felfogás ellen;

őket semmiképen sem lehetett idegeneknek tartani, ők adták férjhez másodsor Szendrey Júliát; a kis Zoltánt, ki anyja férjhezmenetele előtt hónapokig volt náluk, a magukénak tekintették, és az anyja is mindennapos volt náluk, úgy hogy a fiával szakadatlan összeköttetésben állt. Hogy anyai érzésének bármily fogyatkozása lett volna, Garay Gizella rágalomnak mondja. Egyet enged meg csak, azt, hogy Szendrey Júlia világeletében ideges, indulatos és hirtelen természetű asszony volt, amit megérezett minden közelállója, e miatt voltak rossz perczei úgy Zoltánnak, mint a többi gyermekeknek, sőt Garayék szemrehányásokat is tettek neki ezért, de a gyermekek ezt megszokták, mint minden más gyermek, akinek ingerlékeny anyja van, és bő kárpótlást találtak az anyai szeretetnek ama jeleiben, melyekben a heves jelenetek után Szendrey Júlia sem volt fukar.

Ugyanebben az esztendőben történt, hogy Petőfi Zoltán váratlan örökséghez jutott. A Magyar Tudományos Akadémia ugyanis, amelynek megengedték, hogy nyilvános működését újra megkezdje, az 1000 forintos nagydíjat Petőfi Sándor összes költeményeinek ítélte oda. Az örvendetes esemény kellemes meglepetést keltett a családban. A pénzt az árvaszék kezelésébe adták és Horváth Árpád illőnek találta, hogy most már a gyermeknek gondnokot rendeljenek, aki vagyonára felügyeljen. A törvényszék 1858 november 30-án Petőfi Istvánt nevezte ki Petőfi Zoltán gyám-

gondnokává, ki ezt a tiszteletet 1869 márczius 2-áig viselte. Az erre vonatkozó német nyelvű jegyzőkönyv magyarra fordítva így szól:

4948. sz. Jegyzőkönyv. Kelt Pesten 1859 márczius 10-én. Petőfi István elvállalja a gyámságot Petőfi Zoltánra vonatkozólag.

4948. sz. November 30-án. 1858. Petőfi Istvánt az árvaszék Petőfi Zoltán gyámjává nevezi ki. Egyszersmind utasítja a pénztárt, hogy 958 forint 65 krajczár takarékkönyvet váltsa be, az összeget vegye át. és kezelje.

4948. számhoz. Deczember 29-én megjelenik Szendrey Júlia Horváth Árpádné Pestváros árvaszéke előtt, fiának Petőfi Zoltánnak gyámsági ügyében.

1. Az elhunyt neve, halála napja és helye: Alexander Petőffy, gestorben im Jahre 1848. (így!)
2. Maradt-e végrendelet, vagy vagyon és kinek kezében? Végrendelet nincs. A magyar akadémiaától 913 forint 20 krajczár-t kapott, amely összeg takarékpénztárban van.
A takarékkönyvet a kiskorúnak anyja egyidejűleg átadja, amiről hivatalos nyugtát kér.
Magyarul írta alá: *Horváth Árpádné Szendrey Júlia* s. k.

A harmadik nevezetes esemény az volt, hogy ebben az évben vette el Zoltán nagynénjét, Szendrey Marit *Gyulai Pál*

Gyermekkori emlékeiről maga Petőfi Zoltán is hagyott hátra egy vázlatos jegyzéket: „*Rövid áttekintése életemnek*“ címmel.

A töredéknek maradt följegyzés (épen nem pontos) adatai így szólnak:

1848. decz. 15-én Debreczenben, a Harminczad-utczában, déli 12 órakor, pénteken születtem. Apám: Petőfi Sándor, anyám: Szendrey Júlia. Megkereszteltek Zoltánnak, eleinte miért-miért nem Sylvesternek *) akartak. Keresztapám és anyám: Arany János és neje.

1849. Kóborlás és forradalom. Apám eltűnt Segesváron július 31-én.

1850. Elértem a két évet. Jární és beszélni tanulás.

1851. Három éves kamasz. Édes anyám második férjhez menetele H. Á.-hoz.

1852. Született Attila mostoha öcsém.

1853-, 1854-, 1855-re nem emlékszem.

1856. Óvoda, Neyék.

1857. Otthon, Hársfa-utca 1-ső szám, azután Marikáéknál, Dunapart Storr-ház.

1858. Peregrinyi-intézet, fölvételi vizsga. Sikerrült examen. Okt. 1-én Piarista I. lat. oszt.

(A kézirat többi része hiányzik.)

*) Kétségkívül „Az apostol“ hősének a nevééről.

V.

Tanulóévek.

1858 október 9-én kezdődött tehát Petőfi Sándor fiának gimnáziumi tanulói pályája.

Viszontagságos és válsággal teljes volt ez is, mint az apáé. Abban különösen egyeznek, hogy az alsóbb osztályokat még csak kijárták minden nagyobb baj és hiba nélkül, de már a felsőbb osztályokban a fiúnál épen úgy beálltak a váratlan fordulatok, mint az apánál. Zoltán is hol abban hagyja, hol újra kezdi a tanulást, néha teljesen elhanyagolja magát, úgy, hogy megbuktatják, máskor a bukás szégyenét lemosni összeszedi a lelki erejét és csupa kitűnőre vizsgázik.

Iskolai bizonyítványai a legmeglepőbb gyűjteményei a jó és rossz érdemjegyeknek, mintha nem is egy ugyanazon tanulóra vonatkoznának. Mikor akart, mindig kiváló eredményeket tudott elérni, de ha kedvét veszette a tanulástól, teljesen közömbössé vált rá nézve mire jut, és mit szólnak hozzá az emberek.

Különösen feltűnő, hogy mint magántanuló

mindig szorgalmas és jól vizsgázik, de amint nyilvános iskolába jár, azonnal vége a szorgalmának és száználmasan gyöngye eredménynyel végzi az évet. Mindjárt az első esztendőben így járt. Akkor rendes tanuló volt, és a II-ik félévben a következő bizonyítványt kapta:

Erkölcsei viselete	. jó
Figyelme . .	. ritkán a tárgyra irányzott
Szorgalma . .	. változó
Latin nyelv . .	. kevésbé kielégítő
Magyar nyelv .	. jó
Német nyelv .	. kevésbé kielégítő
Földrajz történet	. kielégítő
Mennyiségtan .	. kevésbé kielégítő
Természettanok	. jó
írásbeli dolgozatok	
külalakja .	. szabálytalan

66 tanuló közt elsőrendű 43-ik.

A következő esztendőben magántanuló lett, és akkor már négy tárgyból részint kitűnő, részint jeles és három tárgyból jó. Egy jegye sem kielégítő vagy kevésbé kielégítő. És ez így tart egészen az ötödik osztályig. A harmadikban öt kitűnője, három jelese van, miért is a kitűnők közé sorolják, a negyedik osztályban mind a nyolcz tárgyból kitűnőre vizsgázik, vagyis a legjobb diák az osztályban; ha nem lenne magántanuló, ő lenne az első.

Az ötödik osztályban már nyilvános tanuló és nyomban lehanyatlak Nincs többé egyetlen kitűnője sem, jelese is csak három, a többi jegye: három

jó és három elégséges. Ehhez képest visszaesik 57 pályatárs között a 29-ik helyre, vagyis az osztály éléről a közepébe került.

Még szomorúbb eredményű a következő esztendő, az 1863—4-ik iskolai év. Petőfi Zoltán ekkor tizenöt éves volt és a VI-ik osztályt járta

Ekkor már az erkölcsi viselete törvényszerű, a figyelme szórakozott, a szorgalma csekély. Előmenetele a vallástanból és a magyar nyelvből jeles, a természetanból jó, a többi hat tárgyból elégséges, kivéve a görög nyelvet, amelyből: *elégtelen*.

Ebben az esztendőben már megzavarhatta valami a fejét. Valószínű, hogy tudatára ébredt apja nagyságának, és ehhez képest kivételes jogokat követelt magának. Tanulótársai e jogokat meg is adták neki s megkülönböztető magatartásukkal nagyra növelték elbizakodottságát. Annál inkább, mert már ebben az időben ő is verselt, sőt 1864 július havában addig írt költeményeinek javát egy *Ifjúkori kísérletek* című füzetbe összeszedte, amely füzet természetesen kézről-kézre járt az osztályban, és nagy elismerésben részesült. E füzet élén áll a következő epigramm, mint kiválóan sikerültnek tartott alkotás.

GYULAI PÁL FIÁNAK.

Nagy bűn, ha szerető szüleit gyerek ütni merészli,
S mégis kívánom: üss az apádra fiú!!

(Pest, 1864.)

Hogy a tanulást elhanyagolja, több okot is talált rá: azt hitte a nagy ember fiának elég, ha

hallja az előadást, az átörökölt nagy eszével már abból is sokat tanul, ha pedig a lecke tudása néha fogyatékos lenne: a tanárokon lesz a sor elnézéssel lenni a nagy Petőfi fia iránt. Hogy ez az elnézés kezdetben meg volt, épen oly bizonyosra vehető, mint az, hogy nem tarthatott sokáig. Már az ötödik osztály első félévében szórakozottnak mondják a figyelmét és a szorgalmát csak épen hogy elégségesnek, de a magaviseletből még jót kapott, sőt a második félévben dicséretest. Ez mind a tanárok jóindulatára vall, akik még bíznak benne és kedveznek neki ahol lehet, a magaviseletének legkisebb javulását észreveszik és jó helyett dicséretesnek mondják az év végén.

De mindez semmit sem használ. Petőfi Zoltán nem tud megállani a lejtőn: a hatodik osztályban már végkép eljátszotta a tanárai szeretetét. Jóvátehetetlen mulasztásai is vannak, 13 óráról igazolatlanul maradt el: az iskolai és házi fegyelemnek már nem volt elég ereje arra, hogy kötelességeinek teljesítésére szorítsa. így következett be az elkerülhetetlen katasztrófa: a nagy Petőfi Sándor fiát megbuktatták.

Mit jelenthetett ez a családban? könnyű elképzelni. Hogy Zoltán hanyag a tanulásban, már két év óta tudták, e két év alatt talán mindennap szemére vetették neki és ő kétségkívül mindenféle kifogásokkal védte magát, amint ilyen esetekben történni szokott. De a bukással szemben nem mondhatta többé, hogy ő úgymint mindent tud, ha

kezébe se veszi a könyvet, sem azt, hogy majd az év végén mindent rendbe hoz. A diáknak, aki *szekandás* bizonyítványt hoz haza, máról-holnapra kitelik minden becsülete a családnál; még tegnap szájaskodva verte a mellét, ma összetörve húzza meg magát a legsötétebb szegletben és szavát se hallani. Szemlesütve ül az asztalnál és aggódva lesi a szülei, testvérei, sőt a cselédek tekintetét, vajjon van-e még valaki, aki jó arcot mutat neki?

Zoltán nem sokáig állotta ki ezt a megalázó helyzetet. A nagy szüneteket azelőtt is rendesen a nagybátyjánál, Petőfi Istvánnál töltötte Csákón, most is oda vágyott. De hogy hasonló lenézésben ne legyen része és ott ne mint bukott diák szerepeljen, a 16-ik évébe járó fiú kitalál valamit: ő beáll gazdatisztnek. Ha ez a pálya a nagybátyjának olyan szépen jövedelmez és tiszteletreméltó helyzetet biztosít, holott az még kevesebbet tanult, mint ő, — mért ne követhetné a példáját?

Az anyja, a mostoha apja, akik két esztendő óta tapasztalták, hogy nem igen bírnak vele, hogy a fiú ő náluk napról-napra romlik, és hogy nekik nincs eszközük, amivel jobb útra téríthetnék, beleegyeznek a tervbe. Hátha a nagybátyja, a pusztán, távol a jó pajtások káros befolyásától, embert fog nevelni a fiúból? Esetleg utódja is lehet a Geiszték nagy birtokán.

Így lett Zoltánból 1864 augusztus havában gazdasági gyakornok, népies nyelven: *praxi*.

Anyjának 1864 április 18-áról kelt leveléből tudjuk, hogy Zoltán ebben a sorban csak 1—2 évig maradt volna, s azután a magyaróvári gazdasági akadémiába akarták beadni.

Zoltánnak eléggé tetszett kezdetben az új pálya.

Augusztus 21-én Csákóról kelt levelében már dicselkedve írja az anyjának, milyen szorgalmasan dolgozik.

„Elkezdtem már a gazdatiszti hivatalomat. 15-én és 16-án a birkákat nyírták, énnekem kellett vigyázni; aki egy bárányt megnyírt, annak egy czédulát adtam (mert czédula szerint kapnak fizetést) s ha egy birkát megvágtak, mi nyíráskor gyakran megtörténik, akkor a sebet kékköves vízzel bekentem, hogy a seb hamar száradjon. Másnap egész zöld volt e víztől a kezem. A gyerekeket is, kik a szét-hullott gyapjút szedték, nekem kellett dologra serkenteni. Sokat kellett nagyon lármázni. Este aztán a napi eredményt papírra írva kellett átadni Pista bácsinak, kinek a parasztek feletti dictátori hatalma Kelemennek igen tetszik.“

„Midőn a nyírást elvégezték, a cséplőgépnél az egyik ispánt helyettesítem, ha annak máshol dolga volt. Most is cséplőgépnél vagyok, csudálom nagyon, hogy e levelet bírom írni még, s nem olvadtam el, mint a vaj, vagy az a tyúkszemflastrom, melyet épen most tettem lábamra, mert már igen fáj a tyúkszemem. De Pista bácsi mondása szerint már paraszt leszek nem soká, s ki fogom a nap hevét állani, ép úgy, mint a nagy hideget.“

„Ha künn nincs dolgom: Kelemennel a görögöt tanulom.“

„Minden szombaton este a napszámosokat fizetik szobám előtt, ekkor tisztem hatosokból forintos rakásokat rakni, hogy Pista bácsi hamarább bírjon

fizetni. Midőn elvégződik a fizetés, kezem egészen fekete a sok tiszta ezüst hatostól.“

„Ami a mulatságot illeti, jó volna, de nincs ló,

s így csak nagy ritkán ülhetek lóra; mióta itt vagyok, ma lovagoltam másodszor.“

Testvéreihez, anyjához és az egész családhoz való viszonyát érdekesen világítják meg az alábbi sorok, melyek e levél második részében olvashatók.

„Mivel töltöttétek édes anyám az István napot? Itt igen unalmas volt. Nem írta-e Marika*) a fürdőből, hogy hogy van? Igen szeretném tudni, már oly régen nem láttam, s még oly soká nem fogom látni. — Mit csinálnak a fiuk, mulatnak-e úgy mint én? egészségesek-e? Mit csinál az én angyal Ilonkám, kit úgy szeretnék látni? nem felejtette még egészen el Zoltánt? Én sokat gondolok rá. Ha egy piros almát vagy szép sárga körtét látok, úgy szeretném ha itt volna, *legalább neki adhatnám*, de így kénytelen vagyok magam megenni, az igaz, hogy nem nagy áldozatomba kerül.“

Utóirata is van a levélnek, s ennek vége így szól:

„Csókolom, tisztelem apát, nem is kérdem, hogy egészséges-e, tudom, hogy nem igen betegeskedik. Csókollak mégegyszer mindnyájatokat. írjon Attila! Csókolom Iluskát!“

Ilyen levelet nem ír az, akit nem szeretnek és nem ír főképen abban a helyzetben, amelyben Zoltán akkor volt. Ha mostoha atyja házában nem érezte volna magát teljesen egyenlőnek a többi

*) Gyulai Pálné.

testvéreivel, hacsak legcsekélyebb idegenség férközhetett volna szívébe a mostohaatyja iránt: ki kellett volna ennek törnie belőle most, mikor már eltávozott abból az otthonból, atyja testvérenek oltalma alá került, és oly foglalkozása volt, amelylyel megkereste a kenyerét. De látszik, hogy eszébe sem jut különbséget keresni önmaga és testvérei közt, hozzájuk való erős ragaszkodását egyetlen mellékgondolat sem zavarja, még a sorsában beállt változás, a tanulói pályával való szakításért sem jut eszébe felelőssé tenni valakit, sem az anyját, sem a mostoha apját, sem közvetve sem közvetlenül, és semmi sincs tőle távolabb, mint az az erőltetett okoskodás, amit dús képzeletű pártolói később kitaláltak, hogy ha Zoltán a családjában több szeretetre talál, ha nem érzi idegennek magát a mostoha atyja családjában, ha lett volna *otthona* szegénynek — nem jutott volna arra a mostoha sorsra, amely végre is korán sírba döntötte.

Ez a levele, valamint a többiek is, amelyek utána maradtak, mindenesetre másra vall; ha Zoltán új pályájával elégedetlen volt, aminthogy nemsokára az is lett, azért nem tett senkit sem felelőssé, egyedül önmagát, amint ez egy későbbi leveléből világosan kitűnik.

Egy hónappal utóbb, szeptember 19-én ugyanis azt írja az anyjának, hogy-tovább szeretne tanulni, A visszahatás beállott nála: a gazdálkodással járó durvább munkákból, a paraszttal való érintkezésből épen elég volt neki annyi, amennyiben addig

volt része. Vágyott vissza a művelt emberek társágába, a műsák közé az iskolába.

„Nagy tata nálunk van, — kezdi ezt a levelét, — s mivel haza megy, ismét alkalom nyílik, édes anyám néked levelet írni. Amit írok olyan, hogy hiszem, miszerint meg fogsz ütközni rajta.

„Én elvégzem az iskolát. Föltett szándékom pedig: jól elvégezni. Hisz nagy tata, Ádám bácsi (?) s Pista bácsi mindig azt javalták, hogy végezzem el az iskolákat, ha valami ember akarok lenni, s ennek igazságát elősmervén, magam arra határoztam, hogy mind a nyolcz osztályt kijárjam. Tudom édes anyám, hogy megütközöl rajta, már azt hívén, hogy *megszabadulsz tőlem és ismét a nyakadba ülök*. De hidd el édes anyám, hogy úgy fogom magam viselni, hogy nem fogod bánni, ha elvégzem az iskolákat. Nem ígérem, hogy jól fogom magam viselni, hogy jól fogok tanulni, az ígéret pusztaszó, a szándékot tettel kell megmutatni.“

A bukott diák megalázkodását értené és magyarázná félre, aki e sorokból az anyai szeretetben való kételkedést akarná kiolvasni. Az a kifejezés, hogy te „már azt hitted megszabadulsz tőlem és ismét a nyakadba ülök“, csak a rossz magaviseletével számtalan keserűséget okozott fiú önbeismerését jelenti és semmi egyebet. Kétségtelenné tesz ez a következő sorok is, melyekből kitűnik, hogy anya és fiú közt semmi egyéb visszavonás nem volt, mint amit a hanyag tanulás okozott és az ez ellen hiába küzdő szülő állandó izgatottsága.

„Ne neheztelj ezért rám, édes anyám, — írja alább, — hidd el, hogy nem fogok okot adni arra, hogy megbánd, ha vissza megyek Pestre. Igen-igen szégyelleném, ha iskolába járásomat secundás bizonyítvánnyal kellene bezárom. Föltett szándékom a multat jóra fordítani.“

Ugyané levélből megtudhatjuk azt is, hogy maga Zoltán minek tulajdonította a bukását. Erről a következő felvilágosítást adja:

„De hidd el azt is, hogy sokkal jobban fog menni a tanulás, *ha nem lesz tanítóm*, mint tavai, mert ez a legrosszabb, ha az ember arra vár, hogy más csinálja meg dolgozatait, mert, hogyha az, kire az ember támaszkodik, nem tehet eleget, a várakozó hoppon marad. Hányszor volt, hogy tavai azért nem készítettem el föladásomat, mert azt hittem, hogy megcsinálja a tanító úr, ő pedig igen ritkán ért rá, s így se én, se ő meg nem csináltuk.“

A különös logikát, ami ebben az igazi diákos izű védekezésben megnyilatkozik, maga is furcsának találhatta, mert nyomban magyarázgatni kezdi, bár nem sok szerencsével.

„Gondolom, hogy ezen kissé csodálkozol, de ne úgy értelmezd szavaimat, mintha én azt mondtam volna, hogy a tanító úr nekem ne parancsoljon, a viláért sem, én csak azt szeretném, ha nem tanítana, s nem egyszersmind azt, hogy rólam kezét levegye, s *így szabadon űzhessem rosszaságaimat*. Ő maradjon nevelőm, ki hibáimat javítja,

s megbüntet, ha rosszat teszek, de szeretném, ha tanulmányaimban magamra hagyna.“

A szépen kieszelt terv csak félig sikerült: Zoltán folytathatta a tanulást, de Pestre nem mehetett vissza, ahogy már számított rá.

Az anyja ugyanis hallani sem akart arról, hogy Zoltán ismét a fővárosba kerüljön. Október 25-én kelt levelében nagy hevességgel tiltakozik e terv ellen és Petőfi Istvánnak, kihez a levelét intézte, szemrehányást is tesz, amiért a fiút arról le nem beszélte. És csodálkozik nagyon, amiért elhagyta magát téríttetni attól a közös elhatározásuktól, hogy Zoltánt bizonyos ideig való gyakorlat után Keszthelyre adják. A fiú fogadkozásai őt, az anyát, meg nem téveszthetik, nála a javulás Ígéretei csak arra való, hogy Budapestre visszakerülhessen és itt folytathassa kicsapongó életmódját. A levélben keserű kifakadások vannak Zoltán ellen, kinek makacs, velebirhatatlan magaviselete, úgy látszik, az ideges anyát már-már igazságtalanná is tették. „Tanulni? Ő? Fájdalom, keserű fájdalom, hogy a bolondításnak a lehetőségén is túl vagyok vele; hogy már annyiszor hittem, reméltem és csalódtam benne, hogy most már áltatnom sem lehet magamat az ő javulási fogadalmaival. Bocsássá meg neki az Isten, hogy engem, édes anyját, ennyire vitt! Az iskola folytatásáról nála szó sem lehet, az csak ürügy nála, hogy Pestre feljőve, szokott korhelykedéseit és rendetlenkedéseit folytathassa. Elég volt abból annyi. Ha azon utolsó

pár hónapra gondolok, mit vele töltöttem, elutazása perczére, midőn egyetlen köny nélkül vált el tőlem, érzem, hogy e gyermek még öngyilkosságra vihetne saját édes anyját, oly elviselhetetlen fájdalommal és keserőséggel tölli el szívemet. S ha még az javíthatna rajta!“ stb. stb.

Az efféle kifakadásokat azonban hiba lenne túlságosan komolyan venni, mint Róna Béla tette; aki közölvén a levelet, abból szintén nagyfokú elhidegülést, sőt az anyai szeretet hiányát is hajlandó kiolvasni. Nincs anya, akit türelme el ne hagyna, ha veszni indult fia megmentésére okosan kidöntött tervét egyszerre felforgatni látja.

Petőfi István a pusztán gazdálkodott, ő nem látta Zoltánt napról-napra zülleni, mint az anyja és nem tudta oly közvetlen tapasztalatok alapján megítélni, mit jelent rá nézve a fővárosi rossz társasággal való folytonos érintkezés. Elképzelhető, milyen izgalom fogta el az anyát, mikor az előtt állott, hogy minden előlről fog kezdődni és pedig a nagybátyja beleegyezésével. És valljuk be, ebben az anyának igaza is volt.

A szenvedélyes hangú levél megtette hatását, a fővárosba való visszatérésről többé szó sem volt: Zoltánt a nagybátyja az 1864/5. iskolai évre a Csákhóhoz legközelebb fekvő szarvasi főgimnázium VI-ik osztályába irattá be magántanulónak.

Zoltánnak tehát teljesült a vágya: házi tanító nélkül tanulhatott. A saját erejére támaszkodva mutathatta meg, mennyire tud ura lenni a szavának, mi-

képen váltja be ígéretét. És meg kell adni a fiúnak, hogy csodát művelt! Bár az is valószínű, hogy gyámjának és nagybátyjának a parasztidomításban megedzett kemény akarata is részes volt e csodában.

De a magábaszállásnak és megjavulásnak egyéb okaira is lehet gondolni. A tizenhat éves fiú a békési pusztán olyan társaságba jutott, amely a korhely diák előtt a fővárosban aligha nyílt volna meg. A csáki kastélyba vendégek érkeztek, gazdag, előkelő, úri népek, s egy család az egész őszt ott is töltötte, tizenöt éves, bájos leánykájával együtt. Petőfi Sándor fiát a pusztán nem lehetett észre nem venni, sem mellőzni, és így történt, hogy a gazdasági gyakornok mindennapos vendég lett a kastélyban, ahol mindenki szívesen látta, de legszívesebben Ilona, az okos, művelt és szép gyermek. Hogy minő természetű barátság fejlődött ki a fiatalok közt, egy levél s néhány vers mutatja, mely ebből a korból fennmaradt. Bájos idill volt az, a fiatal szív első megnyilatkozása. A levél, melyet Zoltán Kornyczky Frigyes nevű barátjához intézett, nem egészen tisztán állítja elénk a helyzetet: Petőfi Zoltán mélységesen beleszeret Ilonába, s a leány meghatottan vesz tudomást a csinos és érdekes fiú érzelmeiről, részvétellel hallgatja meg panaszait, de a szerelmét egyelőre aligha siet viszonozni. A barátjával bizalmasan levelező diákot a hiúsága arra ragadja ugyan, hogy effélel sejtetni engedjen, de további soraiban már kétségbe esik

a jövőről, aggodalmai vannak, hogy amint a család föl utazik a fővárosi új és pompás palotájukba, Ilona ott meg fog feledkezni róla.

„Kínzó gondolat“ című versében sokkal szerényebben nyilatkozik s nincs kétség benne e dologban, hogy a teljes igazságot itt írja meg. E vers első sorai így szólnak:

„Egy gondolat bántja most lelkemet,
Hogy elfelejtesz lányka engemet.
Hogy elfelejtesz, s nem lesz senkisésem:
Ki *szánakozik* vérző szívemen.

S e gondolat mily gyötrő s kínozó,
Harap, miként egy mérges, rút kigyó,
Hiszen te voltál aki engemet
Meghallgatott s *nyújtott reményeket*.“

Ígen, igen, így szokott ez történni és így történt most is. A lány meghallgatta a diákot, megszánta és reményt nyújtott neki. Tanuljon, küzdjön meg az élettel és ha valamire viszi, akkor keresse fel őt újra. így szoktak beszélni a jól nevelt és okos úri kisleányok a szerelmessé lett diák pajtásokkal és ez a vers a bizonyosság rá, hogy Petőfi Zoltán is így járt.

„Igen, mi még itt nékem éltet ad,
Mit el nem vettek, ami megmaradt,
Az a *remény*. Hűsítő árnyban
Elfáradván, kinyugodom magam.

A búcsú napján írta ezt 1864 deczember 17-én, mikor Ilonáék a karácsonyi ünnepekre visszautaztak a fővárosba.

A szerelmi idill ezzel véget ér; a remény jegyében ugyan, de ez a remény nemsokára szétfoszlik. Még pedig nem a leány hibájából, hanem a fiú érzi, hogy mindinkább méltatlan lesz a leányra.

A magánvizsgálat fényes eredménye, melyről a leány kétségkívül értesült, volt utolsó közös örömkük, — ami azután következik, méltán elkeseríthette Ilonát ép úgy, mint Zoltán egész családját és minden más jó emberét.

Ilona, a körülrajongott milliomos leány, még hat év múlva is leány volt, és Zoltánnak a meráni tartózkodás idején, nagy betegen, távol a hazától való elhagyatottságában egyszerre eszébe jut a kedves leány, kihez az első szerelem gyöngéd emlékei fűzték, de akiért a jó úton megmaradni nem volt elég lelkiereje. A Nemzeti Múzeum kéziratárában találtam 1870-ből egy vörös kötésű kis jegyzőkönyvét, melyet gondosan átkutatva, egyik lapján fölfedeztem az Ilona „kisasszony“ vezetéki és keresztnévét, teljesen kiírva.

De legyünk igazságosak Zoltán iránt: ő sokat vétkezett ugyan Ilona és önmaga ellen, de kezdetben, a búcsúzást követő első esztendőben, megakarta és megtudta tartani ígéretét. Testtel-lélekkel nekifeküdt tudniillik a tanulásnak. És ebben oly kitartást tanúsított, hogy a legjobb híreket írhatták felőle Pestre. Az anyját ezek nagyon megörven-

deztették, s ennek kifejezést adott 1865 április 23-áról kelt levelében. Fia május 1-én felelt erre, hálás boldogsággal.

„Valahányszor tőled, édes anyám levelet kapok, — írja — szavaiddal, melyeknek minden betűjéből anyai szereteted tűnik ki, belém vidámságot s buzgalmat öntesz; vidámságot, mert látom, hogy nem szűntek meg jobbulásom iránt táplált reményeid, s buzgóságot és igyekezetet, mert azon vagyok, hogy reményeid valósuljanak ...“

Szerencsének mondható, hogy ezek a levelek fennmaradtak, ezek nélkül aligha sikerülne megállapítani az utókor számára, hogy milyen körülmények közt teltek Petőfi Sándor fiának gyermekévei s hogy neveltetését a szeretetnek és szigorúságnak mily helyes elvei szerint igyekeztek intézni mindazok, akiknek ez kötelességében állott.

Az eredmény nem is maradt el, a csoda teljes lett: 1865 augusztus 20-án Petőfi Zoltán a szarvasi főgimnázium tanári kara előtt levizsgázott és mind a nyolcz tárgyból kitűnő érdemjegyet kapott. A régi diákbecsület íme helyre volt állítva: a szép eszű fiú mégegyszer megmutatta mit tud: ismét első lett az osztályban, mint három év előtt a IV-ik osztályban volt.

Büszkén jelenti ezt anyjának augusztus 24-éről kelt levelében.

„Édes jó Anyám!. — írja — István napkor letettem a vizsgát, jól sikerült; mindenből eminens vagyok. Most egy hetet Pista bácsinál töltök, volt

correpetitorommal együtt. Az iskolák szeptember elején kezdődnek,akkorára visszamegyünk Szarvasra. Igen jól érzem magam, hogy végre lemostam a rajtam levő foltot, igyekezni fogok jövőben, hogy szorgalmasabb legyek mint voltam ...“

Ne higyjük azonban, hogy az anyai szív ki tudta volna várni ezt az eredményt, s addig látni se kívánta a fiát. Az áprilisi és májusi gyöngéd hangú levelek váltása közben mindkettejükben föl-ébred a vágy, viszontlátni egymást és a gondolatot június 8-án megvalósítják. Zoltán a nagybátyjától útiköltséget kap és Pestre utazik. Itt az anya boldogan öleli szívére megjavult fiát és ezernyi jótanácscsal küldi ismét vissza folytatni tanulását. Zoltán ezután csak pár napig marad Csákón, onnan július 1-én a nagybátyja beviszi Szarvasra és teljes ellátásra adja Horváth Károly tanítóhoz, kinek két hónapi ellátásért 30 forintot fizet. Correpetitort is fogad mellé 24 forintért ugyanarra az időre. A tanpénz 16 frt 20 kr.; a vizsgadíjak 20 forintot tesznek ki és mindezen költségek fejében a fiú tanulói pályája ismét rendes mederbe zökken. A következő 1865/6-iki iskolai évben belép a VII-ik osztályba, mint nyilvános rendes tanuló.

A nyilvános iskolábajárással való ez az újabb kísérletezés volt az első végzetes hiba Petőfi Zoltán életében. Szemrehányás ugyan ezért sem illetheti a nagybátyja emlékét, mert az kétségtelen, hogy ő a legjobbat akarta, és eléggé gondosnak is mutatta magát mindazokban az intézkedéseiben, amelyek

az öcscse iskolabajárását illették. Közeli iskolába vitte, ahol szemmel tarthatta, tanárembernél helyezte el, aki figyelemmel kísérhette az iskolán kívüli magaviseletét is, ellátta mindennel, ami a tanuláshoz szükséges, könyvekkel, ruhákkal, zsebpénzzel, és mikor a fiú december végén megírja, hogy hegedülni szeretne tanulni, ebbe is beleegyezik és január 1-én 10 forintot küld a hegedűtanítója számára.

VI.

Szökések.

Petőfi Zoltánnak valóban semmije sem hiányzott ahhoz, hogy kitűnő diák maradjon, sőt ellenkezőleg, többet kapott a jóból, mint amennyi kellett volna. Ha a nagybátyja valamivel jobb emberismerő, vagy ha csak egybeveti azokat a jelenségeket, amelyek öcsce tanulói pályáját jellemezték, észre kellett volna vennie, hogy mily veszedelmére van neki a nyilvános iskolázás, a szabad érintkezés tanulótársaival, akik már a fővárosban is elcsavarták a fejét. A nagy Petőfi fia iránt való szertelen lelkesedésüknek volt egyedül betudható a VI-ik osztályban való bukás is. Petőfi Istvánnak mindenesetre tudnia kellett volna megítélni, mit tesz az, ha valaki a 60-as évek elején a nemzeti újjászületés eseményeinek lázas éveiben a Petőfi Sándor fia. Aki hallja az utcán szavalni az atyja szabadságdalait, a kocsmákban, színpadon, kunyhókban és úri házakban énekelni. És amint a fiú nőtt, növekedett még az apja dicsősége is azokban az időkben; akkor fordították a költeményeit németre, angolra, francziára és a függet-

lenség kivívásáért való harczokban elesett Tirteus neve szimbólummá emelkedett a hazában: a nemzeti élet és irodalom égboltján azokban az években a Petőfi Sándor neve lett a legfényesebb nap. Petőfi Zoltán nagyon korán megtudta, ki volt az ő apja, mit hagyott rá örökül, s ennek világraszóló hírneve, valamint a megkülönböztetés, melyben őt az iskolatársai, sőt némely lelkes tanára is részesítette, az apáról a fiúra átszármaztatott kegyelet, melylyel mindenütt találkozott, nálánál erősebb akaratú és érettebb korú embert is megszédíthetett volna.

Petőfi Zoltánt úgy kellett volna nevelni, ahogy ösztönszerűleg kezdték, és amint a nagyvagyonú és nagyhatalmú emberek gyermekeit nevelik: óvatos elővigyázattal, folytonos felügyelettel megvédve az iskolatársak befolyásától.

Azonban Petőfi István mindezekre nem gondolt. Az ő szeme előtt csak az lebegett, hogy ő a szarvasi tanárokkal és tanítókkal baráti összeköttetésben állott, és hogy Petőfi Sándornak nemcsak sok tisztelője és kortársa élt még akkor Szarvason, hanem több iskolatársa is, kikkel Aszódon együtt járt. Ezek, mint *Benka* Gyula úr, a szarvasi főgimnázium igazgatója velem közölni szíves volt, a következők voltak: *Sárkány* János, előbb kiskőrösi, utóbb szarvasi lelkész, *Delhányi* Zsigmond gimnáziumi tanár és *Korén* István, ki Petőfi Sándornak Aszódon tanárja is volt. Selmeczi és pozsonyi iskolatársai közül itt éltek *Kollár* János főszolgabíró,

Horváth Károly néptanító és *Hován* Zsigmond orgonista.

Petőfi Zoltán *Horváth* Károly tanítónál lakott, ki a kaszinóban naponként értesítette Petőfi Sándor egykori barátját, *Tatay* Istvánt, a gimnáziumi igazgatót és a tanárokat az ifjú magaviseletéről.

„így tehát Szarvason elég szerencsés körülmények között folytathatta volna Petőfi Zoltán a tanulását, — írja tovább *Benka* Ferencz, — azonban talán épen az ellenőrzésnek ebben a folytonosságában

s a társadalmi élet kényeztető dédelgetésében kell keresnünk annak okát, hogy a könnyelműsége hajló ifjú hamar megunta az iskolai munkát, s a korához és műveltségéhez nem méltó szórakozások és élvezetek után futkosott. A közönség ugyanis itt is fokozott várakozással és fényes reménységgel nézte a nagy költő fiát. A leányos házaknál szívesen látott vendég lett, s a vidám, gondtalan ifjúkori érintkezésből sok kényeztető összeköttetés és kétes tisztaságú, vagy legalább is ezzel fenyegető szerelmi viszony fejlődött ki. Midőn aztán az úri családok az ilyen irányú barátkozásnak akadályokat gördítettek az útjába, a korán kifejlett 18 éves ifjú a földművelők lakásaiban tartott fonókákban keresett kárpótlást. Itt a neve és szellemi felsősége nagy népszerűséget szerzett neki, szilaj indulatait ellenben nem korlátozta semmiféle fegyelem, így aztán olyan szenvedélyek rabjává lett, amelyek viharai előbb-utóbb megtámadhatták a természettől különben sem erősnek alkotott szervezetét.

„Iskolai életében rokonszenves, előzékeny, művelt tanulónak mutatkozott Petőfi Zoltán. Költői hivatásának is mutatkoztak a jelei, olykor egy-egy tréfás és talpraesett ötletben, rövid, humoros, a padok alatt kézről-kézre járó verssorokban. A szarvasi kisleányokhoz írt levelei és verses emléklapjai nyomtalanul elhányódtak ugyan, de emléküik fennmaradt. Az akkor *Zsilinszky* Mihály elnöki vezetése alatt álló Magyar Egyletben szintén szerepelt. A tagok névsorában az atyjáéhoz hasonló

autógrammjával találkozunk, írja dr. Nemes Béla tanár úr, az egyletnek (ma: Vajdakör) mai elnöke. Tagtársai közt találjuk *Góbi* Imre budapesti főgimnáziumi tanár és író, valamint *Havlár* Dani országgyűlési képviselő nevét. Petőfi Zoltántól írott munka nem maradt fenn a levéltárban, a régiiek általában elkallódhattak. Szerepléséről a következő jegyzőkönyvi kivonatok szólnak: 1865 október 29. *A haldokló gyermek* című költeményt mutatta be fordításban. November 19-én *Nézd a rózsá* című költeményét olvasta fel. 1866 február 18-án szavalatra jelentkezett, de nem készült el, amiért is megbírságotlák.

Benka Gyula úr, ki a szarvasi diákéletre vonatkozó összes adatokat nagy készséggel írta meg e könyv számára, szintén tanította Petőfi Zoltánt. Arról a vizsályról, mely közte és a tanári testület közt az iskolai év második felében kitört, a következőleg nyilatkozik:

„Talán tanáraiban is meg volt az a nem jogosulatlan, de mégis a fejlődő ifjú munkaképességét félreismerő magas követelés, melynél fogva Petőfi Zoltántól többet vártak és reméltek, mint iskolatársainak legtöbbjétől. Ez az előkelő származásnak dicsősége, de átka is. Még a magyar szállóige is azt mondja: „Különb ember légy apádnál!“ Pedig a születéssel nem mindig öröklí a gyermek az értelmi, érzelmi és erkölcsi öröknek azt a teljességét, mely az előd egyéniségét alkotta.“ Az első félév végén, január 31-én, még nem

volt ellene nagyobb kifogás, három tárgyból kitűnőt kapott, négyből dicséretest (jelest), de a latin nyelvből és a logikából már csak kielégítőt. A magaviselete azonban: többnyire törvénytörő, aminek elburkolt jelentése az, hogy gyakran törvényellenes, és hogy ezt beírták a bizonyítványába, az már aggasztó jelenség volt. Aki ilyet kap, az a rovott diákok közé tartozik.

A második félévben a tanárjai már fokozott figyelemmel is kísérik magaviseletét és semmit sem hajlandók neki elnézni. Több fegyelmi kihágás miatt vonják felelősségre és minden ügye a legkomolyabb fenyegetésekkel végződik. Így múlt el február és márczius, sőt áprilisnak is az első fele. Hogy milyen életet élt e hónapokban, arról egy levele tanúskodik a Nemzeti Múzeum levéltárának legújabb szerzeményei közt. E levelet 1866 márc. 8-án írja Beliczey Emil nevű orvosnövendék barátjának s több oldalon keresztül sorolja föl, hogy milyen rengeteg mulatozást vitt végbe egy Hetényi István nevű vándorszínészszel. Előbb elitták a Zoltán havi pénzét, ennek fogytával zálogba tették az ezüst óráját, majd téli kabátjára és egyéb ingóságaira került a sor . . . Április 17-én még nagyobb korhelykedésbe keveredett. Kikkel vett benne részt, hányan voltak a nagyvendéglőben, ahol a multság kezdődött? nem tudni, csak annyi bizonyos, hogy Petőfi Zoltán adós maradt 2 forint 58 krajczárral, amit később a nagybátyja fizetett ki helyette, és a számadásai könyvébe pontosan beírt. Azt sem tudni, hogy

a vidám vacsora hol és mikor ért véget? de hogy nem tartozott a legártatlanabb szórakozások közé, a tanári kar ítéletéből következtethető. A nagytekintetű uraknak sok minden a fülükbe juthatott, mert ezúttal az eddiginél is komolyabb hangon beszéltek a fiúval. Kimondták tudniillik, hogy ha magát bizonyos erkölcstelen kihágásoktól megtartóztatni nem bírja, az iskolából távozni lesz kénytelen.

Ha idegenek bántak volna így vele, akkor sem viselte volna el talán szó nélkül, de hogy apjának jó barátjai, egykori személyes ösmerősei kicsapással fenyegethessék meg a Petőfi Sándor fiát, ezt nem bírta elviselni.

A később, május 23-án kivett 1865/6. évi bizonyítványában erről a dologról a következő feljegyzés olvasható:

„Ugyan ő a II-ik félévből is szinte 3 hónapot töltve ki, tanulmányaiban annyi előmenetelt tett, mennyit egy nem tehetségtelen ifjúnál a tanórákban figyelmeztetés megállapíthat, különben komoly szorgalmat és kötelességérzést nem tanúsítván; erkölcsi tekintetben a könnyelműségnek és önuralom hiányának aggasztó jeleit adá. — Mikre nézve több ízben komolyan, s f. év április 19-én véglegesen megintetvén, ő ugyancsak április 21-én reggel engedelem nélkül iskolánkból tovább állott.“

Nagybátyja, ki csak április 6-án fizetett ki érte a 4-ik évnegyedi ellátás fejében Horváth Károlynak 45 forintot, a számadási könyvébe azt írta

be, hogy április 21-én elszökött, miért is ezt a 45 forintot Horváth visszafizetni tartozik. Egy későbbi időből származó beszúrás szerint azonban ezt a pénzt a kosztadó nem fizette vissza. Ezzel a méla akkorddal végződik a rövid szarvasi iskolabajrás története.

Az első szökés elég ártatlan dolognak bizonyult. Zoltán még ekkor nem felejtette el szent fogadalmát és anyjának tett ígéreteit, csak a tanárjai ellen keseredett el, amiért vele szigorúan bántak. Nem a tanulástól akart megszökni, csak a szarvasi gimnáziumból, és útját egyenesen Nagy-Kőrösnek vette. Valószínűleg gyalog, amint az atyja tette néha napján, ha ugyan valami jóindulatú szekeres ember az úton föl nem vette maga mellé. Pénze tudniillik a nagy korhelykedés után aligha maradt.

Onnan első dolga volt tudósítani a nagybátyját, úgy hogy ez már április 24-én 6 forint 30 krajczár tanpénzt küld a gimnáziumba, 14 forintot pedig ellátásra. Valami új könyvre is volt szükség, erre 2 forint 60 krajczár ment egyidejűleg.

Nagy-Kőrösön úgylátszik tárt karokkal fogadta a tanári kar. Kitetszik abból is, hogy bizonyítvány nélkül vették föl, mert nyomban beírták, holott a szarvasi főiskolai tanács csak egy hónap múlva, május 23-án állította ki számára a távozási bizonyítványt, melyre, nehogy a fiúnak ártsanak, azt is ráírták, hogy „jelen bizonyítvány, előmeneteli bizonyítványul szolgálhat“. A nagykőrösiek nem

vártak erre az engedményre, ők a Petőfi Sándor fiának a maguk jó szántából könnyítették meg a tanulás folytatását és akadálytalanul fölvtették a VII-ik osztály tanulói közé.

Szavakkal Zoltán mindenesetre hálás volt, tettekkel azonban nem igyekezett ilyennek mutatkozni. Csak épen annyit tanult, hogy a vizsgán áteresztették, miért is évvégi bizonyítványa alul van a közép-szerűn.

A valláson kívül, melyből Gyurinka Antal, a nagykőrösi római katolikus plébános jelest adott neki, a többi tárgyból csupa kielégítőt és közép-szerűt kapott, még a magyarból is, ellenben a latinból és a németből jó-nak osztályozták. Még meglepőbb, hogy amint *Szalay* Gyula úr, a nagykőrösi főgimnázium jelenlegi igazgatója írja, az önképzőkör levéltárában sem valami munkáját nem találni, sőt annak a nyomára sem, hogy abban működött volna. „Ellenben — írja a nevezett — úgy értesültem, hogy Petőfi Zoltán itt Máté József előkelő iparosnak a családjához sűrűn járt, és Máté József leányának, Katalinnak emlékkönyvébe verseket irt. A család egyik tagjánál, *Gömöri Jánosné*, született *Máté Judit* asszonynál jártam ez ügyben, aki tud e dologról, de az emlékkönyv elhányódott, s nem tudni hol van, ellenben egy fényképet adott át, melyet Petőfi Zoltán adott Máté Katalinnak.“ E fényképet, mely Zoltánt igen csinos öltözetben, fehér mellényben, sötét zrinyiszabású, zsinóros kabátban és világos, magyar

nadrágban ábrázolja, e sorok írójának közbenjárására Gömöriné úriasszony a Petőfi ereklye múzeumnak engedte át.

Van azonban egy költeménye nagykőrösi tartózkodása idejéből, melyet Abafi Aigner Lajos úr másolatban bocsátott át e kiadvány számára, s amely az ő tudomása szerint 1866 június 27-iki keletű. *Életuntság* a címe, s a tartalma ennek megfelelően tele van panaszszal és keserűséggel. A vers, mint költői munka, nem sokat ér, a nyelve nagyobb részét prózai, verselése is döcögős, de kiérzik belőle valami őszinte közvetlenség, ami figyelmet érdemel, mert bepillantást enged az önmagával meghasonlani kezdő fiatal ember lelkébe. Ebből a szempontból, mint életrajzi adat, mely a kevéssel utóbb bekövetkező sorsfordulat magyarázatául szolgálhat, álljon e helyen, egy elszietett, nagyon is gyöngye versszak kihagyásával.

ÉLETUNTSÁG.

Minden perczem szenvedés csak,
Minden óra fájdalom;
Ami néha felvidíthat,
Az csak egy-egy kis dalom.

Csak a dal az, ami néha
Földérinti lelkemet,
Szegény lelkem, amely máris
Igen sokat szenvedett.

Körülöttem minden oly víg,
Mind örül az életnek,
Csak én nem tudok örülni,
Mért én csak bút érezek.

Azt az óráat, amelyben én
Szülétek, megátkozám;
Mert hisz ez is, mint a többi,
Szenvedést hozott reám.

Lenge szárnyán a szerencse,
Mint a gondolat repül,
S hogyha távozott, szívemre
Bánat felhője terül.

A rideg bú és a nagy kín,
Voltak mindig társaim,
S nem élnék, ha nem születtek
Volna olykor dalaim.

Csak az lesz a boldog óra,
Midőn lelkem kirepül
E hitvány salakból, s ha majd
Rajtam szemfedő terül.
(Nagykőrös, 1866 június 27.)

Bajos lenne utólag megállapítani, hogy mi okozta ezt a *lélekállapotot*. Szerelmi bánat semmi esetre, mert nincs nyoma, hogy első szerelmének emlékei háborgatnák: a könnyelmű fiú teljesen megfélekedezett arról a kedves leányról, ki egykor oly jó volt hozzá; ellenben múltékony föllángolásai annál gyorsabban fordultak elő, s ezek az apró szeretkezések inkább kellemesen szóra-

koztatták. Anyagi bajokkal sem kellett küzdenie, mindene volt, ami egy diáknak kell: lakása, élelme, még szép ruhája is, amint az arczképén látható. Mindezeknél fogva valószínűnek látszik, hogy a tanári karral gyűlt meg ismét a baja Zoltánnak. Az áprilisi jelentkezés óta két hónap múlt el; ezalatt a tanároknak elég idejük volt kiösmerni a fiú tehetségeit, épen úgy, mint a hanyagságát, nemkülönben lazulni kezdő erkölcsseit. Az év vége is közeledett, a leszámolások ideje, és a vizsgálatok előtti tanácskozáson sok lehetett a kifogás Zoltán ellen. Az ilyet tudtul adják az érdekeltnek rendesen azzal a fenyegetéssel, hogyha a legutolsó hetekben össze nem szedi magát, meg fogják buktatni. Zoltánt ez a hang ismét szívéen találhatta, mert érzékenysége a korával együtt növekedett; nem lehetetlen, hogy a kíméletlen professzorokat mélységesen meggyűlölte, s ha a nagybátyjától nem tart, hihetőleg megismétli az áprilisi kalandot és Nagykőrösnek is hátat fordít. De most még fölülkerekedett benne a jobb érzés, önmaga előtt is szégyelte volna az utolsó hónapban hagyni ott az iskolát és ezzel elveszíteni az egész esztendő. Lenyelte tehát a keserűséget és maradt. De legalább kisírta a bánatát egy versben. Egy félev múlva már nem verset ír ebben az exaltált lélekállapotában, hanem véglegesen felbillenti sorsa mérlegét. Július 21-én érkezett haza Csákóra, gyöngé bizonyítvány nyal és azzal az elhatározással, hogy Nagykőrösre többé vissza nem megy.

Szeptember 10-én nagy csapás éri: szeretett nagynénje, Gyulai Pálné kolerában hirtelen meghalt. Megható sorokban írja le fájdsalmát az anyjának, hogy egy búcsúpillanat, egy búcsúcsók nélkül kellett örökre elszakadnia a szegény kiszzenvedett Marikától. Azután kéri az anyját, hogy vigyázzon magára, mert ha a bánat beteggé találná tenni, mindnyájan kétszeres fájdsalmat éreznének.

Eközben a nagybátyja ki a nagykőrösi gimnáziumhoz nem ragaszkodott, elhatározta, hogy Zoltánt ismét a kegyesrendiekre bízza. Választása a szegedi főgimnáziumra esett, mely akkor a legjobb hírű vidéki katolikus középiskola volt az országban, országos nevű tanárokkal. Ott tanítottak akkor: *Való József dr.*, *Ernyösy László*, *Bolgar Mihály*, továbbá *Budaváry József* és *Csaplár Benedek* akadémiai tagok stb.

Abban az esztendőben a porosz háborút követő járvány miatt az iskolai év november 1-én kezdődött. Petőfi Zoltánt a bátyja október 30-án vitte Szegedre, s egy köztisztületben álló házban, Kalló Antal családjánál helyezte el a serház-utczában. Azután beíratta, felruházta, francia nyelvmestert is fogadott mellé, akinek havonként hét forintot fizetett, és mindent jól elvégezvén, hazament a dolgai után látni, abban a reményben, hogy Zoltánból a szegedi piaristák végre is embert faragnak. A fiú legalább szentül ígérte, hogy megembereli magát és a régi szorgalommal készül elő az érettségi vizsgálatra.

Az ígéret azonban ezúttal nem vált valóra. Zoltán ismét talált korhely czimborákat, akikkel titkon korcsmázni járt. Egyszer alaposan meg is hült és komoly betegségbe esett. Deczember 16-án a nagybátyja 10 forintot küld neki orvosra és orvosságokra. Betegségének, mely négy év múlva kora sírjába vitte, íme itt az első nyoma. De alig gyógyult föl, ismét kitör benne a könnyelműségre való hajlam, az ágyból kikelve, elissza a januári ellátásra való 16 forintot, sőt 3 forintért zálogba teszi az ágyabeli matráczt is. A szállásadója mindezt megírja Csákóra, mire Petőfi István január 29-én Szegedre utazik és mindent rendbe akar hozni. Az adósságokat kifizeti, azonban nagyobb baj is van. A tanári karnak a kicsapongó életmód tudomására jutott és arról van szó, hogy Zoltánt — kizárják. Petőfi István végigjárta a tanárokat, kérte őket és a lelkökre igyekezett beszélni, hogy ne tegyenek ilyen szégyent a nagy költő fiával. De a tanárok nem sok jóval biztatták. Ha csak arról lenne szó, hogy Petőfi Sándornak a fiával kíméletesen bánjanak, szívesen megtennék, de az intézet hírneve forog koczán. Zoltán ugyanis olyan kihágásokat követett el, amelyeket megtorlatlanul hagyni nem lehet egy intézetben, ahol még a VIH-ik osztályba is 67-en járnak. Ott vasfegyelmet kell gyakorolni, különben felbomlik minden rend.

Petőfi István ekkor 16 forintot ad az öcsce kezébe, és így szól: Ha itt maradhatsz, fizesd a februári ellátásodra, ha kicsapnak, utazz fel

Budapestre az anyádhoz, meg a nagyapádhoz, én nem kínlódom veled tovább!

Harmadnap, január 31-én történt a döntés és másnap 1867 február 1-én Petőfi Zoltán kilépett a szegedi főgimnáziumból. „A kimaradás okát a törzskönyvbe nem jegyezték be“ — írja főtisztelendő *Singer Kornél* úr, a főgimnázium jelenlegi igazgatója. — Az akkori tanárkar egyetlen élő tagjának, *Tóth Antal* népiskolai felügyelő úrnak és az iskolatársaknak előadásából azonban világos, hogy Zoltán állandóan hanyag volt és ezt könnyelmű életmódja okozta, s nem a szellemi képesség hiánya. „A távozás *csendes eltanácsolás* alapján történt, minden megbélyegzés nélkül. Ezért nincs nyoma az anyakönyvben, amelybe másoknál minden súlyosabb kihágás be van jegyezve. Ebből még az is következtethető, hogy a fiú nem folytathatott igazi korhely életet, s hogy a tanári kar elé került botlásai sem lehettek súlyosabb természetű kihágások.“

Bizonyára nem lehettek. És épen ezért, bármily nehezünkre essék is, de ki kell mondanunk, hogy a szegedi piaristák intézetük hírnevének fenntartása végett ezúttal csakugyan nagy kíméletlenséget követtek el. Talán igazuk volt, ha az irott szabályokat és meggyökerezett szokásaikat tekintették, de nem volt igazuk abban, hogy egy tizenkilenc éves fiatalember életét és tetteit úgy bírálták el, mintha egy négy-öt évvel ifjabb, serdületlen gyermek állott volna előttük. Ami ennél erkölcsi sülyedés számba megy, azt egy olyan korú ifjúnak

mindenütt megbocsátják. Nem törődnek vele az egyetemen, a katonai akadémiákon, az egész társadalomban, sőt az úgynevezett legjobb családokban sem. Olyan életmódot, amiben vétkes az egész nemzedék, derékban kettétörni a pályáját a nemzet legnagyobb költője árva fiának, ez, a legendyében szólva, megfontolatlan cselekedet volt. Hogy még a félév végét, február 28-ikát sem várták be, hanem február elsején, minden bizonyítvány nélkül bocsátották útjára, hogy még egy másik intézet ajtaján se kopogtathasson be, ezzel csak tetézték a méltatlanságot, amit elkövettek, s aminek Petőfi Zoltán további sorsára oly végzetes következményei lettek.

Érzékeny lelke megroppant e csapás súlya alatt és soha többé föl nem bírt egyenesedni. Mindaz, amihez ezután fogott, önbizalom nélküli erőtlen kísérlet volt, a hullámokra bízott élettelen test hánykódása, komoly terv és életcél nélkül. Az első napokban még önérzete is eltompult, a legkisebb dacz sem ébredt föl benne. Mint egy kivert koldus, megalázkodva állt meg anyja lakásának küszöbén, őszintén bevallva, hogy se testének, se lelkének nincs hová lennie. Anyja felháborodva fogadta és a nagypjához, Szendrey Ignácához utasította, aki már akkor fent lakott a fővárosban. A nagyapa se bánt vele különben. Fogalma se volt, hogy mihez fogjon a szerencsétlen kicsapott diákkal. Végre a mostoha apa, Horváth Árpád, megszánja a szegedi piaristák áldozatát, és elmegy

a IV-ik kerületi állami főgimnáziumba, hogy tanácskozzék az igazgatóval. Itt más a légkör; a tanári kar érzi, hogy a Petőfi Sándor fiát elzülleni engedni a legnagyobb kegyeletlenség lenne, durva megcsúfolása az egész világon terjedő Petőfi-kultusznak, és megengedik, hogy Zoltán a február 27. és 28-iki javító vizsgálatok alkalmával fölvételit tehessen.

A fiú megjelenik a vizsgáló bizottság előtt és leteszi a vizsgát Erre beírják.

A törzskönyvi feljegyzésből tudjuk, hogy akkor „Szendrey Ignác nagyatyjánál lakott, Józsefváros, Sándor-utca 17-ik szám.“ De sajnos, ugyanazon a lapon egy más bejegyzés is van. És pedig a következő: *Észrevétel.* Az első félévet a szegedi gimnáziumban tanulván, felvételi vizsga nyomán bejegyeztetett, de azonnal el is maradt.'

Semmi kedve sem volt többé a tanuláshoz. A szegedi eset kiölt belőle minden ambíciót és erkölcsi erőt. Gyáva lett és elszánt egyszersmind; nem bízott magában, hogy tanulással ki tudja húzni a hátralevő félévet, amelytől félt, de nem félt az egész előtte álló élettől, amelylyel szembe nézni, megküzdeni egyszerre lebíratatlan kedvet érzett magában. Az apja nyugtalan vére szólalt meg benne, s az anyja exaltált természete, a márcziusi napok s ama szörnyű év izgalmaiból lelkébe oltódott édes méreg tömlője fakadt ki és tüzével elárasztotta egész valóját. A megalázott gyermekből egy nap alatt daczos férfi lett, aki érezni kezdi erejét,

pályát akar törni magának, hogy gyors emelkedéssel megmutassa, ki ő, mi lakik benne és elösmerést, tiszteletet erőszakoljon ki magának mindazoktól, akik most szájalommal vegyes megvetéssel néznek le rá.

Ilyenforma érzések vívódtak lelkében egész márczius és április havában, míg végre, április 20-án véglegesen döntött sorsa felől.

Megszökött másodszer is az iskolából és övéi köréből.

VII.

A debreczeni színháznál.

Petőfi Zoltán második megszökésének közvetlen okáról nincs biztos tudomásunk. Ő maga később a barátai előtt panaszkodva említette, hogy e végzetes lépése talán elmaradt volna, ha igazi otthona lett volna. De a mostoha apjánál nem érezhette jól magát, mert ott, mióta könnyelműségei hírbe hozták, féltették tőle a kisebb fiútestvéreit. A nagyapjánál pedig épen olyan állapotok uralkodtak, mint Csákón Petőfi Istvánnál. Szendrey özvegy ember volt; Petőfi István megházasodott ugyan, de három heti házasság után elvált a feleségétől. Mind a két házban tehát gazdasszony parancsolt, és ezt Zoltán nem bírta elviselni. Valószínűleg ez volt az oka annak is, hogy a nagybátyja az előző években Szarvasra és Szegedre adta, holott tapasztalhatta, hogy csak addig lehet nyugodt a tanulása és magaviselete felől, amíg a szeme előtt van De Zoltán a csákoói gazdasszonyt épen úgy gyűlölte, mint a Sándor-utczait és egyik-től sem volt maradása. A sok keserűség közben

keletkezhetett valami nézeteltérés a nagypapa és az unoka közt, hozzájárult bizonyára a könnyelműségek miatti korholás is, és Szendrey Ignác kitalálta mondani a végzetes szót, hogyha mindenáron veszni akar, ő nem bánja, felőle mehet, ahova tetszik.

És Zoltán ment. Még pedig — lehet-e tőle rossz néven venni? — az apja nyomdokain indult el. Az is színészségen kezdte, ő is színész akart lenni. Hogy miképen sikerült ez neki, arról ő maga hagyott ránk tudósítást. Ezt e helyre egész terjedelmében beiktatjuk, amint következik.

12 hónapos pálya.

Írta: Petőfi Zoltán.

Színészszé lettem. Mily érzelmek s gondolatok közt léptem e pályára, mely a legmélyebbre taszító nyomort, s a csillagok magasságáig emelő dicsőséget mondja tulajdonának, nem szükség elmondanom. A művészet s szellem iránti rajongó imádás, ihlet, fölhevülés s gyakran egy-egy véletlen esély az, mely megszüli e pálya gyermekeit, s hogy engem is mint szemelt ki Thália ideiglenes papjává, a fölmagasztosultság öntudatlansága, minek mondjam el? Inkább a véletlennek tulajdonítom azt.

Elhagyva tehát a dicsőség képzeete által festett ábrándképek leírását, szorosán csak rövid pályám élményeinek hosszú sorozatát örökítem meg, ez épen nem örökké tartó papíron.

1867 április 20-án tehát az ige testté lőn, s mi után eddig szüntelen epedtem, annak életbe

léptetésére elhagyám Pestet s utamat Biharnak vevém, hogy ott egy oly igazgatónál kopogjak, kinél, mint híresztelte volt, az ifjú tehetségek számára mindig nagy tér állt készen; s oly időben, korban, minőben én megindultam, ki ne hinné maga felől, hogy nem az ifjú tehetségek közé tartozik. Hogy a tér, mely ezeknek nyitva állt, fájdalom, nem tudám, hogy nem fel, de lefelé, a sülyedés felé vezetett.

Gondolataim mértföldekkel előzték meg a gyorsan haladó gözgépet, s midőn eszméim gyors menete már fenn a dicsőség fénysugaraiban fürdött, a konduktor egykedvű hangja csak „Debreczent“ kiáltott.

Itt ki kellett szállnom, s ezt annál szívesebben tettem, miután csecsemőkorom óta még úgy sem voltam szülővárosomban. De mily különös. Midőn először érintem lábaimmal e város könnyű porát, mázsányi tehert éreztem kedélyemre nehezedni. Előérzet volt ez, mely sejteté velem az itt töltendő idő nyomasztó súlyát. De erről az első napokban sejtelmem se volt, s bár leverten, de nem kétségbe esve haladtam a város közepe felé.

De mint midőn újabb erővel halad a Mekka felé zarándokló török, midőn a szenthely mecsetcsúcsait megpillantja, úgy repült el tőlem minden lankadtság, midőn a debreczeni Thália veieslő templom födelét megpillantani. E perczben az elégedetlenség ördöge szállta meg nagyravágyó lelkemet, irigylve a boldogokat, kik e remek csarnokban imádkoznak istenüket.

Lassanként a szerény számból álló s vendéglőkben játszó színtársulatok úgy tűntek fel, mint eretnekei az igaz hitnek, s ekkor csak hiedelem volt az, miről később tökéletesen meggyőződtem, hogy sok helyt nem papjai Tháliának, hanem aljas kereskedők, kik haszonból telepedtek az Úr házába.

Ily gondolatokkal telve vezettem magam egy vendéglőbe, hová még most eléggé duzzadó, csakhamar soványságba eső uti bőröndömet helyeztem. Ezután gyors léptekkel haladtam a színházzal szomszéd kávéházba, élve azon logikával, miszerint hol színház van, ott színész is van; hol kávéház van, ott időt lopnak, s ezt sok színész teszi: tehát a kávéházban színésznek kell lenni. Úgyis volt. Legelőször is a színház sűgőjével s másodszerelmével találkoztam, aki velem deák koromban igen jó lábon állt, amely jó lábon állásnak gyakran az lőn következménye, hogy alig tudunk lábunkon állani.

A viszontlátás örömei után előadám, hogy magam is azon osztályba kívánok belépni, melyért egykor az iskola padjai oly keményeknek tetszetek; hogy megvetve a jólét kínálkozó élveit, a szabadság fiává van szándékom avatni magam, — egyszóval, hogy színész leszek.

Rögtön megkérdezi, hová szándékozom, s én előadám, hogy *Láng* színigazgató a szerencsés, kinek társulatába léphetni lángoló vágygyal óhajtok.

A nagyvárosi színész kicsinylőleg tekintett le

reám e nyilatkozatra. Hosszas monológjának rövid értelme az volt: lépj fel a helyi színházban egy hely elfoglalására.

Szép reményeim közül ez volt legtávolabb s egész odáig hatolni bizonyos idő lefolyta után gondoltam lehetségesnek

Ezután elbeszéltük egymásnak életünk eseményeit, mióta elváltunk egymástól. Az élet kártyajáték, — sóhajtottam fel, midőn már szívünket egymásnak feltártuk, — kártyajáték, mondom, hol egy lapra, születésének perczére van feltéve az ember jövődő boldogsága s boldogtalansága.

Veszedelmes hírt pendítettem meg Guszti barátom előtt, midőn a kártyát említettem. Rögtön felszólított egy kis mutyi-bank adásra, miután — mint monda — biztos a nyeresége.

Boldog ember, gondolám magamban, ki szerencsében feltétlenül bízik, de miután én nem valék oly vakhívő, eleinte vonakodtam pénzemet kockára tenni, de miután féltem, hogy kegyéből kiesem, kész valék indítványát foganatosítani.

Bementünk a kártya-szobába; én megvallom, úgy éreztem magam, mint újoncz matróz, kire nézve a föld megszűnt talapzat lenni, s a hütelen vizekre kell magát bízni. Én is, mint ki még a pénzfecsérelés e módját eddig nem kísérlettem meg, valami — hogy úgy fejezzem ki magam, — nyomasztó érzéssel terheltetem meg, midőn bankóimat a kártya-asztalon láttam.

Kevesen voltak, de talán ép ezért szerettem

őket, mint édes apa, ki némi aggodalommal néz a jövőbe, midőn fiait szabadszárnyra ereszti. Száz szónak egy a vége: aggodalmam alapos voltáról meggyőztek Guszti barátom e szavai:

— Schwarz vagyunk!

Ez első vesztésig kissé levert, de ez eseményt elfeledve, csakhamar új pályámróli gondolatok fészkelék agyamba magukat.

Egy jó gondolat támadt most Guszti fejében, melynek az lőn a következménye, hogy megmutatá a színház belsejét. Én mindent feszült figyelemmel szemléltem s igaz, bár szemeimmel csak az anyagi részt láttam, de előttem lebegett mindig a művészet isteni nemtője, kinek számára emeltetett e dicső épület.

Mély gondolatokkal hagytam el ez épületet, legnagyobb boldogságnak tartva benne áldozhatni neked, Thália!

Másnap rögtön megírtam a választmányhoz folyamodványomat. Soha nagyobb gonddal nem raktam betűket papirosra, mint midőn e folyamodványt készítem, s aggódva küldém rendeltetési helyére, s mint a szerelmes epedve várja az igent, úgy vártam én a választ.

Három hétig lebegtem remény s reménytelenség között. Ha tudták volna, hogy a válasz minden percnyi késedelme mennyi aggodalmat okozott, úgy bizonyosan nem kellett volna várnom oly soká. De mint egykor eljött a várva várt Messiás, úgy érkezett végre a válasz napja. Csak félve

mertem az irat külsején megpillantani a végzést: az ég megjutalmazott várakozásaimért.

Tag lettem 30, azaz: harmincz forint fizetéssel. S én, ki attól féltem, hogy nemsokára a koldus sorsát irigylendem, kollegáim által irigyelt helyzetbe jutottam.

Az irigység volt az első keserű csepp, melyet nyelni kellett. Kik eddig legszívesebben költöttek el pénzemet, most idegenkedve fordultak el a kezdő pályatárstól, mert saját s ennek fizetése közt aránytalanságot láttak.

Ekkor tudám meg, vajmi kevesen vannak a választottak; ahol a művészet szeretetét véltem feltalálni, aljas haszonvágygal találokotam.

Szomorú volt a tapasztalás, de a cél elnyerése sokkal jobban foglalkoztatott, mintsem nagyobb benyomást gyakorolt volna reám.

Szerződtetésem után pár napra indulásra készültünk, Váradon töltendő a nyári színi idényt.

Mielőtt belekezdenék tetteges működésem elbeszéléséhez, önkénytelenül, a szív parancsára, egy igaz barátról kell megemlékeznem.

Midőn először léptem a színpalak közé, hogy végig lessem inkább, mint nézzek, egy próbát, érdekelve tudakozódott kilétem felől egy fiatal fiú, kin a kezdeményezés szintén meglátszott, s miután megtudá, ki vagyok, szívélyesen közeledett felém, bemutatá magát s így megismerkedtünk. Örömmel ragadtam meg a kérdezősködésre az alkalmat, s a színház dolgait illetőleg igen sokfelvilágosítást is nyertem tőle.

Jól esett a szívesség. A fiú megtetszett Rövid időn szorosabban közeledtünk, s csakhamar jó barátok lettünk: egyenlő kor, hasonló eszmék, hamar megkötők a vonzalom legerősebb kötelékét.

E barátság üdítőleg hatott reám, midőn mindenkítől elhagyatva éreztem magam. De anyagilag is sokat köszöntem fiatal pályatársamnak, mert rögtön szállással kínált meg, s gyakran eszközlé, hogy nem kényteleníttettem üres gyomorral álmodni jövődő nagyságoimról.

Egy nap tehát — mint említem — az elutazás percze elérkezett. Ha nem csalódom, május 14-ike vagy 15-ike volt. Utaztam már többször, de oly benyomást egy út sem hagyott maga után hátra, mint Debreczentől Váradig való utam. -----

(Az emlékirat itt megszakad.)

A véletlen úgy akarta, hogy Petőfi Zoltánnak Debreczenben töltött első napjáról más forrásból is értesülhessünk.

Szana Tamás irt erről érdekes sorokat, mint aki jelen volt abban a kávéházban, szemben a színházzal, ahova Petőfi Zoltán legelőbb is belépett. E kávéházba jártak minden délután fekete kávéra a színház tagjai, s közéjük járt Szana is.

„— Egy napon egy 18—19 éves fiatal ember lépett a kávéházba, a színtársulat egyik fiatal tagjának kíséretében. Sápadt arcú vézna legényke volt, — írja Szana Tamás, — tüzes, villogó szemekkel, s megjelenésében az önérzet kifejezésével. A társaság egy része talán észre sem veszi a jövevényt, ha

Dózsa bátyánk rá nem kiált s asztalunkhoz nem szólítja.

— Petőfi Zoltán, a nagy Petőfi fia, — szólt a derék öreg felém fordulva, azzal a pathosszal, melyet a színpad deszkáiról hozott közénk magával.

— Ismertem az apját is, azt kívánom neki, hogy méltó fia legyen az apjának.

Petőfi Zoltánt nem hozta zavarba ez a bemutatás, sőt örült neki. Kissé meghajtotta magát s mintha csak régi ösmerősünk lett volna, közénk telepedett. Elmondta, hogy megunta az iskolát, szabadabb élet után vágyakozik, s apja példájára szeretne színész lenni. Nagy örömet okozna neki, ha mindjárt itt maradhatna a debreczeni színtársulatnál. Bármily csekély fizetés mellett, ha másképen nem lehet, díjazás nélkül is.

— Reám, megvallom, első látásra nem valami kellemes benyomást tett Petőfi Zoltán. Sápadt, beesett arczán éjjeli dorbézolásnak nyomait véltem fölismerhetni, s nagy önbizalmát, mely szavaiból kisugárzott, nem találtam eléggé megokoltnak. Ezt a fiút rosszul nevelték, s nagyon elkényeztették, — gondoltam magamban.

Első találkozásunkkor nem is eredtem vele hosszabb társalgásba, s midőn tőlünk távozva a játékszoba felé vette az útját, önkénytelenül is sajnálkozó pillantást vettem utána.

Másnap, mikor a kávéházba mentem, már ott ült az asztal mellett, s ezúttal fiatal társa nélkül egymagában. Szórakozottnak, levertnek látszott,

mindjárt észrevettem, hogy valami történt vele. Bajáról azonban nem szólt, hanem ehelyett elbeszélte, hogy volt a Harminczad-utczában, megtekintette szülöházát, azt az emlékezetes házat, melynek kapujára, születésének idejében, Petőfi Sándor följegyzése szerint ez volt írva: „Aki bejön ez udvarra, tegye be az ajtót, mert kimegy a disznó.“ Ez a reminiscenzia egy kissé felvidította, de aztán csak ismét visszaesett előbbi komolyságába, s mikor annak oka felől tudakozódtam, nyíltan, minden habozás nélkül bevallotta, hogy a kártyán megelőző este minden pénzét elveszítette. „Most már nincs miből szállást fogadnom, s még csak podgyászomat sem válthatom ki a szállodából, hogy valamit zálogba adjak“, panasolta, merőn maga elé szegezve szemeit.

Szana ezután kiment vele a szállóba, kiadattam holmiját, szobát fogadott neki. „Ismerem a kötelességemet, nem hozok szégyent önre“ — szólt Szának és pár nap múlva pénzes levéllel jött a kávéházba, és magával hívta, hogy együtt fizessék ki adóságát.

Alig maradt annyija, hogy megélhessen.“

Színészi életéről keveset sikerült megtudni. Ha a meráni jegyzőkönyvbe be nem írja, hogy mely darabokban játszott, e könyv sem adhatna számat róla, mert Nagyváradon, ahol először lépett színpadra, az újságok nem vettek tudomást a Petőfi Sándor fiának ottlétéről. A följegyzés így szól:

Váradon játszottam:

1. 1867 márcz. 16. Vida: Cifra Jancsi.
2. „ „ 17. Hunyady László: Mátyás.
3. „ „ 20. Zsidó honvéd: Csillag.
4. „ „ 29. 1848/49-iki táborozás: Szelmei
[Béla.
5. „ ápril 1. Robin orvos: Mallam Arthur.
6. „ „ 4. Egy csésze tea: Vildeul báró.
[(Taps.)
7. „ „ 8. Gőzerővel: Barillin Lajos.
8. „ „ 9. Szigetvári vértanuk: Juranics.

A nagyváradi fellépések felsorolása eddig tart. Hogy április 9-ike után mi történt? arról a napló nem ad felvilágosítást. De nyomban utána következik a kecskeméti fellépések sorozata, miből arra lehetne következtetni, hogy Zoltán 1867 április második felében már ott vendégszerepelt, ha nagyatyja számadás-könyvében egy 1869 június 16-iki feljegyzés arról nem tanúskodnék, hogy Kecskeméten csak két év múlva színészkedett. Annyi bizonyos, hogy mikor a társaság 1867 szeptember 21-én Debreczenbe visszatért, Petőfi Zoltán még vele volt. Ezt igazolja az Alföldi Hirlap 1867 nov. 30-i száma, melyben a következő sorokat találtam: „Ugyanezt (t. i. a többszöri fölléptetést) szeretnők több ifjú színészszel is, köztük nagy költőnk fiával, *Petőfi Zoltánnal*; egy párszor már tőle kis szerepet hallottunk s nem volt elfogódva. *Azt hisszük, jobb*

színész most is, mint apja volt, a fiú pedig tetszetős arcz és termettel is dicsekedhetik. “

Az 1868-ik évben ismét nem találni róla említést. A debreczeni színháznál kitöltötte az egy esztendő, de előmenetelt aligha tett. Valószínűleg nem volt megelégedve a helyzetével, miért is április körül elhagyta a társulatot és nyakába vette az országot. Merre járt, hol fordult meg és mit csinált ezután, május, június és július havában, mindezekre következtetni lehet egy másik följegyzéséből, amely így szól: „Oly városok, faluk, puszták nevei, ahol legalább is egy napot töltöttem: Pest, Buda, Szeged, Debreczen, N.-Várad, Kecskemét, N.-Kőrös, S.-A.-Ujhely, Bécs, Gyoma, Szarvas, Gyula, Csaba, Orosháza, H.-M.-Vásárhely, Kiskőrös, Szeghalom, Izsák, Dunaegyháza, Csákó, Kondoros, Gensersdorf, Botzen, Rosenau, Meran.“ Harmadik följegyzése szerint „tartózkodási helyei“ a következők voltak: Pest, Buda, Szarvas, N.-Kőrös, Kecskemét, Szeged, Kiskőrös, Csaba, Révbér (?) D.-Egyháza, Izsák, Gyula, S.-A.-Ujhely, Bécs, Rosznau, Meran. Sajnos, e följegyzések nem sokat érnek, mert a sorrendjük kimutathatólag hamis. Nagyon valószínű, hogy szerelmi kaland volt a kóbor élet mozgató eleme; a későbbi években ugyanis jelentkezett egy Hegedűs Ilona nevű színésznő, aki apró emléktárgyakat és leveleket mutogatott Zoltántól és ezekkel bizonyította, hogy viszonya volt vele. Lehet, hogy erre való tekintetből is titkolta hollétét a családja előtt,

miközben valami vándortársulattal kóborolhatott a felsorolt kisvárosok némelyikében; a fent közölt emlékirat egy helye legalább egész határozottan erre vall. E sorok így szólnak:

„Lassanként a vendéglőkben játszó színtársulatok úgy tűntek föl, mint eretnekei az igaz hitnek, s ekkor csak hiedelem volt az, *miről később tökéletesen meggyőződtem, hogy sok helyt nem papjai Tháliának*, de aljas kereskedők, kik haszonból telepedtek az Úr házába.'

Ezt nem lehet másként magyarázni, csak úgy, hogy a vendéglőkben játszó társulatok közt ő maga is sokat forgott.

E kóbor életmód hogy mikor és hol ért véget, pontosan megállapítható Szendrey Ignác számadásából, melyet később a törvényszékhez beadott. Ez a következő tétellel kezdődik: „1868 július hóban Sátorallja-Ujhelyből ottan tett adósságai kifizetésére és útiköltségeire, úgy Pesten külső és belső ruházatjára kiadatott 71 forint.“ Ebből kiderül, hogy Zoltánt meglehetősen elhanyagolt állapotban szedték össze Zemplén vármegye székvárosában, ahol úgy látszik, a nagy Petőfi fiának nem akadt olyan támogatója, aki megszánta volna és a nyomorgástól megmenti. Hogy ott is színészkedett tőle magától tudjuk; ama többször említett vörös jegyzőkönyvben ugyanis egy helyen beírta, hogy: „Pest, Szarvas, Kőrös, Szeged, — itt deák voltam, — Nagyvárad, Debreczen, Sátorallja Ujhelyen — színész.“ Budán, Csabán, Gyulán és Kiskőrösön ellenben multság-

ból járt. Újhelyen nagyon rosszul ment a sorja; külső és belső ruházatra volt szegénynek szüksége, ami világosan mutatja, hogy a rajtalevőn kívül aligha volt egyebe, még a váltáshoz szükséges fehéreneműje sem.

De nem ez volt a baj. Ruhát hamar lehetett mást szerezni, ám a nyomorgás, nélkülözések, a rendetlen életmód elnyűtték az egészségét is, s ezen nehezebben lehetett segíteni. Mikor Újhelyből visszahozták, már köhögött, miért is hamarosan leküldték Csákóra. Ott csakhamar oly rosszul lett, hogy orvosi vizsgálat végett Pestre kellett utaznia, majd ismét vissza Csákóra. Onnan ír július 15-én aggodalomkeltő sorokat az egészségi állapotáról, bár ő is, mint minden beteg, áltatni igyekszik magát és hozzátartozóit.

„Tudtodra adom kedves jó anyám, hogy e héten (egy hete volt már ott) igen sokat javultam, s gyakori köhögésem majdnem egészen elmúlt. Csak reggel köhögök többet, s az ennek eloszlatására rendelt savanyú vizek mégsem érkeztek meg, min igen csodálkozom, miután már 1 pengő foglalót adtam Pesten rá. Most azt az új szokást vettem fel, hogy egy pohárral s szűrővel magam megyek este az istállóba s a rögtön pohárba fejt tejet szörpölgetem. Az időt nagyrészt a kertben töltöm, hol a gyakori esők miatt kitűnő a levegő; a huza-mosabb tétlenség kikerülése végett gyakran asszonyi dolgokat végzek, mint például a máktisztítás; igaz, hogy utána hatalmas étvágygal dicsekszem.“

Beteg ember levele ez bizony, aki nemcsak tudja, de érzi is egészsége megrendülését és aki az életben egyéb feladatot nem talál, mint ápolni magát.

Van azonban e levélnek egy másik tragikus vonása is: ezt tudniillik a halálos beteg fiú a halálos beteg anyjának írta.

Szendrey Júlia már ágybanfekvő volt, mikor a fiát hosszú elválásuk után viszontlátta. A budai Rózsahegyén volt nyaralójuk — a Horváth-család rendszeren ott töltötte az iskolai nagy szünet idejét, — és most ott feküdt betegen a Zoltán édes anyja.

Erre vonatkoznak a július 15-iki levél következő sorai: „A minap említéd, édes anyám, hogy a kertet szeretnéd nézni ágyadról, de azon oldalon nem feketel. Én azt gondolom, miszerint az megtörténhetnék, ha a vánkosok oda tétetnétek, hol most lábad van.“ Eszerint már júliusban olyan beteg volt Szendrey Júlia, hogy csak az egyik oldalán feketett. De felgyógyulásában akkor még senki sem kételkedett; fia is a levél végén egészen könnyedén kívánja egészsége javulását, — mintha csak valami múló bajról lenne szó.

Az anya egészsége azonban rohamosabban hanyatlott, mint a fiúé. Augusztusban már oly rosszul volt, hogy fiát sürgősen hívták hozzá, mire Zoltán felutazott és azontúl mellette is maradt. De sem Horváthéknál, sem a nagyapjánál nem akart lakni, hanem szeptember 1-én hónapos szobát bérelt. Eközben az anyja napról-napra rosszabbul lett, míg

végre szeptember 6-án meghalt és 8-án eltemették.

Anyja halála után Zoltán magába száll és elhatározza, hogy mégis csak megszerzi az érettségi bizonyítványt. A nagyatyja számadásaiban legalább le van írva, hogy 1868 november 12-én iskolai beíratására kiadott 7 forint 45 krajczárt. Könyveket is vett neki, bár csak 2 forint árát.

A nagyapja számadása szerint ő 1868 július havától a színésztől való hazatéréstől 1869 márczius haváig viselte Zoltán gondját. Addig minden hónapban be van írva, hogy mennyit adott ki a lakására és teljes ellátására. Az összes kiadásai kitétek 460 forint 72 krajczárt, a bevételek 146 forint 29 krajczárt; több kiadás volt tehát 314 forint 43 krajczárral. Erre a következő megjegyzést írta az öreg úr: „Mely 314 forint 43 krajczár kiadási többlet, bár kidobott pénznek tekinthető, a többi előbbienekkel együtt feledékenység fátyolával mellőzendő. Pesten, 1869 július 20-án. Szendrey Ignác s. k.“ 1869 márczius 1-én fizetett érte utoljára lakáspénzt, azontúl ismét nyoma vész Petőfi Zoltánnak egészen június 16-áig, amikor Kecskemétre küld neki a nagybátyja 35 forintot. A tanulásból megint nem lett semmi; Zoltánt ismét utolérte a változatosság után való vágyakozás, kalandozni ment a vidékre, ahol ünnepelték, bár ott is inkább itatták, mint etették, mert Kecskemétről rossz állapotban került haza.

Kecskeméti tartózkodásáról *Kada* Elek úr, Kec-

kémét város polgármestere a következő adatokat volt szíves hozzám juttatni:

„Petőfi Zoltánt személyesen ismertem, nálunk való látogatására is emlékezem, valamint arrais, hogy a Gyík-utczában lakó valamelyik czimboránknál volt szálláson, hol verseit fölolvasta előttünk. Megelőzőleg Nagy-Kőrösön kellett huzamosabb ideig tartózkodnia, mert körösi diákokkal jött át hozzánk, a mi diák majálisunkra; abban az időben ugyanis az volt a szokás, hogy a két iskola diákjai a majálisukra egymást meghívták. Azt bizonyosan tudom, hogy Kecskeméten sohasem színészkedett.“

Ezzel szemben áll saját följegyzése az ott játszott darabok címével. Úgy látszik kétszer járt ott, először még mint nagykőrösi diák 1866-ban> másodszer pedig 1869 márcziustól június közepéig. Ez idő alatt a következő szerepekben lépett föl. 1) Merlacban játszotta a fodrászt, 2) Eörsi: prépost, 3) Egy királyné: Pázmán, 4) Thisbe: Dudás, 5) A miniszterelnök szobájában: Jean komornyik.

Petőfi István a gyám gondnokságról már márczius 2-án lemondott és július 20-án nyújtotta be gyámi számadásait. Ezekből kiderül, hogy 1864 augusztus 6-ától 1868 októberig 1100 forint 51 krajczárt adott ki rá, a bevétele pedig a takarékpénztárbeli tőkék kamataiból és az írók segélyegyletének neveltetési járulék címén adott évi 200 forintjából e négy év alatt 647 forint 55 krajczárra ment; több kiadása volt tehát 452 forint 96 krajczárral, továbbá

a Kecskemétre küldött 35 forint, „nem is említve föl sok más kiadásait“.

Új gyámról kellett most gondoskodni s mivel a családtagok arra a meggyőződésre jutottak, hogy Zoltánnal nem bírnak, egy idegen gyámgondnok kirendelését kérték az árvaszéktől. Az árvaszék erre *Toldy* József tiszti gyámügyészt rendelte ki gondnokul, ki megbízatását 1869 június 20-ika körül átvette és nehéz feladata teljesítéséhez azzal fogott hozzá, hogy gyámoltját a saját pénzéből tisztességesen kiöltöztetvén, nyomban fürdőre küldte. Június 21-én történt ez.

VIII.

Petőfi Zoltán betegsége.

A Kecskeméten 1869 június 16-án végződött színpadi szereplése tudniillik végzetes fordulatot adott az eddig lappangó betegségnek.

Megható sorokban emlékezik erről a lelkiismeretes új gyám.

„Gondnokoltamat, — írja a törvényszékhez intézett beadványában, — egészségi szempontból csaknem kétségbeejtő helyzetben találtam. Első gondjaim közé tartozott ugyanezért orvosi megvizsgáltatása, minek eredményéül gondnokoltam nagymértékben kifejlődött mellbetegsége orvosilag konstatáltatván, egészsége visszanyerésére a Morvaországban fekvő *Rosenau* fenyves vidéke és enyhe levegője elengedhetetlennek jelentetett ki. Gondnokoltam ruházat tekintetében is a legnagyobb mértékben elhanyagolt állapotban lévén, ezen szükséglet fődözése is jelentékeny kiadást fog igénybe venni, s minthogy apai és anyai örökségének kamataiból a fődözés költsége ki nem telik, 200 forintnak az apai örökségből való kiutalványozását kérem.“

Toldy július 15-én adta be ezt a jelentést s az árvaszék már július 17-én kiutalta a 200 forintot.

Ugyancsak ebből a beadványból értesülünk a Petőfi Zoltán örökségének állapotáról is. Toldy ugyanis jelenti ebben, hogy Szendrey Ignác özvegy két darab takarékpénztári könyvet adott át. Az egyik 878 forintról szólt, a másikra 250 forint volt betéve, ezt 1865 április 24-én állították ki és Szendrey közlése szerint mindkét összeg a Zoltán atyjának Gyulai Pál által sajtó alá rendezett művei kiadásából befolyt pénzekből állott. A kamatokat fölvelték egészen 1868 szeptember 1-ig. *)

Zoltán 1869 június 1-től augusztus 31-ig időzött Rosenauban. Ottani tartózkodásáról szívesen emlékezett meg később s barátainak sokat beszélt róla.

Rosenau a két púpú Radhorst-hegy déli lejtőjén fekszik az alsó Becna-völgyben, gyönyörű erdős és virágos vidéken, melyet észak felől magas hegyek, fellegekig érő csúcsok védnek, s amerre a szem ellát, minden felől kristályvizű patakok ezüstszalagja kígyózik le a Becna felé.

Petőfi Zoltán e hely szépségétől elragadtatva, a kies városkában oly boldognak érezte magát, mint az életben még sohasem. Kínzó köhögését az enyhe, egészséges éghajlat, a fenyves erdők

*) Az akadémia nagydíja fejében adott 1000 forintos záloglevéllel együtt, mely árvaszéki kezelésben állott, a Petőfi Zoltán egész atyai öröksége tehát mintegy 2128 forintot tett ki.

balzsamos levegője csakhamar megszüntette, egészségének visszatérésével visszanyerte életkedvét, nem kellett nélkülöznie, anyagi gondok s ezek erkölcsi visszahatásai nem bántották, szóval mindentől független volt, életében először. Rosenaut

a betegek ezrei lépik el évenként, de a táj szépsége, a kiránduló helyek bősége és az üde hegyi levegő számos nyaraló családot is vonz ide, s ezek közt voltak magyarok is, kikkel igen jól mulatott. Sőt, mint a világhírű költő fia,

bizonyos feltűnést is keltett, ami nagyon jól eshetett neki, mert élete végéig emlegette; különösen kirándulásairól beszélt sokat, melyeket a nyaraló vendégek társaságában tett az 1100 méternél magasabb Radhorstra. Ennek tetejéről meglátni a magyar Tátrát Trencsén megye határa közelében, mely alig 30 kilométernyire fekszik onnan, s oda látszik a határhegység is, a Beszkidek csoportja. A Radhorst oldalán talált olyan juhásztorokra, akik vesszőből font kunyhókban laknak, s akiket az odavaló nép wallachoknak nevez. Petőfit érdekelte megtudni, hogy miképpen vetődnek ezek ily messze nyugatra, mert magyarországi honfitársaknak vélte őket. Nagy volt azonban a meglepetése, mikor németül és morvául beszéltek egymással és megtudta, hogy ezeket csak a foglalkozásuk miatt hívják oláhoknak, de e nyelvnek hírért sem hallották. Érintkezni gyakran volt alkalma velük, mert juhait ott legeltették leginkább a Radhorstnak a város felé néző lejtőjén, az ottani illatos hegyi füvekkel benőtt legelőkön. A kúrához tartozik a juhtejet azon melegen, fejés után meginni; miért is a már javuló betegek seregestől keresik fel a szállásokat, és isszák főképen a gyógyító erejűnek híresztelt juhsavót, mely itt kellemesebb ízű, mint bárhol másutt, ahol a jószág nem jut zamatos füvekhez. Rosenauból szeptember 1-én érkezett haza Petőfi Zoltán, az ő hite szerint meggyógyulva. így hitték a barátjai is, köztük Dolinay Gyula, ki úgy emlékszik, hogy Zoltán ebben az időben egészen

jó színben volt, és a köhögése is megszűnt. Hogy komoly bajtól féltsék, nem is jutott eszükbe, csak amint az időjárás hűvösödni kezdett, október közepén túl, lepte meg őket, hogy a hurutja előlről kezdődött.

De az óvatos gyám, ki Zoltánt nagyon megszerette, és aggódó szemmel kísérte egészségi állapotának minden jelenségét, már október elején gyanakodott. Nyolczadikán megvizsgáltatta dr. *Kajdacsy* Istvánnal, Pestmegye főorvosával, ki is a következő nyilatkozatot állította ki:

„Petőfi Zoltán mellbetegségének hátrányául szolgálván mind a tanulmányok jelenlegi folytatása, mind pedig bármely kereseti módja az életfenntartásának, úgy szinte a már beállt hideg időszak, a gyógymódnak, melyet jelen év nyarán Rosenauban használt, folytatásául a melegebb égélj alatti tartózkodás helyéül Meránt ajánlom, sőt egészségének tökéletes helyreállításául elkerülhetetlenül szükségesnek tartom.“

Ez orvosi véleményre támaszkodva, Toldy 500 forintot kért az árvaszéktől, a meráni téli tartózkodásra. Beadványában a rosenauai időzésről a következőket írja:

„Valóban az ezen fürdőhelyhez kötött remények nagyrészben igazoltattak azon előnyös fordulat által, mely gyámoltam egészségi állapotában beállott. Kínzó köhögése, mely azelőtt szakadatlanul gyötře, mondhatni, teljesen megszűnt, lélegzete könnyebbé vált. Ámde az a hat hét, melyet Rosenauban tölte,

nem volt képes őt aggasztó stádiumig kifejelett mellbajából teljesen és gyökeresen kigyógyítani. E körülmény az oka, hogy gyámoltam, kiben a jobb útra térésnek komoly bizonyítékait vélem felfödözhetni, semmi irányban nem volt alkalmas lépéseket tehetni, valamely jövőt megállapító cél felé. Minden szellemi, de főként asztal melletti munkától orvosilag határozottan eltiltatott, sőt világosan kijelentetett, hogy a küszöbön levő téli idény az eddig elért eredményt is kockáztathatná; miért is gyámoltamnak a téli hideg napok elől egy más, melegebb és enyhébb éghajlat alá távoztása az orvosi bizonyítvány értelmében életkérdéssé állítottatott fel.“

Az árszaszék az 500 forintot haladéktalanul kiutalványozta, mire Zoltán október 23-án elutazott Meránba. De ő maga bevallja, hogy egyelőre nem ment tovább Bécsnél. Ott kiszállt és a fürdőzésre való pénzből 9 nap alatt elvert 100 forintot és csak november 5-én érkezett Meránba, hol a Regért penzióban szállt meg.

Ott érte meg az újévet, folytonos javulás közt. Kellemes szórakozásokban sem volt hiány. Csakhamar megtalálta itt is, mint eddig minden városban, ahol serdült kora óta megfordult, a nőt, kit szíve gyorsan fellobbanó érzelmeivel körülárgolt. Iratai közt fönmaradt egy a már említett Beliczey nevű orvosnövendéknek, kivel baráti levelezésben állt, 1869 november 24-ről hozzáintézett levele, mely igazolja, hogy Zoltán már az első hónapban va-

lami szívbeli sikerről írhatott barátjának. E levélben ugyanis a következő sor olvasható: „Fogadd őszinte szerencsekívánatom ama bizonyos aszonyügyben.“ Ezen az ismeretlen nevű asszonyon kívül csakhamar egy másik ideálra is talált a lobbanékony SZÍVŰ legény, egy nem kevésbé szerelmes természetű német kisasszonyra, kit Saalfeld Helénnek hívtak. Szőke hajára való czélzással Zoltán Rubens Helénnek keresztelte el és csakhamar jó barátságba bonyolódott vele. A jegyzőkönyvében van tudniillik egy német levél fogalmazványa, melyben a leánytól légyottot kér, mert úgymond, mióta az első csókot megkapta tőle, oda minden nyugodalma. A levél mulatságosan rossz németiséggel van írva, de akihez intézve volt, ezen aligha akadt fenn.

Felbuzdulva az idegen nyelven tett íráskísérlet sikerén, Zoltán még nagyobb fába vágta a fejszéjét: a jegyzőkönyvében ugyanis „Bánk, le grand seigneur de Hongrie“ cím alatt megtaláljuk a Bánk bán színlapjának francia fordítását. Sőt az első jelenetből is lefordított vagy húsz sort. Ez a nagyon is csonkán maradt kísérlet arra mindenestre jó, hogy megítélhessük belőle, mennyivel jobban tudta magát francziául kifejezni, mint németül.

De eközben erősen megfogyott a fürdőköltség, arról pedig szó sem lehetett, hogy Zoltán hazajöjjön. Toldy ekkor új pénzküldésre gondolt, de megfontolja, hogy ily módon az amúgy is

csekély örökség hamar ki fog merülni. Az írói segélyegylet felé fordult tehát, és 300 forintot kért a gyógyítási költségekre.

Gyulai Pál, a segélyegylet titkárja a legjobb eredménnyel biztatta, de a gyámnak föltűnt, hogy az ügy február elejétől egészen április végéig húzódott, minden sürgetés dacára. Április 25-én aztán megjött a magyarázat: a kérést elutasították, az írói segélyegylet megtagadta a 300 forint gyógyítási költséget a Petőfi Sándor fiától!

Nagyon érdekes okirat az a végzés, amelyben ezt a szűkkeblűségnek látszó határozatot megokolja Gyulai Pál, a titkár, Zoltán legközelebbi rokonainak egyike. A Petőfi- és Szendrey-család tagjainak Zoltánnal szemben elfoglalt álláspontját világosítja ez meg, de egyszersmind hű tükre a Gyulai Pál egyéniségének is, kinek kíméletet nem ismerő kritikája szólal meg itt is; sokkal ridegebbnek tüntetve föl őt magát, mint amilyen valójában volt.

Az irodalomtörténeti jelentőségű okirat így szól:

„Kivonat a Magyar írók Segélyegylete igazgatóbizottságának 1870 április 21-én gróf Károlyi István elnöklete alatt tartott ülése jegyzőkönyvéből. 7) Olvastatik Toldy József pestvárosi gyámügyész, egyszersmind Petőfi Zoltán gyám gondnokának folyamodása, ki gyámoltja részére 250—300 forint segélyt kér az egylettől. Ugyanis Petőfi Zoltán mellbájban szenved s az orvosok tanácsára Meránban töltötte a telet; anyjáról mintegy 300 forint

örökség maradt reá (?), melynek kamata épen nem elég szükségei fődözésére; gyógyítása végett az illető hatóság engedelmével a tőkéhez is hozzá kellett nyúlni, de az ez összegből utalványozott 500 forint teljesen elfogyott s a javulni kezdő beteg további költségeit nincs honnan fedezni. Titkár egyszersmind előadja, hogy elnöki utasítás folytán felszólította Petőfi Zoltán nagyatyját és nagybátyját, kik vagyonos emberek, hogy beteg rokonukat segítsék, annyival inkább, mert az egylet csak minden támasz nélküli árvákat szokott segélyezni, illetők a következőkép nyilatkoztak: Ők mindent megtettek Petőfi Zoltánért, neveltették s mindennel ellátták, hogy tanulmányait folytathassa, azonban Zoltán félbehagyva tanulását, korhely életre adta magát, s többszöri próbák után sem volt rávehető, hogy tanulmányait bevégezze, vagy valamihez fogjon. — Ekkor azt hitték, hogy idegen gyám inkább boldogul vele, s Pestváros gyámhatóságától gyámgondnokot kértek számára s egyszersmind átadták apai és anyai örökségét. — Minthogy a már 21 éves ifjú ez örökség kamataiból meg nem élhet, remélték, hogy valamihez fogni kényszerül, mikor aztán szívesen járultak volna hozzá segélyezéséhez. Betegség, vagy más szerencsétlenség esetére elégnek tartották az örökségi tőkét, mert a gyámszabályok szerint ily esetben a tőkéhez is hozzányúlhatni. — Most is azt tartják helyesnek, ha a gyámhatóság a tőkéhez nyúl, mert ha ők segélyezik az ifjút, ki most is könnyelműen gondolkozik,

mint régebben, csak gondatlan hajlamait táplálják s mintegy utat nyitnak neki épségben megtartott örökségének egypár év múlva leendő elpazarlására. Jobb, ha öröksége gyógyíttatására fordíttatik, mintha egypár év múlva kezébe kerülvén, könnyelműen elpazaroltatik. Mind nagyatyja, mind nagybátyja készek úgy betegségében, mint egészséges állapotában segíteni, ha az első esetben minden segélyforrásból kifogy, vagy ha a második esetben valami életpályára adja magát. Határoztatik:

Toldy József, Petőfi Zoltán gyám gondnokának folyamodása az előfordult nyilatkozatok következtében nem teljesíttethetik s oda utasíttatik, hogy folyamodjék a gyámhatósághoz, gyámoltja tőkéjéből gyógyíttatására bizonyos összeg utalványozása végett. A bizottság egyszersmind kéri gyám gondnok urat, hogy az eredményről szíveskednék az együletet tudósítani. Kiadta Gyulai Pál mp. titkár, Pest, április 23. 1870/

Ezt a mérges hangú kis okiratot nem szabad tragikusan felfogni, bármily szerencsétlenül szerkesztette is meg az írója. Nem is végzés ez, hanem egy egyesületi határozatba foglalt magánlevél, a család üzenete a korhely fiúnak, kinek betegségéről nincsenek helyesen tájékozva, s akinek felgyógyulásában teljesen biznak, sokkal inkább, mint az erkölcsi megjavulásában. Toldynak csak két vagy három sor szól belőle a legvégén, de úgylátszik, a Zoltánnal együttérző gyám nagy felindulásában annak a jelentését nem értette meg.

Mi, akik hidegebb fővel olvassuk el ezt a határozatot, fölindulás helyett mosolyogni vagyunk kénytelenek, az abban foglalt ellentmondásokon. Például, hogy az egylet csak a vagyontalan árvákat segíti, — pedig éveken át segítette Zoltánt is, aki még hozzá akkor kevésbé volt árva, mert hiszen élt az anyja. De a dörgő hangú és kemény elutasítás után nem kibékítő körülmény-e az a naiv kérelem az irat legvégén, hogy: „A bizottság egyszersmind kéri a gyámgondnok urat, hogy *az eredményről szíveskednék az egyletet tudósítani!*” Hát nem kedves dolog ez? A haragvó rokonnak eszébe jut, hogy az árvaszék megkötheti magát, nem ad pénzt, és akkor az örökség elköltésére vonatkozó családi számítás dugába dől, a fiú pedig gyógyítás nélkül marad. Nehogy ez bekövetkezzék, az eredményről szíves tudósítást kérnek. Mit jelent ez egyebet, ha azt nem, hogy ha a gyámpénztár sem adna pénzt, akkor mégis csak adnak majd ők?

A gyámpénztár azonban adott. Méltányolta, hogy az 500 forintból már a márcziusi és áprilisi költségek sem voltak fedezhetők, miért is adósságokat kellett csinálni, amelyek kifizetetlenül nem hagyhatók. A fürdőzést is meg kell hosszabbítani, majd a hazajövetelre is pénz kell. Toldy mindezeket felsorolva, 350 forintot kért s a törvényszék ezt megadta, minthogy — úgy mond, — a kiskorút sem nagyatyja, sem nagybátyja *ezúttal* támogatni nem hajlandók.

Zoltán Meránban kezdetben sokat dolgozott.

Különösen színművek fordításával foglalkozott. így lefordította a következő darabokat:

„*Utazás közös költségen*“, víg színmű 5 felvonásban. Írta: Angely Lajos.

„*Kisvárosiak, vagy a király arczképe*“, vígjáték 4 felvonásban. Írta: Kotzebue.

„*Valnoir asszony*“ dráma, 3 felvonásban. Írta: Kock Pál.

„*Lady Tartaffe*“ Girardinné drámája.

Meránban készült dolgozatai közt van továbbá egy egyfelvonásos vígjáték, melynek címe: *A szép mézáros legény*, s mely egy György nevű angol királyfiról szól, ki mézároslegény képében lopózik be egy London közelében lakó bérlő házába, s ennek unokatestvérét csábítgatja. A tárgy idegensége, a jól szerkesztett mese, a gyakorlott kézre valló bonyolítás és jelenetezés, öntudatos fölépítése a jellemeknek, továbbá az a körülmény is, hogy három nap alatt készült (a füzetre rá van írva: elkezdtem február 7, befejeztem 10-én) arra engednek következtetni, hogy ez is fordítás. De fennmarad a kérdés, hogy miért hallgatta el ezt a körülményt, és az eredeti szerző nevét, ő, aki minden könnyelműsége mellett kifogástalan tisztességű ember volt, akiről mindannyian, akik csak ismerték, tudták, hogy még tréfából sem szokott hazudni, irodalmi dolgokban pedig lehetőleg még szigorúbb felfogást tanúsított. Feledékenység volt az tőle, vagy pedig egyszerűen azért nem írta rá, hogy fordítás, mert eredeti munka a Szép mézáros

legény? Ha ez igaz lenne, akkor azt kellene mondanunk, aki huszonnégy éves korában ilyen ügyes vígjátékot tudott három nap alatt hevenyészni, attól várható voltna valamit a színi irodalom.

Egy nagyon szép fordított verset is küldött Meránból a Vasárnapi Újságnak, mely azt az 1870 január 23-iki számában adta ki, ezzel a címmel: *Szeretni kell!* Francziából Petőfi Zoltán.

E fordítást a költői nyelv ereje, kifejezéseinek világossága, könnyedsége és a szinte tökéletes verselés jellemzik, elannyira, hogy az olvasó hajlandó eredetinek tartani. Hogy milyen költő lett volna Petőfi fiából, azt természetesen nem lehet megítélni belőle, de hogy írni tudott, s mint irodalmi ember helyet biztosított volna magának az egykorúak közt, arra e vers elegendő bizonyítékot nyújt.

Érdekes találkozása volt Meránban Sacher-Masoch-kal, az akkor szintén ott időző, s abban az időben ugyancsak felkapott német íróval. Szana Tamásnak köszönjük e jelenet leírását. Sachertől kérték a vendégek, hogy olvasson fel valamit, és az ő választása Petőfire esett. A felolvasást az egész fürdőközönség végig hallgatta. Sacher Petőfi verseit kitűnő német fordításban szavalta el, s ezek a közönséget nagy lelkesedésbe hozták. Tapsoltak és ismétléseket követeltek.

Felolvasása végével egy sápadt arcú, beteges fiatal ember állott eléje, meghajtotta magát és remegő hangon mondott köszönetet Petőfi hírnevének terjesztéséért.

Sacher erre azt kérdezte, hogy bizonyosan honfitársa a költőnek? — mire a válasz az volt, hogy „honfitársa és egyúttal a fia is“. Sacher-Masoch megölelte és megcsókolta, a jelenvoltak pedig nem tudták mire vélni mindezt. Sacher-Masoch visszamegy az emelvényre és elmondja, hogy az a sápadt arcú fiatal ember Petőfi Zoltán. Erre a közönség Petőfi fiát lelkes ünneplésben részesítette Sacher-Masoch e jelenetet maga mondta el Szana Tamásnak, azzal a megjegyzéssel: mennyire örül, hogy Petőfi Zoltánnak élete utolsó örömét megszerezthette.

Eközben elfogyott a 350 forint és május 5-én ismét kap 125 forintot. Mit csinált vele, következtetni lehet abból a körülményből, hogy vendéglősének, Berger Ferencznek nem fizetett, csak egy 55 forintról szóló váltót adott neki, melyet május 9-én állított ki június 1-jei lejáratával, keskeny lila színű úrlapon, melynek aljára ezt írta:

„Angenommen 55 G. ö.w. Petőfi Zoltán Studente“. A váltó megvan a hagyatéki iratok közt s a hátlapján a következő nem érdektelen sorok olvashatók:

„Ezen váltó lejáratával ki nem elégítettvén — a tulajdonos által bepöröltetett, s így ennek költségeivel a követelés 59 forint 25 krajczárra növekedett. De a Tettes Toldy József volt gyám úr és a váltó tulajdonos között történt egyezkedés folytán ez összeg 45 forint, azaz negyvenöt forintra leszállított, mely összeg megküldésével ezen váltó megküldetett s így elenyészett.

Pest, április 12. 1871. Szendrey.“

Zoltán az utolsó 125 forintból azért nem egyenlítette ki a tartozását, mert jobban érezvén magát, egy szintén Meránban tartózkodó fiatal orosz herczeggel, kinek neve feledésbe ment, összebarátkozott, s ezzel elhatározták, hogy egy kis utazást tesznek és Bécsben is töltenek néhány napot.

Május 20-án már Botzenben voltak. Ott kapott 45 forintot, hogy abból Budapestre utazzék, de a herczeggel Bécsbe ment és ott mulattak június 21-éig, vagyis egy teljes hónapon át. A herczeg semmiesetre sem költött alak, Zoltánnal együtt le is volt fotografálva, a képet halála előtt láttuk is nála néhány levéllel együtt, mindezek azonban annyi idő múltával elkallódtak. Hasznosnak e barátkozás semmiesetre sem volt nevezhető, sőt kétségtelen, hogy a meráni javulás eredményét ez semmisítette meg. A két úrfi könnyelműsége mekkora fokú volt, következtethető abból, hogy Zoltán csak akkor gondolt a hazautazásra, mikor ismét teljesen tönkrement. Megint nem volt több ruhája a rajtalevőnél, a másik jó ruháját egy Kohn Salamon nevű zálogoshoz adta 8 forintért; ezt már Budapestről váltotta ki a gyámja

A fővárosba visszatérve vége volt a szép napoknak, a gondtalan életnek. Költőpénz nem maradt semmi, az örökséget erősen lepassztotta a fürdőzés, miért is a törvényszékhez egyelőre nem lehetett fordulni. Toldy ekkor a saját zsebébe nyúl és szeretett, féltve dédelgetett gyámfiának lakást, élelmet

fogad, pénzt azonban már csak forintonkint ad neki.

Zoltán nem bírta ki sokáig ezt az életet. Neki szórakozás, multság, kalandok kellettek, a fővárosban erre nem igen volt alkalom, ellenben jól tudta, hogy vidéken akárhová megy, a nagy költő fiát tárt karokkal fogadják és ünnepelni fogják.

És augusztus 15-én elindult utolsó kirándulására. Szabadszállásra ment atyja unokatestvéréhez, Baranyay Sándorhoz. (Ennek anyja, Hrúz Anna, édes testvére volt Petőfi Sándor anyjának, Hrúz Máriának.) Baranyay Pesten jártában véletlenül találkozott Zoltánnal, látta rajta, hogy súlyos beteg s meghívta magához, hol, úgymond, a birkasavó ki fogja gyógyítani. „De ebben csalódtak a szüleim, — írja nekem Baranyai Albert úr uszódi nyugalmazott tanító, — amennyiben a temperamentumos ifjút, mint költőt és Petőfi fiát úgyszólván az egész város körülrajongta és az úri osztály estéről-estére kávéházi és vendéglői vacsorákra sodorta magával. Szegény Zoltán az ünnepeltetés elől soha ki nem tért, de talán nem is térhetett. A birkasavó kúráról egyelőre szó sem volt, ellenben annál többet forgott társaságokban, hol mint rendkívül ötletes és szellemes fiatal ember nagy sikereket ért el és szemmel láthatólag örvendezett, ha látta, hogy a nőket és férfiakat egyaránt jól tudja mulattatni. Hat heti mulatozás után, szeptember utolsó napján, én kísértem föl Budapestre, ott érzékeny búcsút vet-

tünk egymástól. Sejtettem, hogy többé nem fogom viszont látni, s e balsejtelem teljesült is.“

Szabadszállás mai főjegyzőjétől, *Paál* István úrtól szintén kaptam adatokat Petőfi Zoltán ottartózkodásának idejéről. Zoltánt Nagykőrösről ismerte, hol 1866-ban együtt diákoskodtak és összebarátkoztak. Ismeretségük Szabadszálláson följúlt. Egyéb multság hiányában naponkint nagyobb társaság jött össze az olvasókör udvarán levő kuglizóban, s a játékban rendszeren Petőfi Zoltán is részt vett.

Ideges, ingerlékeny ember volt, szenvedélyesen vitatkozott, s ha tartósan ellentmondtak neki, tőle kitelhető erővel földhöz vágta a golyót, otthagyta a társaságot, de másnap ismét eljött. Mindenki a súlyos betegségének tulajdonította viselkedését és semmit se vettek tőle rossz néven. Sokat foglalkozott különben atyja születéshelyének kérdésével is, és a városban nyert fölvilágosítások, valamint összeszedett bizonyítékok alapján arról győződött meg, hogy az atyja ott, Szabadszálláson született és nem Kiskőrösön, ahogy az irodalom-, történet megállapította.

Hogy Petőfi Zoltán Szabadszálláson valami nagyon vidám életet élt volna, Paal István úr nem emlékszik rá. De úgylátszik, mégis inkább Baranyay Sándornak van igaza, mert szegény Zoltán holta napjáig sajnálta a szabadszállási kirándulását és betegsége rosszrafordulását az ottani életének tulajdonította. Egy csonka naplójegyzetből is sokat

lehet következtetni, melyet „Az én nézeteim“ címmel abban az időben írt, s amely így szól:

„Szakaszd le minden pillanat virágát, élvezd illatát s viseld el a tövissei által okozott fájdalmat, mert azt hiszem, inkább szenvedünk is valamit, ha mellette élvezhetünk is, mint kínlódjunk anélkül, hogy csak legkisebb kárpótlást is keressünk a tövisektől okozott fájdalomért. Nevetséges dolog előttem az öntartóztatás és sanyargatás. A sors sokkal inkább elárasztotta az életet szenvedésekkel, mintsem, hogy azokat keresés nélkül föl ne talál-nók. Parancsolni önmagamnak! Minek? kérdezem én, míg úgylis parancsol az egész világ s maga a végzet is szüntelen csak parancsoló hangon adja tudunkra határozatait!“

Szabadszálláson azonban egyéb dolog is történt Petőfi Zoltánnal. Minden jel arra mutat, hogy itt találta meg végre azt a nőt, aki irányt adhatott volna hányt-vetett életének, ha az az élet nem lett volna máris a kialudni készülő, halavány mécs-lánghoz hasonló. A lány: Petőfi Zoltánnak első és utolsó komoly szerelme, az ő másodunokatestvére volt, *Baranyay Krisztina*, Baranyay Sándornak serdülőkorban levő bájos gyermeke. A fiatalok egymásiránt való vonzódásáról bizonyágot tesz Baranyay Albert úr levele is a következő sorokban:

„Két nővérem is volt, kikkel Zoltán sokat évdött. Az egyiknek, Krisztinának elválásukkor egy kékköves, vékony kis gyűrűt adott emlékébe.

Krisztinát egy versében meg is énekelte, azt a verset a nála levő jó vastag kötetnyi írott füzetéhez csatolta, s azt magával vitte Budapestre. A gyűrűt, melynek értéket csak Petőfi Zoltán neve adott, anyánk sokáig megőrizte, mint drága ereklyét, ezelőtt négy évvel azonban egyebekkel együtt unokáinak ajándékozta, midőn az érettségi vizsgát letették, hogy őrizték meg azt is, atyjuk órájával és gyűrűjével együtt mint, szent emléket. Hogy a Petőfi Zoltán gyűrűje azóta hova lett, nem tudom, de utána járok és ha célzt érek, örömmel és készségesen ajándékoznám a Petőfi ereklye-múzeumnak.“

E gyűrű létezéséről másoknak is van tudomásuk. Például Paál István is világosan emlékszik rá, sőt arra is, hogy Zoltán nyilatkozata szerint az a gyűrű valamikor a Petőfi Sándoré volt. Krisztina ugyanis ismételve elmondta, hogy mikor búcsúztak, a könnyekig meghatott Zoltán érezte, hogy őt utoljára látja, s mikor a gyűrűjét az ujjára, húzta, így szólt: „Tiniké, tartsd meg e gyűrűt az együtt töltött napok örök emlékéül, *ez a gyűrű az apámé* volt.“

A rokonok azt hitték, Zoltánt csak rokoni érzések fűzték Krisztinához és nem vették észre, milyen ellentmondás van e vélemény és az apja gyűrűjének oda ajándékozása közt. Zoltánnak lehettek nagy hibái, de apja emléke hogy milyen szent volna előtte, csak mi tudjuk, egykori barátai. Semmi sem lehet jellemzőbb a fiú hódolatára, mint az, hogy apja nevét soha hiába ajkára nem vette.

Ha valaki beszélni kezdett róla, ami diákok közt gyakran megtörtént, ideges lett és vagy másra vitte a társalgást, vagy leintette a beszélőt. „Én ha az apámról beszélek, akkor imádkozom, és nem tudom elviselni, ha mihaszna emlegetéssel előttem az emlékét profanizálják.“ Ilyen mondásaira többen emlékszünk. És ha ő azt mondta, hogy az a kis kékköves gyűrű valaha az apjáé volt, akkor azé is volt, arról biztosak lehetünk. Hogy pedig azt az annyi válságos viszonyok, nyomorúságok, korhelykedések és esztelen tobzódások közt hiven megőrzött ereklyét végül egy leánynak odaadta, holott tízszer vagy hússzor odaadhatta volna másoknak is, ez azt bizonyítja, hogy e leányért sokkal többet érzett, mint a többiekért.

Versét, melyet Krisztinához írt, nem sikerült megtalálnom. Lehet, hogy a Petőfi ereklyemuzeumiratai között van, amelyek átkutatása rám nézve akadályokba ütközött. De egy nyilatkozatra emlékszem, melyet halála előtt talán két héttel hallottam tőle, egy görcsös és fullasztó köhögési rohama után, mikor egy pillanatra aggodás szállta meg. Mereven nézett maga elé s így szólt: „Egy leányt ismertem meg a nyáron, akiért szeretném előlről kezdeni az életemet.“ A fölkkutatott adatok birtokában ma már kétségtelen előttem, hogy Krisztinára gondolt.

IX. Az utolsó Hónap.

Október legelején még nem látszott meg Zoltánon, hogy élete végéhez oly közel áll. Aggasztóan köhögött ugyan, az arcza sápadt volt, a szeme beesett, de életkedve magasabban lobogott, mint bármikor, s ez mindnyájunkat megtévesztett.

A Sándor-utczai 12-ik számú földszintes sarokházban szállott meg Dolinay Gyulánál, ki abban az időben a „*Tanuló Ifjúság Lapja*“ czimű újságot szerkesztette. A lakás két szobából állott s az egyikben volt a szerkesztőség. Ezt fogalta el Zoltán.

A lap két verset közölt Petőfi Zoltántól 1870 nyarán, továbbá egy leírást Meránról s egy elbeszélést a Marseillaise költőjéről. Mindezeket más lapok is készséggel kiadták volna, ha másért nem: a Petőfi nevéért és bizonyára meg is fizetik. De Zoltán még debreczeni színészkedése idejében mint kollégiumi diákkal ösmerkedett meg a szerkesztővel, azóta barátságban állott vele és lapja támogatását kötelességének tartotta. Meránból való hazajövetele után Dolinay elvitte őt az akkor ala-

kult *Debreczeni Körbe*, amely egy honvédőrnagy özvegyének, Záhonyiné úriasszonynak síp-utczai vendéglőjében tartotta üléseit, előbb *Széll* Lajos, majd *György* Endre, a későbbi miniszter elnöklete alatt. A kör komoly törekvésű ifjaknak, leginkább egyetemi hallgatóknak és diplomás fiatal embereknek volt a gyülekezete, mely hetenkint üléseket tartott s azon mindig volt egy tudományos színezetű meg egy társadalompolitikai felolvasás, amelyeket megbeszélések követtek. Voltak irodalmi esték is, Petőfi Zoltánt ezek vonzották a kör üléseibe, melyeken egész július végéig résztvett. Júliusban az egyetemi előadások végével a kör működésében is szünet állott be; úgylehet ennek is része volt abban, hogy Zoltán Szabadszállásra utazott.

Onnan visszatérve, Dolinay betegségére való tekintetből ajánlotta neki, hogy béküljön ki a családjával, kiváltképen a nagyatyjával, ki a múlt év márcziusi búcsúzatlan elutazása s az iskolából való kimaradása óta haragudott rá. De Zoltán hallani sem akart semmi kibékülésről. Úgy a nagyatyjától, mint bátyjától rossz néven vette, hogy hivatalosan is levették róla a kezüket, és az árvaszékhez benyújtott számadásaikkal, valamint egyéb irataikkal őt úgyszólván kitagadták.

— Csak itt maradok én nálad, ha szívesen láatsz!
 — felelt Zoltán, és a háziasszonynyal, Sinkovits Stefániával nyomban megegyezett. A gyámja 40 forintot ígért neki havonkint, ő ezt az összeget fölajánlotta a lakásért és teljes ellátásért.

Dolinayt pedig a szerkesztőségi szoba megosztásáért azzal kárpótolta, hogy apró szívességeket tett neki a lapja körül.

Erre vonatkozólag a Tanuló Ifjúság Lapja november 15-iki számában a szerkesztő tollából a következők olvashatók:

„Mikor októberben az előfizetési íveket szétküldöttük, őt kértem föl, hogy írná meg a címszalagokat, mert igen szép írása volt.

— A legtisztább szívvel, barátom, — mondta, — hanem az én kezem rettenetesen szerencsétlen. Gondold meg, hogy bármihez fogtam, áldás ritkán volt azon!

„Én nem hittem az ómenekben sohasem, és babonás sem voltam. Mindazáltal e szavak gondolkodóba ejtettek. Hanem azt a néhány száz címlapot, mely alatt előfizetési felhívásunkat az országba szétküldöttük, ő írta meg. Megdöbbenő volt aztán a visszaemlékezés, midőn Zoltán a lap sorsa felett aggódván, emlékezetembe idézte a címszalagok írásakor mondott szavait.

A Sándor utca 12-ik számú ház, melybe Zoltán beköltözött, alacsony földszintes épület volt, az udvarát tornác futotta körül, melynek vaskos, szögletes oszlopait boltozott ívek kötötték össze. A falak sárgára voltak meszelve. Az udvaron néhány akácfa állt, a tövükben egy egy marok fű. Az ámbitus árnyékos, sőt homályos volt, s egy lépcsőfokkal mélyebben feküdt az udvarnál, melyet évek során át lassan feltöltöttek.

Az akáczfák már hullatták levelüket, Zoltán a tornáczról egy karosszékből nézte gyakran a természet lassú haldoklását, a napsugár halványuló

fényét, életének szomorú jelképeit. Ám mint minden sorvadásos beteg, ki fájdalmat nem érez, és kinek

szívét gyorsabb dobogásra ösztönzi a vértermelés megbomlott egyensúlya, életének közelgő végét ő sem hitte, sőt felmagasztosult érzések közt jövőjéről álmodozott, atyjának dicsősége lebegett szeme előtt, s tele szívvel remélte, hogy a hírnév koszorújából az ő homlokára is fog még jutni egy-két levél.

Annak a baráti körnek, mely a kis diáklap szerkesztőségében majdnem naponként *találkozott* és Petőfi Zoltánt betegségében szórakoztatni igyekezett, e sorok írója is tagja volt. Mikor október 5-ike körül először láttam, épen ágyban teküdt, de jókedvű volt, és egy lap alapításáról beszélt, melyhez közeli felgyógyulása után ő fogja adni a pénzt. Akkor nagykorúsíttatja magát, fölveszi az örökségét és azzal a lappal jövőt teremt magának.

Még két hétig fel-felkelt, leginkább a déli órákban, de ereje szemlátomást hanyatlott. Betegágánál néha megjelent egy Újházi Viola nevű kisasszony is, ki a háziasszonynyal lakott egy szobában és a Nemzeti Színház színésziskolájának volt növendéke. Mint egykori pályatárs iránt nagy részvétet mutatott a csinos és elég eszes leány, Zoltánnak azonban kellemetlen volt folyton a szomorú arczát látni maga előtt. Valahányszor előfogta a köhögés, a lány szeme megtelt könnyel, ilyenkor a beteg ideges lett és szeretne volna, ha Viola magára hagyja. A jószívű leány sehogysem tudta megérteni, hogy gyöngéd vonzalmát miért fogadja Zoltán

olyan ridegen, holott más fiatal emberek mindig hálások szoktak lenni egy barátságos pillantásáért is.

Amint a betegség komolyabb fordulatot kezdett venni, Dolinay azonnal értesítette a családtagokat, s ekkor derült ki félreérthetetlenül, hogy milyen üres beszéd volt mind az, amit a rokonság szeretlenségéről, Zoltánnal szemben tanúsított zárkózottságáról, hallani lehetett.

Az első, aki tárt karral és könnyes szemmel szinte rohant Zoltánhoz, amint megtudta, hogy az ő házával majdnem szemben, egy barátja lakásán fekszik beteg, az öreg Szendrey Ignác volt. Meghatóbb jelenetet nem lehetett gondolni, mint a nagypapa és unoka e szomorú viszontlátását. Még aznap október 14. délután eljött Horváth Árpád, a mostoha apa, és Gyulai Pál. Harmadnap egy postakocsi-rakomány ennivaló érkezett Csákórol. Utána Petőfi István, azzal a szemrehányással, hogy a nyáron miért ment Szabadszállásra, és miért nem hozzá Csákóra, ahol más ballépései után is mindig szerető szívre, kéretlen bocsánatra és jótékony nyugalomra talált. Zoltán nem vette komolyan az állapotát, mosolygott az aggodalmakon, és még ő vigasztalta rokonait.

— Ami elmaradt a nyáron, — szólt a bátyjához, — még pótolhatom akár ezen az őszön is. Amint jobban leszek, egyszer csak; beállítok Csákóra. A karácsonyt mindenesetre ott fogom tölteni. Hogy

most fekszem, az nem a hurutomtól jön, az egy kis láz, amit egy külön meghűléstől kaptam. Ez el fog múlni; én miattam ne aggódjanak....

Így beszélt mindig, ha a rokonai összegyűltek az ágya körül.

Nekünk, barátainak, mindig a jövőjét emlegette. Olykor a múltjáról is szólt, különösen debreczeni élményeiről. Elmondta egyebek közt, milyen gyönyörűséget szerzett neki fölkatatni azokat a házakat, amelyekben az apja lakott egykor, mint nyomorgó, félig elzüllött diák, később mint országos nevezetesség és boldog családapa. Magával vitte e felfedező útjaira az apja műveit és az időpontok egybevetésével megállapította, hogy melyiket melyik szobában írhatta.

Október 20-án nagyon rosszul lett. Görcsös köhögési roham fogta el, mely nem akart véget érni. Egyszerre fuldoklani kezdett, ekkor bérkocsin hoztak neki orvost, aki cseppeket rendelt, s ezek lecsilapították.

Harmadnap jobban érezte magát, az időjárás is kedvező volt, déltájban kisütött a nap. Délután így szólt Dolinayhoz:

— A Komlóban a kapu alatt jobbra van egy szoba. Abban lakott valamikor az apám. Abba a szobába szeretnék még egyszer bemenni.

Kocsiba ültek és a vármegyeházzal szemben állott régi vendéglőbe hajtottak. Zoltán már ekkor alig birt a lábán járni, csak vánszorgott a barátja karjára támaszkodva.

Október 23-ika után nem kelt fel többet, ez volt a vég kezdete. Azontúl mindennap úgy búcsúztunk el tőle, hogy nem tudtuk, viszontlátjuk-e még az életben?

Toldy József, a gyámja is mindennap fölkereste a nagybeteget. November 3-án épen akkor lépett a szobába, mikor ismét görcsös köhögés gyötörte. Orvosi tanácskozást hívott össze, melyben a kezelő orvoson, dr. *Polyák* Móron kívül, részt vettek dr. *Korányi* és dr. *Wagner* egyetemi tanárok is. Megvizsgálták a beteget és megállapították, hogy a vég minden órában bekövetkezhetik.

November 5-én reggel 6 óra tájban költötte fel a köhögés. Felébredt Dolinay is és a köhögés csillapultával beszélgetni kezdtek.

— A tavasszal együtt fogunk utazni, — szolt Zoltán, — de én nem megyek megint Meránba. *Most már tudom, hogy hova menjek.*

Dolinay megkérdezte, hogy hova? De Zoltán nem tudott felelni. A szava elakadt. Dolinay sietve áthívta a nagyatyját. Szendrey Ignác még életben találta az unokáját, de többé nem beszélhetett vele. Megmondták neki, hogy ez volt az utolsó szava: „*Most már tudom, hogy hova menjek.*“*) S az

*) Egy későbbi okiratban, melyről még lesz szó, az olvasható, hogy Zoltán halála előtt szóbeli végrendeletet tett. Ez kegyes ráfogás volt, amibe az érdekeltek mindnyájan beleegyeztek, hogy a hátramaradt kis hagyatékot jótékony célra lehessen fordítani. Zoltán úgy halt meg, hogy soha a halálra nem gondolt.

öreg úr, aki egymásután temette el feleségét, két leányát, most sírva borult Zoltánra, aki karjai közt lehelte ki lelkét 1870 november 5-én reggeli hét órakor. Többi rokonai már csak kihülő holttestéhez érkeztek meg. Legutoljára jöhetett Petőfi István. „A látvány, — írja egy szemtanú, — mikor a szerető rokon a halottra borulva a kín és fájdalom érzései közt vergődött, oly megrendítő volt, hogy híven elmondani lehetetlen.“

X.

A temetés.

Petőfi Zoltánt november 6-án d. u. 4 órakor temették.

„A főváros villámgyorsan megtelt Petőfi Sándor egyetlen fia halálának hírével, s különösen az ifjúság képzeletét keltette föl leginkább, oly nagy számmal jelent is meg a temetésen, hogy a legtulzottabb várakozást is felülmulta“ — írja *egy* egykorú tudósítás. — A temetés olyan volt, aminőt Batthyány temetése óta nem látott a főváros. Az irói kar oly tekintélyes számban volt képviselve, mint ahogyan régen nem látták; ott volt Arany Jánostól kezdve a legszerényebb hírlapi munkásig mindenki.

A pazarul ékesített gyászkocsit az állami gimnáziumi ifjúság kísérte égő fáklyákkal, — mint amely tanintézetnek utoljára tagja volt a megboldogult. A hosszú menet a nagy közönség élőfala közt vonult a sírkertbe, hol az est csöndjében, mielőtt a hideg göröngyök elborították volna, fájdalomtól megtört hangon Dolinay Gyula búcsúzott el a sírba szállttól. A háznál Réti Gyula joghallgató

mondott beszédet, s az elhunyt koporsójára az egyetemi ifjúság nevében babérkoszorút tett.

Dolinay beszédének egyik pontja így szól:

„A tehetség elvitázhatlanul meg volt benne, a tanulmány, az előkészület sem hiányzott. Csak egy hiányzott nála: az egészség. A halál élete ama szakában lepte meg, midőn a gyűjtött anyaggal, műveivel fel akart lépni. E készület hátrahagyott jelei talán felfogják ébreszteni a szunnyadó lelkiismeretet azokban, kik vétkes meggondolatlansággal — bár szeretetből — a különben is gyöngé testszervezetet még jobban igyekeztek összetörni, tápot nyújtva az ifjú könnyelműségének. Ha ő nem Petőfi Zoltán, ha nem lett volna oly varázsa e névnek, mely mindenki szívéhez utat nyitott számára, talán e szomorú sorsra még nem jut.“

A temetés után a lapokban megjelent tudósítások czáfolatául Dolinay a következő nyilatkozatot tette közzé:

„Sok mindenféle közlemény jelent meg Petőfi Zoltán halálával kapcsolatban, a megboldogult halála előzményeiről. Írták, hogy nyomorban sínlődik, hogy elhagyatva, egy kisdéd „kamrában“ víjja az élet és halál tusáját. E közlemények által felhiva érzem magamat az igazság érdekében kijelenteni, hogy a megboldogult lakásomon élte le utolsó perczeit, mely nem pazarul ékesített ugyan, de egyszerű igényeket mindenkor kielégít. Az ápolás körül a megboldogult gyámja, továbbá Szendrey Ignác, a nagyatyja, Petőfi István, Gyulai Pál és

Horváth Árpád úr családjával együtt vetekedve igyekeztek a betegség kínos napjait, a beteg minden kigondolható kívánságának teljesítése által enyhíteni.

Általánosan ismert és tekintélyes orvosok, u. m. dr. Korányi, dr. Wagner egyetemi tanárok és dr. Polyák gyógyították a beteget; tanácskozást tartottak az okvetlenül bekövetkező halál idejének lehető legtávolabbra taszítására. — Szóval, a leglegnagyobb gonddal és figyelemmel csüggött a betegen minden rokona s nem kíméltek semmi áldozatot, ha a körülmények kívánták. Hogy a megboldogult még jó egészségében, csak ideiglenesen, rövid időre igénybe vett szerény hajlékomat haláláig megtartotta, annak magyarázata azon őszinte baráti ragaszkodásban van, melylyel egymás iránt viseltettünk. Pest, 1870 november 14. *Dolinay Gyula.*“

Szendrey Ignác is adott ki egy nyilatkozatot, melyben köszönetet mondott az ifjúságnak a temetésnél mutatott részvételeért. Hozzátette, hogy hátlájának más alakban is kifejezést fog adni.

Hogy mire gondolt, megmagyarázza az alábbi okirat.

ALAPÍTVÁNY-LEVÉL.

melly alólírt, mint az 1870-ik*) évben elhunyt árva Petőfi Zoltán nagyatyja, és végakarata végre-

*) Az eredetiben elnézésből 1871 van írva.

hajtója által, annak halála előtti óráiban szóval kijelentett kívánsága folytán, hogy hátramaradandó vagyona szegényebb sorsú, de jó magaviseletű tanulók némi segélyezésére fordíttassék, — következőkép állítatott ki:

1-ször: Jelen alapítvány „*Petőfi Zoltán tanulók segélyző alapítványa*“ címét viselendi.

2-ször: Az alapítvány czélja szorgalom és erkölcsökben kitűnő szegény tanulók segélyezése.

3-szor: Ezen alapítvány osztrák értékű négyszáz (400) forintnyi tőkéből áll, melly jelenleg kamatozás végett a pesti takarékpénztárban van elhelyezve.

4-szer: Az alapítványi tőke és kamat jövedelmei kezelésére a pesti állami főgimnáziumi tanári testület tanácsa kéretik és hatalmaztatik fel.

5-ször: Ezen kezelésre nézve kiköttetik, hogy a felajánlott és már is letett 400 forint összegből névértékben ugyanennyiről szóló, a Petőfi Zoltán alapítványa javára lekötendő földtehermentesítési kötvények vásároltassanak, mindaddig — míg az olyan összegre nem nevelszik, melynek kamatjából egy másik 20 forintnyi ösztöndíj alakítható, a további maradvány ismét ily értelemben lévén kezelendő.

6-szor: Ezen segélyben részesíttessék a pesti állami főgimnáziumban tanulmányait végző *ötödik* osztálybeli oly tanuló, ki szorgalma és jó erkölce, egyszersmind szegénysorsa tekintetéből arra érdemesnek találtatik.

7-szer: Ezen ösztöndíj a pesti állami főgimnázium tanártestületi tanácsa által minden tanév

kezdetén, és pedig az előbbeni évbeli alkalmazkodás eredményéhez képest leszen az általa a fentiek alapján legérdemesebbnek elismert tanuló részére kiadandó.

8-szor: A főfelügyeleti jog ezen alapítványra nézve a magas Vallás- és Közoktatási M. K. Minisztériumot illeti, az alapítvány jövedelmének mikénti felhasználásáról szóló kimutatás a kezelőség részéről ugyanoda leszen évenként felterjesztendő.

9-szer: Ezen alapítólevél a magas Minisztérium és annak számvevősége, úgy a pesti állami főgimnázium levéltárai számára három egyenlő példányban kiállítatik, s az alapító nevében annak nagyattya, úgyis mint végakarata végrehajtója által két tanú jelenlétében aláíratik.

Kelt Pesten, Január 14-én 1872.

Szendrey Ignác s. k.,
mint Petőfi Zoltán nagyattya és
végrendelete végrehajtója.
Előttünk:

Gyulai Pál s. k.,
Baráth Ferencz s. k.,
mint tanúk.

7462. sz. Jelen alapítványlevél a vallás- és közoktatási magy. kir. Minister által jóváhagyatik. Budán, 1872-ik évi Mártius hó 30-án. Minister úr megbízásából:

(P. H.) *Mészáros Ferencz*
osztálytanácsos.

Hogy ezt az alapítványt az V. ker. államgimnázium ifjúsága kapta a temetésnél tanúsított részvé-

teleért, az érthető. Nincs azonban magyarázat arra, hogy miért épen az ötödik osztály tanulói? Zoltán sohasem *járt* ebbe az intézetbe, nem is *tanult* ottan, csak épen be volt egyszer írva, de akkor sem az ötödik osztályba, (amelyet a kegyesrendiek-nél végzett), hanem a nyolczadikba, honnan a törzskönyv bejegyzése szerint nyomban kimaradt. Ebből a különben jelentéktelennek látszó körülményből az a félreértés származott, hogy Zoltán iskolai pályája már az ötödik osztálynál megszakadt volna, mert annak is hire terjedt, hogy legutoljára ebbe az intézetbe járt. Így volt meggyőződve *Izsó Miklós*, a nagynevű szobrász is, ki Petőfi Zoltán életnagyságú mellszobrát elkészítette, s azt az államgimnázium önképzőkörének ajándékozta, melynek szűk kis szobájában a nagy érdekességű szobrot évenként egyszer, a megnyitó ünnepen közszemlére állítják. A szobor gipszből van, a sorsa tehát az lesz, hogy az ide-oda hurczolás közben valamikor elfogják törni. Nem kegyeletesebb lenne, ha az intézet a Petőfi ereklye múzeumnak ajándékozna, mivelhogy Petőfi Zoltán az intézetnek úgy sem volt sohasem a tanulója?*)

*) Wagner Alajos úr, a kir. államgimnázium igazgatója, kinek e megjegyzésemet élőszóval elmondtam, felfogásomnak igazat adott, s még e könyv megjelenése előtt értesített, hogy a tanári testület az ő indítványára a szobrot az ereklyemúzeumnak ajándékozta, s azt átadni kész. Mire magamhoz vettem az ajándékozásról kiállított okiratot s azt a szoborral együtt bevitettem az ereklyemúzeumba. *D. Gy.*

Petőfi Zoltán után tulajdonképen 1299 forint 60 krajczár maradt, ennyit adott át a gyámpénztár a temetés után Szendrey Ignácznak. A nagyapa ebből kifizette a temetés és az emlékkő költségeit, a gyógyítás és ápolás díját, Zoltán különböző adósságait, amely tételek együtt 1065 forint 20 krajczárra mentek. Fennmaradt tehát 234 forint 40 krajczár, amit a nagyapa 400 forintra egészített ki s a fent ösmertetett célra fordított.

A hagyatéki iratokat 1871 február 21-éig Pestváros árvaszékénél őrizték, honnan az említett napon áttették az akkor fölállított budapesti királyi törvényszékhez, hol 5639/1871. iktató és 6860/1870. irattári szám alatt vannak elhelyezve.

Petőfi Zoltán szellemi hagyatékát a temetés utáni napokban Dolinay Gyula vette gondjaiba. Összeszedte kézirateit és nyilvánosságra hozta, hogy mit talált. Közlése szerint volt a kéziratok közt három fordított színmű, 150—160 eredeti és fordított költemény, több ismeretterjesztő és fordított czikk. Hátra hagyta továbbá rövid önéletrajzát is.

Mindezeket Dolinay elhelyezte a Zoltán úti-ládájába, s azt Petőfi István jelenlétében lezárva, elküldte Gyulai Pálhoz. A kéziratoknak egy másik része, a már említett Beliczey Imre nevű orvostanövédknél, Zoltán barátjánál maradt, ki azokat Abafi Aigner Lajosnak adta át. Beek közt volt néhány elbeszélés és fordítások Goethe, Schiller és Georges Sand műveiből. Abafi különböző folyóiratokban ezek nagyjobb részét közétette.

Petőfi Zoltán még nem volt egészen huszonkét éves, mikor meghalt, az ő irodalmi működése megítélésénél ezt nem szabad szem elől téveszteni. És ha művei olvasása közben csak rágondolunk is az apjára, ne feledjük, hogy ennek a világhírű nagy embernek is az első költeménye a *Borozó*, csak 1842 május 22-én jelent meg, tehát huszadik életévében és hogy abban az évben összesen csak tizenhárom költeményt írt, a következőben pedig harminczkettőt. Ezek közt mindenesetre sok remek alkotás van, mégis ha Petőfi Sándort is ily fiatalon veszítettük volna el, ma talán még mindig gyászolnánk és sajnálnánk, de semmi esetre sem adóznánk emlékének azzal a föltétlen hódolattal és bámulással, amit a későbbi években elért emelkedése követel.

Petőfi Zoltán ifjú életét felfutó növénynek kell tekintenünk, melyet virágzása előtt korai fagy tarolt le, s amelyen néhány fonnyadt bimbónál és lankadt levélnél egyeb nem maradt.

Kegyeletes dolog összegyűjteni e bimbókat és leveleket, koszorút kötni belőlük és rátenni az apa sírjára. Ki egykor nagy jövőt jósolt „lelke szép kis ágának“ és kérlelte a halált, ne legyen oly kegyetlen „magával rántani idő előtt“. A halál kérlelhetetlen volt és nem hagyta valóra válni az apa vágyát, melynek ebben a sóhajtásban adott kifejezést:

Vajha egykor ekkép szólanának,
Nem búsulva sírom szélínél:
„Meghalt! de nincs kára a hazának,
Nincs, mert lelke a fiában él“!

Higyjük, hogy e remény teljesülhetett volna, ha Zoltán életben marad. Az apa iránt való kegyeletnek tartozunk e hittel.

Hátrahagyott munkái közt kevés az, ami érettebb korából való. Mint gyermek már verselt és pedig elég szorgalmasan, tizenháromtól tizenhét éves koráig egész vastag füzetet írt tele mindennemű kísérletekkel, s ezek közt akad néhány, ami a közlést megérdemli. Tizenhét éves korában azután egyszerre nagy változás állott be az életében: idegen városokban, hova iskolába adták, hiányos felügyelet alá került, s mint fentebb részletesen meg van írva: könnyelmű czimborák társaságában, véget érni nem akaró, léha és erkölcsrontó mulatságokba süllyedt. Ez az életmód nemcsak egészségét ásta alá, de tehetségének is sírja lett és nemcsak tanulását hanyagolta el miatta, de hűtelen lett a lanthoz is, melyről pedig azt hitte, hogy az apjától szállott örökbe rá. Amit ezekben az években írt, minden során meglátszik a visszaesés, még a verselés mesterségét is mintha egyszerre elfelejtette volna: lépten-nyomon vét a mérték ellen s a rímei is tökéletlenebbekké válnak. Sőt az írása is annyira kuszált lesz, hogy minden grafológiai ismeret nélkül megállapítható belőle a lelkivilág összhangjának bizonyos mértékű felbomlása. Petőfi Zoltán egész külső és belső élete ebben az időben a kormányvesztett hajóhoz hasonlítható, melylyel a szelek kényük-kedvükre játszanak. Még szeretni sem tud úgy, mint a korabeli fiatal emberek szeretni

szoktak; hiába találja meg a bájos, előkelő leányt, ki hozzá jó volt, s neki reményeket nyújtott: az első alkalommal hűtelen lesz hozzá; a magasban álló ideált, akiért küzdenie kellett volna, elhagyja könnyen elérhető örömekért, melyet közsorsú, műveltségben mélyen alatta álló nők társasága kínált neki.

Az erkölcsi megtisztulást csak egészsége árán szerezhette meg. Attól kezdve, hogy tudatára ébredt a veszedelemnek, melyben élete forgott, lassanként magába szállt és visszanyerte munkakedvét is. Ismét írni kezd és verseit ezentúl csiszoltabb külalak jellemzi.

Mindazáltal kevés, igen kevés az, amit tőle e kötetbe föl lehetett venni. És amelyeket kiadhatónak találtam, azokból a költeményeiből is ki kellett hagyni néha egy-egy versszakot, mely külalak, benső tartalom, vagy kifejezésbeli elégtelenségével a különben csinos kezdet és vég között zökkenő átmenet volt s megzavarta volna az összhangot. De ha emígy itt-ott el is vettem valamit a versekből: egyetlenegy, nyilván tévesen leírt sor kivételével („A szerelem“ 4. és 6. sora) hozzá nem tettem, vagy meg nem változtattam semmit. A versek nagyobb részét különben minden változtatás nélkül lehetett közölni, és így ez a kis mutatvány mégis csak a valódi Petőfi Zoltánt állítja elénk.

EPIGRAMMOK.

A HALÁL.

Gyötrelmes, keserű a halál a vigadozóknak,
S édesen enyhítő, akinek élte keserv.
(1863.)

GYULAI PÁL FIÁNAK.

Nagy bűn, ha szerető szüleit gyerek ütni me-
részli.

S mégis kívánom: üss az apádra, fiú!
(1864.)

SZALAY LÁSZLÓ HALÁLÁRA.

Munkáddal tested megöled, lelkednek azonban
Égi dicsőséget szerzel s a nevednek örök fényt.
(1864.)

EMLÉKVERS.

Légy boldog te, miként boldog vagyok én, ha
velem vagy,
S úgy boldog lesz, mint senki a föld kerekén!
(1864.)

B. V. ASSZONYHOZ.

(Töredék.)

Elbájoltál, elbűvöltél engemet,
Meghódítád édes angyal szívemet . . .

E perczet nem adtam volna semmiért,
Isten tudja, én magam sem, hogy miért.
Talán azért, hogy szívemnek jól esett
A szemedbe nézni, miért epedett.
De hiába! Vágyim elérhetlenek,
Én téged is mind hiába szeretlek,
Talán bizony elment Zoltán az eszed.
Hogy te, *gyerek*, e szép angyalt szereted?

(1863 május 26.)

AZ ISTENNEK REMEKMŰVE.

Őrizkedjél meddig lehet a lánytól,
Légy te tőle meddig lehet jó távol,
Ha rabjává tesz, széttépi szívedet,
Fölveri eddig nyugalmas életed.

Rabbá tettek engemet már a lányok,
Én Istenem mért is néztem én rajok?
Rövid öröm, amit nálok érezek,
De utána olyan hosszan vérezek.

Boldog, ki nem volt szerelmes soha sem,
Már én voltam, azért vagyok én ilyen
Szerencsétlen, mint a minő most vagyok:
Bánatomban előbb-utóbb meghalok.

(1863 május 27.)

ISTEN VELED!

Isten veled! mondám utánad én
 S szemembe könnyek jöttek,
 Isten veled! győzz harcznak idején,
 Dicsők s nagyok a győztesek.

Isten veled, utánad mondom ezt,
 Sietve szent czélunk felé,
 Nem félve én a rejtett végzetet,
 Bátran nézek jövőm elé!

Immár búcsút veszek ti töletek
 Gondatlanság, könnyelműség,
 Mostan csak jót, nemeset érzek,
 Keblem, szívem a vágytól ég.

Ha megtevém mit bírtam: akkor m
 Nyugodt leszek, ha halni kell;
 S kevés virág, ha nyílik hantomon,
 Elég leszen e szép lepel . . .

(1864 június 23.)

EGY SZŐKE LEÁNYNAK.

Lányka téged úgy kísérjen
 A szerencse mindenütt,
 Mint kísértelek ma téged,
 Hűn követve lépteid.

Mást nem kérek istenemtől,
 Nem kívánok egyebet,
 Mint szeretlek szőke lányka,
 Úgy szeress te engemet.

(1864 június 26.)

MI SZÉP AZ ÉG . . .

Mi szép az ég, s mint gyermekarcz
Mosolyg a láthatár;
Derült, miként a szép leány,
Ha kedvesére vár.

Közeltávolban semmi folt,
Nincs kis felhőcske sem,
A szép azúrkék mennyre fel
Örömmel néz szemem.

Nyugodt a lég, nem zúg a szél,
Minden növény pihen;
Vigan csicserg madárka dalt,
Virágos réteken.

Dalolj madárka, csak dalolj,
Ez jól esik nekem,
Dalodtól enyhül bánatom
S megkönnyebbül szívem.
(Csákó, 1864 szeptember 20.)

BÚDAL.

De meguntam már e hitvány életet!
Hiszen nekem nincs is senkim ki szeret;
Te vagy kis lány, te vagy magad egyedül,
Kinek szívéen, sorsom miatt bánat ül.

De nincsen is a világon senki sem,
Kiért olyan hön dobogna fel szívem,
Mint dobog fel az teérted szép leány,
Akinél nincs kedvesebbem, csak hazám!

És még te vagy, hű barátom, ki szeret,
Ki fönntartja én bennem még a hitet;
Ne volnátok, ma megásnám síromat,
Eltemetném velem együtt kínomat.

(Csákó, 1864 november 28.)

KÍNZÓ GONDOLAT.

Egy gondolat bántja most lelkemet,
Hogy elfelejtesz lányka engemet.
Hogy elfelejtesz s nem lesz senki sem,
Ki szánakozik vérző szívemen.

S e gondolat mily gyötrő s kínozó,
Harap miként egy mérges, rút kigyó.
E gondolatnak súlya, terhe nagy,
Leroskadok e nagy teher alatt.

De úgy-e engem ily kegyetlenül
Nem fogsz felejtni, lányka? Egyedül
Hiszen te voltál, aki engemet
Meghallgatott s nyújtott reményeket.

Igen! Mi még itt nékem éltet ad,
Mit el nem vittek, ami megmaradt,
Az a remény, s hűsítő árnyiban,
Elfáradván, kinyugodom magam.

S ha munka után néha nyugodom,
Reád fogok gondolni angyalom,
Kinél barátom jobb sohsem leszen,
Míg tart e földön hitvány életem.

(Csákó, 1864 december 17.)

EGY HALDOKLÓ GYERMEK IMÁJA.

(Francziából szabadon.)

Anyám fáradt vagyok, s a napnak vége már,
 Öledben nyughatom, csendesen úgy-e bár?
 De rejtsd el könnyeid, ne sóhajts oly nagyon.
 Fáj szívem, hogy ha mély sóhajaid hallom.
 Mint fázom én, körülünk minden oly setét,
 Látom közelgni már éltemnek éjjelét.
 De az lesz az öröm: ha fénysugár között
 Lelkem magasba fel, az Úrhoz költözött.
 Nem hallod-é a dalt, az égi hangokat?
 Nem látod-é anyám, az angyal-szárnyakat?
 Az angyal itt, közel; magához hí fel ő,
 Mosolya égies, szava örvendtető.
 Kitérva szárnyait, ő most fiadra vár.
 Körülem mindenütt mily tarka fénysugár!
 Ily fényes szárnyaim a földön lesznek-e?
 Vagy értök a magas egekbe menjek-e?
 Magadhoz mért szorítsz oly búsan engemet?
 Mért sóhajtsz oly nagyon? anyám nem értelek.
 Könnyek patakja mért borítja arczodat?
 Hisz a magasba fenn meglátod még fiad!
 De kérlek, óh, ne sírj, szüntesd meg könnyeid,
 Mert én is érzem kínos keserveid.
 Rosszul vagyok, a kín lecsukja két szemem . . .
 Jó éjszakát anyám: nem lesz több reggelem.

(Csákó, 1865 június 12.)

S. M. KISASSZONYNAK.

Szeretem a tavasz kedves kis virágát,
 A szerény ibolyát,
 Szeretem a rózsát, s gyönyörködve szívom
 Mámoros illatát.

*

Szeretem a zenét, s a költői lantnak
 Ábrándos pengése,
 Üdítő gyógybalzsam szegény megcsalattott
 Szenvedő szívemre.

Szeretem a holdnak méla bús sugárit
 Ha besüt szobámba,
 S gondolatim között mélyen elmerülve
 Tekintek reája.

*

Szeretem hazámat és szomorú sorsán
 Órákig merengek . . .
 De ha téged látlak, elfelejtve mindent
 Csak téged szeretlek.

(Szegec, 1866 deczember 25.)

FÉLRE VAN A . . .

Félre van a csizmám sarka taposva,
 Hófehérre van az ingem kimosva,
 Ő érette kopott úgy el a csizmám:
 Megérdemlem hogyha tisztát ad én rám.

(Kelet nélkül)

SZERETNI KELL.

Szeretni kell, ez lelkünk óhaja,
Ki nem szeret, nem boldog az soha,
Ez édes tűznek óh engedni kell,
Mit kebelünkben szép szem gyujta fel:
Koldus tanyáján, úri lakhelyen
Mi mindent éltet, az a szerelem.
Hallgassuk meg a természet szavát:
Szeressünk hát!

Szeretni kell, azért hogy jók legyünk,
S vigasztalásul, hogyha szenvedünk,
Fájó sebekre ír a szerelem,
Hatása bűvös, gyors és végtelen.
Szeretni kell a hirt és a hazát,
Fegyvert kezünkbe e szent érzet ad;
S ha küzdni vágysz babér reményivel:
Szeretni kell!

Szeretni kell az élet tavaszán,
Gyermek szívünkkel forrón s igazán,
S ha jó a nyár, a komoly küzdelem,
Mi edzi szívünk, az a szerelem.
És jó az aggkor, életünk tele,
Naponként fogyva a test ereje,
Hogy megőrizzük szívünk tavaszát:
Szeressünk hát!

(1869.)

OROSZ NÉPDAL.

Leány: jó ápolónóm, kedves nénikém,
 Nem tom, mi az, mi történik velem?
 Mint ki tűzben van, égek mindig én,
 Nincs nappalom, s nyugalmas éjjelem.

Dajka: Keresztet vess magadra gyermekem.
 Bizonynyal egy mesém ijjeszte meg, —
 Miket láatsz, nemde mostan szüntelen
 Az alakok sötétek . . . rémesek?

Led/ry.-Nem nénikém, mit látok szép alak,
 Tartása büszke, hogyha megjelen.
 Mint a mesében egy királyfinak:
 Ruhája gazdag, bársony és selyem.

Dajka: Ez bizonyosan maga Luczifer,
 Vagy a pokolnak egy más ördöge.
 A félelemtől már a szívem ver,
 Ha megigézne, lelkem öröme!

Leány: Nem ördög az, kedves jó nénikém,
 Szépen beszél, szavai édesek,
 És a Jó Istent arra kérem én:
 E szép ifjúnak adjon életet.

Dajka: Oh jaj nekem, susog a vén dada,
 Öreg vagyok és mégis oly szamar!
 Üres fejem ördögre gondola:
 Megnőtt a lány, s most szíve szívre vár!

Tartalom.

	Lap
Előhang	11
I. Petőfi Zoltán születése előtt	15
II. Petőfi Zoltán születése után.....	28
III. Zoltán fiam életrajza hét hónapos koráig	38
IV. Petőfi Zoltán eltűnése után	47
V. Tanulóévek	55
VI. Szökések	74
VII. A debreczeni színháznál	92
VIII. Petőfi Zoltán betegsége	110
IX. Az utolsó hónap	130
X. A temetés	139
Epigrammok	149